

№ 4

سەئارىف ۋە ئوقۇتقۇنلار

5-ئىنچى يىل داۋامى

مەتبوعات مەيدانىغا يەڭگى كۈچلەر تاييارلايمىز.

تاشكەنت ساكو ياندا ئاچىلغان بىر يىللىق مەتبوعات ئىشچىلەرى تاييارلاش قورسى.

ئوقۇچىلارنىڭ دىققىتىغا!

جورنالنىڭ شۇ تۈرتىنچى سانىدىن باشلاپ يۈز
فائىز يەڭگى ئەلەفبېگە كۆچمەكچى بولغان ئېدىك، لېكىن
ئوقۇچىلارنىڭ فېدېراتسىيەسى ئاچق بىلمەگەنلىكىمىزدەن
ئۇلارنىڭ ئىستىفادەلەرنى كۆزدە تۇتۇپ چا 50-60
فائىزگە قارىيەڭگى ئەلەفبېگە ئەيلەندىرىدىك. ئىدارەنىڭ
فېدېراتسىيەسى يۈز فائىزگە يەڭگى ئەلەفبېگە كۆچمەكچى.
ئوقۇچىلارنىڭ شۇ ھالدا ئۆز فېدېراتسىيەسى ئاچق
ئەيتىپ، ئەزىزلىككە بېرىلگەن سوراغلار بىلەن مەسئۇلەنى
ئايىدىلاش دىرسسالار، ئىدارە شۇنىڭغا قاراپ ھەرەكەت
قىلار ئېدى.

ئىدارە.

җурнальмىزنىڭ كەلگۈسى 5-نەى سانى ماتىۋادا باسلىماقدا.
شۇنىڭ ئىزىدەن سىڭىۋ قالاىدىر. بۇ سان җурнальمىز بىلىم جۇرت-
لارمىزنىڭ 10 جىللىقىغا باىۋىشلىنىۋ سىڭىۋىدىر.

بۇ سانغا 50 تەلەۋ سىرەت كىردى.

җурнал كەڭلىنىڭغا جاققان، سىزنى قىزىقتىرىۋان ۋە ئىستەڭ-
لەرىڭىزنى ئىچىگە الىۋان بولىۋ سىڭىۋىنى ئىستەسەڭىز، ---

جۈۋەرىلگەن ئەنكەتەنى تولىۋازىۋ جۈۋەرىڭىز!

җурнальмىزنىڭ 1926، 1927، ۋە 1928 جىللاردا سىڭىۋان
سانلارمىز ئىدارەدە بىر ئاز قالدى.

ھەر جىللىقى 3 سومدان

ئىستەڭلەرنىڭ تەزىرەك جاىدىرىۋ الىۋ قالىۋلارمىز كەرەك.

ئۈزبېكىستان خەلق مەعارف كەمسەردىكى
تاماندىن

ئايدا بىر تاپقىر چىقارلاتۇرغان ئىجتىماغى، سىياسى،
تەئلىم - تەربىيەۋى، عىلمى، فەننى ۋە ئەدەبى ئۈزبېكچە

مەعارف ۋە ئوقۇتغۇچى

==== جۇرنالى ====

بېشىنچى يىل دەۋامى

سان № 4

1929 يىل ئەپرىل

بۇ سازدا بولغانلار:

ئېسكى ئەدەبىيات:

1 - يىللىق تەمسىلى يەكۈنلەش ئىشى	شاكىر سولەيمان .	باشما قالا
2 - مەدەنىي تۈزۈلۈش بىر تەرەپ مەدەنىي مائارىپلار	ع، ۋەلىدىق .	سىياسى - ئىجتىمائىي
3 - مائارىپ ۋە مائارىپ ئىشچىلەرنى ئايرىلاش	ع. يۈسۈفى .	
4 - دىنلەر ۋە ئىسلام دىنى	ھادى كېلدىبېك .	دەھرىيلەر بۆلۈمى
5 - ئاشۇرۇڭدەك باش كەسەپچىلەر	كۈزەۋىنكە .	كەسەپچىلەر
6 - ئىشلىپ چىقارغۇچىلاردا	ك. ك .	

يېڭى ئەدەبىيات:

7 - بىرىنچى باسقۇچتا رىيازىيات ئۇ. ۋەلىدىق	ن. زەجەبزادە .	تەلىم - تەربىيە
8 - ئىجتىمائىي تەربىيە ئىشچىلەرنىڭ مەدەنىي كۈتۈپخانىسى	(ئىلمى شورا) .	
9 - بالىلار ئورنىدا ئىنتىزام مەسئەلىسى	ۋ. سۇلتان .	
10 - جانلىق تەبىئەت بۇرچى	جەمىلە .	
11 - بىرىنچى باسقۇچلاردا ئوقۇش تېخنىكىسى	راھۇل .	
12 - مەكتەپ مەنەسلىرى	مەرىپەت .	
13 - بىرىنچى باسقۇچلاردا پىروگراممىسى	سېرىق .	
14 - فەرىدە (شەخەر)	ئايىپك .	ئەدەبىيات
15 - كۈندۈزگىچە	زىيا .	
16 - بەرگۈلەر	ئېرگەش .	
17 - غەپت (جەكايە)	ئەمەلە خانىم .	
18 - مائارىپ ئىشچىلەرنى شەخەسى	س. ئىبراھىم .	تىل - ئىستىلاخ
19 - مائارىپ - ئىشچىلەر	باھا ئۇتىدىن .	فەن - تېخنىكا
20 - فەننى خەبەرلەر	ز. ع .	
21 - نىچى يىلدا تىلگۈمىز	ع. داۋىدى .	مەدەنىيەت
22 - كەچىلەرگە بىز ئۈستۈن	قاپقايى .	
23 - ئۈرۈ تېپىدە مەعارىپ ئىشچىلىرى	مەھكەم شەرىق .	
24 - ئالى مەكتەپلەر خەتەر	مۇرادىق .	
25 - يېڭى ئەدەبىي توغرىسىدا باشقۇردىغان	— .	رەسمى
26 - كەلگۈچى خەبەرلەر	— .	

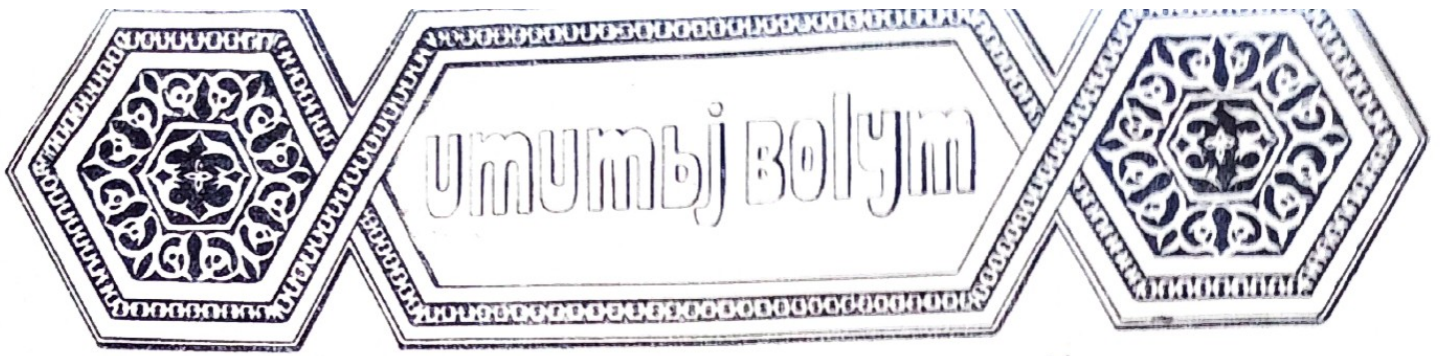
جورناللىرىمىزنىڭ بۇ سانىغا ئورتاق مۇساھىبىدەن نىڭ
«گۈرى ئەمىر» دېگەن كىتابى غەلامىدە غەلامىدە قىلىنغانىدى.

شۇ سانغا غەلامىدە قىلىنغان ئەنكىتەنى تېزراق تولغاۋىز يوبار!

ۋاتىنچا مەسئۇل مۇدەررىس: قۇربان عىياسى .

تەرجىمە ھەيئەتى: قۇربان عىياسى. ئىسمائىل زادە، نەعمەت سەئىد، بايجانق، نۇرمۇھەممەد زادە .

ناشرى: ئۆزبېكىستان خەلق مەعارىپ كەمەسلىرىگى .

يىللىق تەجىربىنى يەكۈنلەش ئىشى

شاكىر سۇلەيمان

حېسابلاندى. مەكتەپ ئىشلەرنى جاسابغا ئاش توغرىسىدا بىز ئۆتكەن نومۇر جۇرنالىمىزدا ئايرىم مەقالە بېرىگەن ۋە كېرەكلى بوللەرنى كۆرسەتكەن ئېلىك. ھازىر ئالدىمىزدا مەكتەپ ئىشلەرنى سەرلەش، سەھىت تاملانغا مەكسەموم ئەھمىيەت بېرىپ ئوقۇچى ۋە ئوقۇتقۇ-چىلارنى غىلامى ۋە ئىجتىمائى تاملاندان تەكشۈرۈش ئىشى توراى.

مەنە بو ۋەزىفەنى تولا باجاش ئۇچۇن يەنە يەكۈنلەش ئىشى بىزگە كەتتە كومەك بېرىگۈسىدۇر. ئاچق ئىجتىراق قىلىش كىرەككە شەھەر ۋە قىشلاقلاردا بولغان بىرىنچى باسقىچ مەكتەپلەرىمىز ماددى ۋە مەنەئى ياقدان ئاقساب بارادى. مۇنىڭ بىر نېچە ئايىكتىق سەبەبلەرى بار ئەلەتتە. مەنە شو سەبەبلەرنى ھەر بىر مەكتەپ مۇدىرىيەتى، مەكتەپ شوراسىنىڭ ئولتۇرىشىدا قاراپ تەكشۈرۈپ باھانى بېرىش ۋە بو بىرىلگەن بەھانى يوقارى ئېدارەلەرگە ئوز ۋاقتىدا يىتكۈزۈش كېرەك.

مەھەللى رايون، شەھەر، ئاكروگ مەعارف شوغىبە-لەرى (مىتود بىورا، تەشكىلات بولالەرى) بارلىق كۇچلە-رىنى مەنە شو تاملانغا يۈنەلتىرىپ يىللىق يەكۈننى مۇستەد-كەملەپ ئاشلارنى كېرەك بوغىنا يىتمە يىرى ئەلەتتە، بەلكى بۇنى مەھەللەردە تەكشۈرۈپ ئوز فەكرلەرنى ئاچق ئەيتكەندەن سوڭ خالىق مەعارف كەمبەسىرلىكىگە ئوز ۋاقتىدا يىتكۈزۈ-لەرى كېرەك.

بىرىنچى باسقىچ مەكتەپلەرنىڭ يەكۈنلەش ئىشىدە ئاينۇق-سا، ئوقۇچىلار ۋە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يىتىشلەرى، دەرسلەرنىڭ نېچە ئاىز ۋە قانداي ئۆتكەنلىكى، مەكتەپ تەشكىلاتلە-رىنىڭ مۇۋەپپەقىيەت كەمچىلىكلەرى، بىنا مەھەلەسى، مەكتەپكە ئاتالارنىڭ ياردەمى، دەرسلىكلەر، ۋە باشقالار توغرىسىدا جىددى مۇھاكەمە يۈرگۈزۈش كېرەك.

بو يىللىق ئوقۇش يىلىنىڭ سوڭى ئايلارنى ئۆتكە-زەمىز. بۇتۇن مەكتەپلەرىمىز تەبىئىيەت ئىنپىروسى غالى بىل يۇرتلەرىمىزدە ئىشنىڭ ئېڭ قىزغان چاغى.

بو يىل بۇتۇن جۇمھۇرىيەت مەقسىسىدا فرقا-شورا مەكتەپلەرى، تەبىئىيەت ئىنپىروسىلەر بىر نېچە يۈزلىپ مەكتەپ ئوقۇچىلارنى مەكتەپ دىۋارىدىن ئىش مەيدانىغا چىقارادىلار.

جۇرنالىمىزنىڭ كىلىگىسى سانى بو يىللىق بىرىنچى ئۆزەمەتلەر ۋە ئوزبېك بىلام يۈرتىنىڭ 10 يىللىق تەنتەنەسىگە باغشلاىپ چىقادىر.

دىمەك ئاشكەنت خاتىقەلار، ئېرلەر ئىنپىروسىنىڭ 10 يىللىق تەجىربەسى ۋە بو مۇنچا ئورتا تەخەسسوس مەكتەپلەرنىڭ ۋىيوسىكە-چىقارشلارنى قولغا كىرگەن مو-ۋەپپەقىيەتلەرنىڭ كەتتە سەھەرسىدۇر.

مەنە شو يۇتقلارغا قاراماسدان كوزدەن كېچىرگەن بىر نېچە يىللىق تەجىربەلەرگە تايانپ كېلىگۈسى ئوقۇش يىللەرى ئۇچۇن جىددى سورەتتە ھازىرلىق كورش، غو-مومى يەكۈنلەرنى بىر مەركەزگە توپلاپ شولارگە قاراپ ئىش يۈرگۈزۈش ئالداغى ۋەزىفەلەرىمىزنىڭ ئېڭ موھەملىرىدىن سانالادىر.

شۇنىڭ ئۇچۇن بىز بۇتۇن ئوقۇۋ يۈرتى موئەسسە-سەلەرنىڭ يىللىق ئىشلەرنى دىققەتلىپ ئوچوت-جىسابغا ئالشمۇز كېرەك.

مۇنىڭسىز مەكتەپ ئىشلەرى، ۋە كېلىگۈسى ۋەزىفەلەر ئۇچۇن زەمىن ھازىرلاش مۇمكىن ئېمەسىدۇر.

جىسابغا ئالاش، مەكتەپ ئىشلەرنى يەكۈنلەپ كېرەك-لى نەتىجەلەر چىقارش، يىل بو يى بولغان كەمچىلىكلەر ۋە كېلىگۈسى ئىشلەر بارەسىدا ھازىردانلىق باىلاب كەنكۈرت فەكر بېرىش ۋە باشقالار مەكتەپ ئىشلەرنىڭ جان نامىرى

مومكىن بولغاندا مەكتەپلەر قاشمدا كىچىك كورگەز-
مەلەر ئاچىپ بالالارنىڭ ئوقۇۋ ئىشلەرى بىلەن تاننىدىرىش،
عاممانى مەكتەپكە جەلب قىلىش، مەعارف مەسئەلەسىدە
خۇكۇمەتتىمىزنىڭ ياردەمى، شورا مەكتەپلەرنىڭ موۋەققە-
قىيەتلەرى بىلەن تاننىدىرىش كېرەك. بەكۈنلەش ئىشنىڭ
ئېڭ ئاغز ۋە مەسئۇلىيەتلى تامانى ئورتا مەكتەپلەر، تېخ
نىكوم ۋە ئىنپىروسلەر ئۈستىگە توشىشى كېرەك.

چۈنكى بو بىلىم يۇرتلەردەگى ئوقۇچىلار باش
جەھەتتىن ئوسب كۇندەن-كۇن ئىش مەيدانغا ياقۇن
تورغاناقلاريدان-ھەم ئىش مەيدانغا ئوزاق قشلاقلارغا
چىقىپ موستەقىل سورەندە ئىش ئالب بارشغا ۋە مەكتەپتەن
ئالغان باملەرنى عامغا بېرىشە بىرىچى قادام باسادىغان
بولغانلىقلاردان ئارتقچا دىققەت قىلىشنى تەلەپ قىلادى.
سوڭقى بىللەردە علمى شورا-ناركومپروس تامان-
دان بو بىلم يۇرتلەرى ئۇچۇن مەخسوس دەرس ئابىوملەرى
تۇزىلگەن. يۇقارى مەكتەپلەرگە موقتەدىر تەلەپلەر
حازرلاش ئىشنى كوزدە تۇتىكەن بو پروگراممالار ئورتا
مەكتەپلەرىمىزدا قانداي ئوتىدى، عومومەن ئوقۇ ئىشلەرنىڭ
بارىشى-قانداي، مەنە بو نوقتالارغا ئايرىم ئەھمىيەت
بېرىشىم لازىم.

ئاكروگ-لەرىمىزنى تېگىشرب كېلگەن رەھبەرلەر
تېخنىكوملەرنىڭ مەنەۋى تاماندىن جودە ئاقساب كىتە
ياتقانلىقى، ئوقۇ ئىشلەرنىڭ بىر تالاي كەمچىلكلەر بىلەن
بارغانىنى تەككىلدەيدىلەر.

شۇنىڭ ئۇچۇن ئورتا مەكتەپ-تېخنىكوم ئىنپىر-
وسلەرنىڭ مەنەۋى تامانلارغا، ئوقۇچىلارنىڭ يتشە
ئالغان-ئالماغانلىقلارى، دونياغا قاراش، سىياسى ئىجتىماعى
بىلەردەن، قانداي مەلوماتغا ئېگە بولغانلىقلارى، موعە-
لەلەرنىڭ دەرس مېتودلەرى، دەرسلىكلەرنىڭ يارار-يارا-
ماسلىقلارى كەللىكتىغىنى سورەتتە تىكشىرىلىش كېرەك.
بالالارغا، ياكى ئوقۇتغۇچىلارغا باھا بېرىلگەندە قارىداش،
ئوروغچىلىق نوقتىسىداغىنا قاراماي، بەلكى ئىش جەھەتتەن
قاراپ، مەكتەپلەرنىڭ ساغالىشىنى كوزدە توتىپ سىياسى،
ئىجتىماعى ۋە مەنەۋى تامانلاريدان جىددى سورەتتە
تېگىشربلىش كېرەك.

مەھەللەرنى تېكشىرىپ كېلگەن ئورتاۋالارنىڭ بېرىگەن
مەلوماتلارغا قاراغاندا، كۆپ تېخنىكوم ھەم ئىنپىروسلەردە
دەرسلەر مونتەزەم بىر يوسوندا، مەلوم بىر تەرتىپ بىلەن
كېتىمگەن.

مودىرلەر موعەللىملەرنىڭ دەرس ئىشىگە تەلەپلەر
بىلەن بولغان موعامەلەسىگە ئاز دىققەت قىلغان.
بو-غەبرى تەبىئى بىر حال. بىز بو يول بىلەن
ئوقۇچىلارنى بىر ئىنتىزام ئاستىغا ئالب مەنەۋى تاماندىن
يوكسەلشگە كەتتە توسقنلىق قىلغان بولامىز.

حازىر بىم يورنلەرىمىزگە تەلەپ ئىحتىياج جودە زور.
شۇنىڭ ئۇچۇن ئوقۇچىلارنىڭ ھەر تاماندىن تېكشىرىپ
مەنەۋى تاماندىن يارارق بولشىگە ئايرىچا دىققەت
قىلىشىمىز كېرەك.

تەشكىلات ئىشلەرنى بامانە قىلىپ ئوقۇ ئىشلەرىگە
بامان قاراغان ۋە مەنەۋى تاماندىن بوش حازىرلىق كور-
گەنلەرگە جىددى چارا كورش لازىم. نەھايەت ئورتا
مەكتەپ ئوقۇچىلارنىڭ مەكتەپتە توتقان مەۋقىغى، عوموم-
مى-ئىجتىماعى ئىشلەرگە ئارالاشىشى، سىياسى تاماندىن ياخشى
حازىرلىق كورشىنى ھەم نەزەردە توتىش لازىم.

خۇلاسا، يىلقى ئوقۇ ئىشلەرنى بەكۈنلەگەنمىزدە ھەر
تاماندىن جىددى تىگىشرب بوتۇن كەمچىلكلەرنى ئورتاغا
تاشلاپ شولار توغرىسىدا مەكتەپ شوراسى تېگىشلى
فېكرىنى، كېلگوسى بىلەن بولغان ئىستەكلەرنى ئاچپ
ئەيتىش كېرەك. بو بەكۈنلەرنى توپلاشدا مەھەللى مەعارف
شوعبەلەرى جودە ھەم كوز-قۇلاق بولسۇن تورش-
لارى لازىم.

مەكتەپلەرىمىز يىلقى بەكون ياساغاندا مەعارف شوع-
بەلەرى ۋە مەركەز بو كۇنگەچە تىشلى ئەھمىيەتنى بېرىمەيد-
مى. ياكى مەھەللەردەن (مەكتەپلەردەن) ئالغان ماتىرىياللارنى
يوقاتىپ يوبارادىلار. بو-بىزنىڭ كەتتە نوقسانىمىز. مەنە
بو ئىش-ناركومپروسنىڭ كېلگوسى بىل ئۇچۇن بولادىغان
دەرەكەتمەكە، پىلانغا ئەنچە مانىع بولادى.

فرقا-شورا مەكتەپلەرى توغرىسىدا ھەم شو فېكر-
لەرنى ئەيتىش مومكىن.

بىز، فرقا-شورا مەكتەپلەرنىڭ بىر نىچە ۋېپوسكە-
لەرىدە قورسائتلارغا جودە كەتتە ئومىدلىر باغلادىق.

بىراق مەكتەپ دىۋارىدەن تورموش-ئىش مەيدانغا
چىققان كۆپ يىگىتلەرىمىز نەزەرىيات بىلەن غەمەللىياتنى
بىرگە قوشىپ ئىش ئالب كېتەلمەيدىلەر.

بىر تاماندىن نەزەرى ياقىدىن كەمچىلك بولسا، ئىككىنچى
تاماندىن غەمەللى ئىشلەردە تەجرىبەسىزلىك، ئىش بىلەن چىققان
بولماسلىق سەبەب بولدى. مۇندە غەيبنىڭ بىر ئۇچى
موعەللىملەرگەدە تۇشەدى. چۈنكى بىز بېرىلگەن ئابىومىنى

تولا ۋە موكمەمەل ئالب بارادىغان موعەللىمەر ساستافىنى
 ۋاقتدا تۇزە ئالمادى. ياكى موعەللىم ناپامغانلىقدان ئو، يا
 بو دەرس موعەللىمسز قالدى. مەنە شۇندەي ئوز ۋاقتدا
 كورنلمەگەن كەمچىلكلەر عومومى ئشلەرنىڭ (ئابىنوقسا
 عىلمى ئشلەر) بارشىغا كەتتە زەربە بولدى. مەنە شۇندەي
 كەمچىلكلەرنى ئوقوش بىتكەندەن سوڭ (جودە بولماسا
 ياز ئىچى) كېرەكلى چارەسى كورنلسە ئىنىڭ ئونوملى
 بولشىگە سەبەب بولادى.

مەكتەب ئشلەرىنى يەكۈنلەش توغرىسىدا نار كومپروس
 ۋە مەخەللى معارف شوغەلەرى تاماندىن كېرەكلى يول.
 لەرنى كورسەتگەن رەھبەرلىك قاغازلارى ۋاقتدا يوبارىلغان
 ئىندى مەخەللىلەرنىڭ، ئابىنوقسا بىلم يورتى موئەسسەسەلەرنىڭ
 جەددىلىك بىلەن ئىس كوربى باجارىلارى كېرەك.

شۇندەي بولسونكى، بو يلغى يەكۈن باشقا يىللەردەگى
 يەكۈنلەردەن تەمامەن ئايرىلىپ تورسن، كوريلگەن ئىس،
 باجارىلغان چارالار، كېلىگوسىگە بولغان تەلەبلەر ئاچىق
 ۋە رەۋشەن كورسەتلىسن.

نەمۇنە تەجرىبە مەكتەپلەرى، بەغزى بر تىخنىكوم
 ئىنپروسلەر كەللىكتىنۇنى سورەندە مەقالەلەر يازىپ مەتبو.

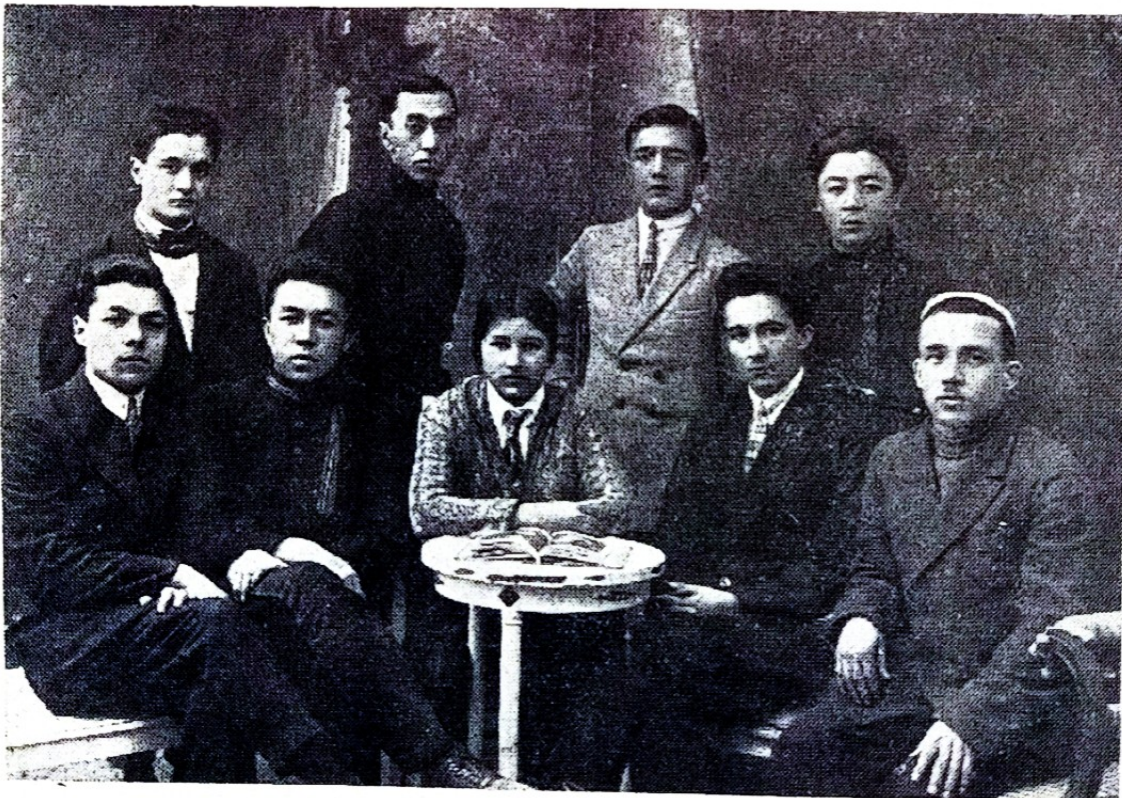
ئات مەيدانغا چىقىشلارى كېرەك.
 بام يورتلەرى ئورتا مەكتەپلەر ئىجتىماعى ياقندان يات
 بولغان غونسىرلەرگە جودە ئىختىيات بولساق بىلەن
 ئىس كورشلەرى لازم. (نەرىمانىق تىخنىكومىدە بولغان
 حاللار بونىگە دەلىل بولا ئىلادى).

شۇنىڭ ئۇچۇن كېلىگوسى يىلدىن باشلاپ ئورتا
 مەكتەپلەرىمىز تىخنىكوم ئىنپروسلەرنىڭ ئوسىشلەرىنى ئىشچى
 - دېھقان بالالارى حسابىغا ئوسىدىرىش كېرەك.

مەكتەب ئشلەرىنى يەكۈنلەش چاغىدا مەنە بو نوقا.
 تالارغا ئابىروچا دىققەت قىلىش لازم يەكۈنلەش ئىشىنى
 شۇندەي بەجەرش لازمكى ئو، نار كومپروسنىڭ كېلىگوسى
 ئشلەرى ئۇچۇن ئىساسى پايدىيۇار بولساق مەكتەپلەرىمىزنىڭ
 ساغالىشىغا خىزمەت قىلىسن.

بو بر تاماندىن تەشكىلات ئشلەرىنى بولغا سالىش،
 مەكتەپلەرىمىزنى ئىشچى - دېھقان عامماسى بىلەن ياقىنلاش.
 ترش. عىلمى ۋە تەشكىلى ئشلەردە بولغان كەمچىلك ۋە
 بوتىقلارنى كوز ئالدىغا كىلىتىرىپ توغرى ۋە ساغلام يول
 سالىشقا گەرەۋ بولغوسىدىر.

شاكر سۇلەيمان.

قىزىمدا ۋەزبەك ىستۇدنتلارى.

زىمىن-ئىقتىسادى

مەدەنىي تۈزۈلۈشۈمىزدە مىللى مامىزىتلار

ع. ۋەلىدىف

لىشى كېرەك».

فرقلىقنىڭ بولاتۇرغان نەۋبەتى پىلىمىدە بۇ خەتتە تىكىشى قارارلار، دەستورلەر بار.

دېمەك ھازىرقى كۈننىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىدىن بىرى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قايىدا تاييارلاش پەيتىدە بات غۇنى سۇرلەرنىڭ بۇزۇق ھەرىكەتلىرىگە قارشى كۈچىملىك ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆرەشكە چاتىش كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىرگە فرقا يولىدىن ئازغانلارنى ئوز ئارا تەنقىد قىلىپ قامچىلاش لازىم.

مەيدە مىللەتلەرنىڭ ئورتاقلىقىدا مەدەنىي ئىشلەر ۋە مەدەنىي قۇرۇلۇش ئىشلەردە فرقا ئىشلىرىنىڭ ۋە شورالار ھۆكۈمەتنىڭ مىللى سىياسەتنى ناتوغرى تۇتىشى بار. بۇنى مەيدە مىللەتلەرنىڭ بەغزى بىر گۇرۇھلىرىدە گى مەدەنىي ئېھتىياجنى تەئىمىن قىلىشنىڭ بۇتۇنلاي يوقلىقى ياكى جۇدە پەست بولىشى، ئىش ئالىپ بارلىغان جايلاردا مەم زەمىنى ئەھۋالدا رەھبەرلىك بولىشى كەبى ئەد. ۋالار ئاچىق كورگەزە ئالدى.

مەدەنىي مەعارف مەدەنىيەت مەيدە مىللەتلەر خۇقۇقىغا ئارتىمىچا تەجاۋوز قىلماي ئۇلارنىڭ بىز بىلەن مۇۋازى سۈرەتتە ئۈسۈمگە يول قويۇشىمىز كېرەك. ئۇلارنىڭ شۇ ماقىسادداغى ئېھتىياجىنى بەراپەر قاپلاش ۋە ئوز مەدەنىي ئېركلىرىگە پروپىكە بولماسلىقىمىز لازىم.

مەيدە مىللەتلەرنىڭ مەكتەپلىرىدە دەرسنى ئوز ئانا تىللىرىدە ئالىپ بارش، شۇندەي ئۇلارنى مەكتەپ بىناسى ئوقۇ ئىسپابلىرى بىلەن تەئىمىن قىلىش بىرىنچى پىلاندا تۇرىشى لازىم.

مەكتەپلىرىگە تەلەپلەر قاپۇل قىلىش سامارقاندا سوڭغى ۋاقتلاردا شۇنداي بىر حالغا كېلىشى، كى بۇندا

ۋ. ك. پ. (ب) نىڭ 15-نچى قۇرۇلتايى ئوتكەن يىلى ئوزبېكىستان، ئورتا ئاسىيا، بۇلاردان كېيىن بۇتۇن ئىتتىپاق تەشتەرىغىيات ئىشچىلەرنىڭ كېڭەش مەجلىسلىرىدە مەدەنىي قۇرۇلۇش مەسئەلەلىرى كورمىلىپ مەعارف شوعىبەلىرى ۋە مەعارف خادىملارنىڭ ئاساسى ۋەزىپەلىرى تەيىنلىپ ئوتكەن ئېدى.

15-نچى فرقا قۇرۇلتايى تاماندىن مەدەنىي قۇرۇلۇش يولىدا كورسەتلىگەن يوللارنىڭ تەئىمىن قۇرۇلۇشى ۋە شۇ يولدا ئىشلەنەتۇرغان ئىشلەرمىزدە بولىشى كېرەك، دېپ تەئىكىدەنەنگەن ئېدى، شۇنىڭ ئۇچۇن بۇ ساھادا قىلىناتۇرغان ئىشلەرمىز مەنە شۇ ئاساسى دېرىك. تىقى بويىنچا بولىشى لازىم ئېدى لېكىن بىز بۇنى ئەمەلدە ياخشى كورە ئالماقتى.

مەدەنىي قۇرۇلۇش ئىشلەردە، فرقا ئىشلىرىنىڭ ۋە شورالار ھۆكۈمەتنىڭ مىللى سىياسەتنى ئاچىقدان-ئاچىق بۇزۇش ۋاقت بىر مىللەتنىڭ گىمە مەنەقەتلىرىگە ئېغىر قىلماسلىقى كەبى غەبىرى تەبىئىي ئىشلەر بىزدە جۇدە كۆپ بولدى. بۇ ئورۇنسىز ھەرىكەت، ئوزبېك ئار مىللەتچىلىگىنىڭ ئۈسۈمگە ۋە مەدەنىي تۈزۈلۈشىمىزدە مەم پىرەلەتەرىيەت رەھبەرلىكىگە قارشى بولغان كورەشنى چوقۇرلاشتىرىش يولىدا ئىشلەگۈچى مەيدە بۇرۇتۇزىيانىڭ مەنەقەتنى ئۇ-چۇن خىزمات قىلىشىغا يول ئاچىش بولدى. بۇنداي قىڭغىر ھەرىكەت ۋە بۇزۇق قىمىرلەر شورا مەتبوعاتىغا ۋە ئوقۇ يۇرتلىرىگە چە چايلاشىپ بارماقتا. بۇ ئەلبەتتە تەئىمىن قۇرۇلۇشىغا كەتتە زەربە بولىپ تۇشىدى.

بۇنداي «پىرەلەتەرىيەت مەدەنىي قۇرۇلۇشى ئۇچۇن ياراشماي تۇرغان ۋە ئاساسى يولىمىزگە نوغرى كېلىدەيدى-گەن ناتوغرى ھەرىكەتنىڭ تەگى تامىرى بىلەن يوقاتىد-

ئەنئەنى قىلىشقا مەسئۇلىيەتسىز قاراشنىڭ بىر نەتىجەسىدۇر. مەنە شۇنداق ئاچچىق نەكىتلەر مەعارف خادىملارى ۋە مەعارف شۇعبىلەرى ناھايەت مەعارف كەمسەرىيەتنىڭ مۇھىم ۋەزىفەسى بولۇپ چىدى چاراكورۇشنى تەلەپ قىلدى. ياز ۋاقتىدا ئۆتكەنلەردىگەن مەدەنى ئىشلارنىمۇ، كېلىگۈسى ئوقۇ يىلىغا تاييارلىرىگە چىلىگىمۇ، مەعارف مەيداندا كۈچ ئالىپ كېلىگەن مىللەتچىلىككە قارشى، ۋە مەيدە مىللەتلەرنىڭ خۇقۇقىنى تاپتاش كەبى زەرەرلىك ئاقىملار بىلەن كورەشنى كۈچەيتىشكە باغلانۇشى لازىم. مەكتەپ بىنالىرى سالىشدا، ئوقۇتقۇچىلار تاييارلاش، ۋە قاينادان تاييارلاشدا، ئوقۇ كىتابلارى ۋە مەكتەپ ئەسبابلارى بىلەن ئەنئەنى قىلىشدا، ئورنا ۋە ھالى مەكتەپلەرگە تەلەپلەر يۇبارشدا، ھىچ قانداق تار مىللەتچىلىك خەرەكەتكە يول بېرىلمەسلىكى لازىم. ئەگەر بىزلەر ھەر مىللەتنى ئوزىنىڭ ئاناتلىقىدە تەربىيە قىلار ئېكەنمۇ، ئۇنىڭ مەدەنى ئىشلەرنى ئوزىنىڭ ئاناتلىقىدە ئالىپ بارار ئېكەنمۇ، ئۇنىڭ بىلەن بىز، بىر مىللەتنى ئىككىنچى بىر مىللەتكە قارشى قويمايمۇ، بەلكىم ئۇنى دوستلاشدىرامۇ. ھەمەلەرگە بىرلىكىدە ساتسىيالىزىم قۇرۇلۇش ئىشىگە قاتناشدا تېز ۋە چاققان بولۇشكە ئىمكانىيەت بېرەمۇ.

بۇ بىل ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مىللى مەسئۇلىيەتنى ياخشى تۇشىنىدىرىش، ئولارنى قورقا ۋە شورالارنىڭ مىللى سىياسەتلەرى بىلەن ئاشنا قىلىشنى قەۋۇقۇلعاھدا مۇھىم بىر مەسئۇلە قىلىپ قويۇشىمىزنىڭ سەبەبلەرى ھەم مەنە شۇنداق كېلىپ چىقاردى.

ع. قۇلدېنىف.

مەكتەپلەرگە كىرىش ئۈچۈن كۆپ گىمە مىللەتلەرگە ئوزىنى ئوزبېك قىلىپ كورسەتىش مەجبورىيەتنى تۇغىلدى ۋە شۇ مەجبورىيەتكە قارشى ھىچ كورەش بولمايدى. ھازىر بۇنداق ئاقىمغا قارشى قانغى كورەش باشلاندى. مەنە بۇنداق ھاللار بۇنداق سوڭ بولماسلىقى كېرەك.

قازاق، قىرغىز، تاجىك خالىقلارى كەبى ئوزبېك تىلىدەن بۇتۇنلاي ئۇزاق مىللەتلەرنىڭ مەكتەپلەرى ئوزبېك تىلىدە يۇرگىزىلىپ كېلمەكە. بۇنداق مەكتەپلەردە بالالارنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى ئوقۇ يىللىرىدا كوپراق ۋاقتلارى تىل ئورگەنىشكە كېتىپ قالار ئېكەن. خۇسۇسەن بۇخارا ئۇنىۋېرسىتېتى تاجىكلارنى ئوزبېكلەشدىرىش خەرەكەتنىڭ ئوسىشى بىلەن ئانا تىللەرى تاجىك بولغان بالالار ھازىرغاچا ئوزبېك تىلىدە ئوقۇپ كېلمەكتەلەر. شۇنداق نانوغرى، شورالار ھۆكۈمەتنىڭ سىياسەتىگە قارشى بولغان خەرەكەتكە قانغى زەربە بېرىش لازىم.

«ھەر مىللەتنىڭ ئوزىنىڭ كۈچىگە ياراشا ئىجتىماچىنى ئونۇش كېرەك» دېگەن فېكىر ئورنىغا بىلكى ھەر مىللەت ئوزىنىڭ مەدەنى ئىجتىماچىلىكىگە قاراپ ئەنئەنى قىلىنىشى لازىم، دېگەن فېكىرنى ئالدىنغا سۇرش لازىم

ئۆتكەن يىل تاشكېنت كەبى بىر يەردە ئورتا مەكتەپلەرگە تەلەپلەر تاييارلاشدا مەيدە مىللەت ئىشچىلەرى بەيرەم كۈنلەردە ھامامدا ئىشلەپ پۇل تاپىپ قۇرس ئاچقانلار. بۇ ئېنىدى كېلىشمەگەن غەبىرى تەبىئى بىر ھال. يەنە بىر كەتتە كەمچىلىككە بىمىزدەن بىرى مەيدە مىللەتلەرنىڭ خانىم - قىزلىرىنى مەتەپلەرگە جەلپ قىلىشدا سۇستلىك كورسەتىشدىر. بۇ ھەم مەيدە مىللەتلەرنىڭ ئىجتىماچىلارنى ئوتەشكە ۋە ئۇلارنىڭ مەنئەھەتلەرنى

مەتبوعات ۋە مەتبوعات ئىشچىلەرى تاييارلاش يولىدا.

خوجالمغىز بۇكىلىگەن سارى مەدەنى ئىختىياجىمىزدا شۇنچا ئاشا بارادى. سوڭغى يىللاردا ئىقتىسادى ۋە مەدەنى ياقدان كوزگە كورسەنەرلىك دەرىجىدە بۇكىلىگەن.

كۈندەلىك تۇرمۇشىمىزنىڭ ئىختىياجى، سانسىيالىزم تۈزۈلىش بولىدا بولغان فەۋقۇلئاددا ئو-مىشىمىز بىزگە كۈندەن كۈن يەككى تەلەپلەر تەلەپ قىلماقتا. فرقه ۋە شورا ئىشلەردە بىز نە قىلار چىنىققان غەمەلى ۋە نەزەرى ياقدان خازىرلىقى بولغان مۇتەخەسسسلەرگە ئىختىياج سېزىسەك، شۇببەسىز معارف ۋە مەدەنىيەت بولىدا غەم شۇنداي كەمچىلىكنى تۇيا بارامىز.

ئوكتەبىرنىڭ بەرەكەسىدە مىللى جۇمھۇرىيەتلەردە مەتبوعات سان ۋە سىنەت ياغىدان خىلى ئوسدى. ۋە كۈندەن كۈن ئوسمەكتە. شۇنىڭ بىلەن بىرگە مەتبوعات ئىشچىلەرگە بولغان تەلەپ غەم ئوسب بۇقارسىلانمىپ كېلەدەك.

خازىر بىز ئوزبېكىستان جۇمھۇرىيەتىنىڭ ئوزبىدە بىر نېچە ئونلەپ جورنال ۋە بىر قانچا دەستلەپ گەزىپە-تەگە ئېگەمىز.

ئېلگەرى ۋاقىتلاردا (ئالايلىق ئوكتەبىر باشلاردا) بىرگەنە جورنال گەزىتىمىز بولسا بۇتۇن ئېلىقان-تۇتكە-نەزىنى شۇنگە بېرەر ئېلىك. ئۇ ۋاقىتلاردا جورناللارمىزدا بار نەرسەنى سۇرۇشىمىز (ئايلىقسا مەفكۇرەۋى تەلەپقا ئەھمىيەت بېرىمى) با-بېرەردى. خازىر ئېلىدى ئوكتەبىرنىڭ 12 نچى بىلىدا ھەر ساھەگە مەخسۇس، ھەر تەخەسسوس ۋە دائىرەگە باغ شىلاب تۇرلى ناملە تۇرلى تىپىدە جورناللار چىقارامىز. خازىر غەمەنىڭ ئوزى ۋە بىزدە بار قىلام كۈچلەرى ئوز جورناللارنى ئەتراپقا توپلاشىپ ئالغانلار. بو - بىر.

ئىككىنچىدەن شۇ ئوسمىش، مەتبوعاتىمىزنىڭ بۇكىسە-لىشىگە قاراغاندا بىزدە چىنىققان مەخسوس مەتبوعات خادىملارى-جورناللىستلارمىز جۇدە ئاز يوق حسابىدا. مەتبوعات ساھاسىدا ئوزبېكىنىڭ قىلامى بىلەن ئانغان ۋە شۇ يولىدا مەخسوس ئىشلەپ مەلەكە ئارتىغان بىگىتلەرىمىز بارلىق بىلەن سانارلىق.

شۇلارنىڭ بەغىزلىرى مەخسوس بىلىم بۇرتلەردە ئوقۇپ مەغلۇمات ئالغان ۋە نەزەرى ياقدان خازىرلانغان ولىلار، بەغىزى بىرلىرى ئوزلەرنىڭ ھەۋەسلەرى، شۇ

سادا بېرىلىپ ئىشلەشلەرى ئارقىسىدا مەيدانغا چىقىپ كوزگە كورسەنگەنلەر.

خازىرغى سۇرەتتە، مەتبوعات ساھاسىداغى خازىرغى ئوسمىش يولىدا بىز بېتىرلىك سۇرەتتە مەتبوعات ئىش-چىلەرى بىلەن ياخشى تەئەمن قىلماغانمىز. مەنە شۇنداي مۇھىم كەمچىلىكلەرىمىزنى نەزەردە تۇتىپ مەركەزى فرقوم ئورنا ئاسىيا بۇبۇراسى ساكو قاشىدا مەتبوعات ئىشچىلەرى خازىرلاش قۇرسى ئاچدى.

بۇ - ئەلبەتتە بىرىنچى قەدەم، ۋە بىرىنچى تەجرىبەدەر. بىرىنچى قورسنا خازىر 20 گە ياقىن فرقه ۋە كامسامول ئىغزالارى ئوقۇپ تۇرۇپتى.

لىكىن بۇ دەرىجەگە تەبىقى بولىپ قالدى مەنە شۇنى نەزەردە تۇتۇپ بۇيلىقى تەجرىبەگە سۇبانمىپ ئورنا ئاسىيا مەتبوعات بولىمى كېلىسى بىلەن باشلاپ (بۇتۇن ئورنا ئاسىيا مىللەتلەرى ئۇچۇن) 50 كىشىلىك (2 بىللىك قىلىپ) قوس ئاچماقچى. بۇنىڭ ئۇچۇن خازىررداناق دەرس ئايىبوملارى خازىرلانمىپ پىلانلار تۈزىلگەن. بۇنداي ۋەقەلى تەشەببۇسنى ئەلبەتتە قۇچاق ئاچىپ قارشى ئالمىشىمىز كېرەك.

5 نچى مالى مەتبوعات كۇنى مۇناسىبەتە بىز بەنە بىر نېچە مۇھىم مەمىنتلارغا ئوقۇتماقچىمىز. ئۇكىتەبىردەن سوڭ شۇببەسىز مەتبوعاتىمىز ئوسدى، بۇكىسەلىدى

بىراق ئوزبېكىستاندا ئوزبېك مىللى زىيالىلارى مەتبۇئاتنى ئوزتەئىسرلەرگە ئالشا ئومىتولدىلەر مەتبوعات ئارقالى ئوز تىلەكلەرنى بارلىققا چىقارماقچى بولىدىلار. بىراق ئىش ئۇلەر كۇتكەنچە بولىپ چىقمايدى. مەتبۇ-ئاتمىز، فرقىمىزنىڭ رەبەرىلىمگى ئاسنىدا ئۇلەرنىڭ نەئىسەردەن قورنىلمىپ تازالانا باشلاندى

پىرائىتارىيات دېكىتاتوراسى بەرەكەسىدە ئىشچى - دېھقان غەمەسلىدىن ئوسمىپ چىققان باش كىچلەر مەتبوعاتىنى ئوز قىلاملارى بىلەن نەئەمن قىلا باشلادىلار.

بىز، مەتبوعاتىمىزنى كۈندەن كۈن كۇچە بىتەردىشكە سان ۋە سىنەت ياغىدان كۈنەردىشكە تەرىشەمىز. بىز ئالدىمىزغا باش مەتبوعاتچىلارنى تاييارلاش، ئۇلەرنى ماركسىزم، لېنىنىزم تەربىيەسى بىلەن تەربىيەلەپ ئوسىدە-رىشىنى ۋەزىفە قىلىپ قوبىشىمىز لازىم. خازىر بىزدە باش

مۇخبىرلەر خەركەتنى ئۈستىگە كۆچەيىپ كېلىمەكتە مۇخبىرلەر خەركەتنى بىزدە جۇدە ھەم كۆچەيدى.

شورا مەتبوعاتىنىڭ جان نامى، فرىقە ۋە شورا ئىدارەلەردە مەفكۇرەمىز ۋە بولمىزگە قارشى تۇشكەن، يولدىن ئازغانلارنىڭ جەلادى يالغىز مۇخبىرلەردىر. سىنىڭ دوشمانلارنىڭ مۇخبىرلەرگە بولغان ھوجوم-لەرى، تەغىب قىلىشلار بىزنى ئۆز سىنىڭ يوللىرىمىزنى مەقسەدىمىزنى بوغا ئالمايدى بەلكى بىز بەنە سەدىنى جەسلىپ ئىدىگە كىرىشەمىز.

بىز مەنە شۇ ھۇجۇملەرگە قاراماسدان سەفەمىزنى كۈندەن-كۈن كۆچەيتىرىپ زورلاتىپ ئالىپ بارماقدايمىز. مەتبوعات كۈنى، مەتبوعات بەيرەمىدە بولغان زور

ۋەزىفەلەرىمىزدەن مۇھىمى ھەم شۇلار بولسىن:

مۇخبىرلەرنى خىدايە قىلىپ مۇخبىرلەر خەركەتنى كۆچەيتىرىش، شورا ۋە عدلىيە ئىدارەلەرنى بۇ ئىشكە ئايرىمچا جەلپ قىلىپ ياش يازۇچىلار ماپەسى يېتىش-تىرىش ئۈچۈن كۈرەشش، مەتبوعاتنى كېڭ ئىشچى. دېھقان عاممىسى ئورتالىغا كوبراق تارقىتىپ مەتبوعاتىمىزنى سان ۋە سەفەت باغدىن ئۈستىرىش شۇنداق بىلەن بىرگە مەفكۇرەۋى تاماندان يات بولغان يازۇچىلارنى تەنقىد قىلىشى ئاستىغا ئالىشىدۇر.

باشسون شورا مەتبوعاتى!

باشسون ئونىڭ رەھبەرى كاممۇنىستلەر فرىقىسى!

غەبىدوللە. يوسىمى.

özvək işçi xat'ly işdä.

دەھرىل رېئولى

دىنلەر ۋە ئىسلام دىنى

تۈرلى جايلارغا ئارقالغان بوغۇملارنى باشقا-باشقا شېۋە بىلەن گەپىرىپ كېتىشكە نەزەردە، كەپلەرنىڭ ئەسلى ۋە نامىرلارنى بىتتە بولسا ھەم شېۋەلىرى، گەپىرىش كەيپىدە پەتەلىرى باشقا. ئىسلام مەيدانگە كېلىگەن ۋاقىتتا داغى غەرەپلەردەن 2-3 مىڭ يىللەردەن ئەۋۋەل تارىخ كېچىرگەن سەمىرى، غەمىرى، بابىلاردا بۇ سوز «ئەل»، «ئىل» ۋە گاھا ئىككىنچىسى بىرگە قوشىلىپ «ئىل-ئىل»، «ئەل-ئەل» ئاۋازلىرى ھەم بۇرىلىدۇ.

ئارىلار ئۇرۇغى ئېرانلىقلار-فارسىلار، ئۇلاردان ئالىپ تاجىك، ئوزبېك ۋە باشقا «خۇدا» نامىدا بۇر-گىزەلەر ھەم مەغلابلارنى بىتتەدۇر.

خۇلمىس-بىتتە بولغان مەغلابلار، ھەر خەلق، ھەر مىللەت ئوز تىللىرى گەپىرىگەن غەربدە بۇرگىزىپ، بۇلارنىڭ سامىلار ئۇرۇغىدىن بولغانلارنىڭ ھەر قايسىسىنىڭ ئەسلىسى لەقىلىرى بوقانلىماي بارغان كەيپى، باشقا ئۇرۇغلار ھەم شۇندايدۇر. ئېمىدى خۇدانى ھەر خەلق ئوزىچە، بىر قەدەر ئايرىم تەسەۋۋۇر قىلغان كەيپىدە. يەنىلەرنىڭ تارىخى سەبەبلەرگە كېلىمەن.

II

«خۇدا» ياخۇد خۇدالارنى ھەر خىل خەلقنىڭ ئوزگىچە تەسەۋۋۇر قىلىشلارنىڭ سەبەبلىرى

بۇ ھەم باشقا ئىككىنى كورسەتمەيدى؛ بەلكى بىتتە بولغان بەغنى ئەسلىدە بىتتە خەپالگە ئايتقان خۇدالارنى ھەر خەلقنىڭ باشقاچاقلىق تەسەۋۋۇر قىلىشلارنى، ئۇ خەلقلىرىنىڭ ئىقتىسادى تۇرمىشلىرىدە ۋە ئىجتىمائى تارىخ كېچىرىشلىرىدە بولغان ئايرىملىقلارغا باغلىقتۇر. ئاداملار ئىجتىمائى كېتىشلىرىدە، ئىقتىسادى ۋە خوجالىق سۇرىش-لىرىدە ھەممىسى بىتتە دەرىجىدە ئېمەس، كىشىلەر جەمەت-پەتەننىڭ بەغى بىرلىرى ئىلگىرىدە ۋە بەغى بىرلىرى كېيىن قالىپ تارىخ ئونكەزەدەلەر. جازىرى كىشىلەر جەمەتلىرىنى قاراشلىق، خۇددى شۇنى ھەم كورەيدۇ. بەغى بىر جايلاردا ئاقساقاللىق دەۋرى، بەغى بىر جايلاردا قىتئەلىك ۋە بەغى بىرلىرىدە ئېسە، كەيپىدە-لىرىنىڭ كامىللەنگەن دەۋرى (ئىمپىرىيەلىك) ۋە بەغى

دىنلەرنىڭ سەمىنى بولمىشلارغا «حاكىم» سەمىلەرنىڭ سەمىنى مەنەۋىيەتلەرگە خىزمەت ئېتىپ كېلىشىلەرگە بەغى بىر ئاداملار شۇبە قىلدىلار. ئاينىقسا ئىسلام دىنى ھەتتە، «بۇ دىن خەلىقلەرنىڭ سەمەدەنلەرگە، غەدەت بولمىگە قارايدىلىپ چىقىدۇر، مۇھەممەد پەيغەمبەر ئوزى بېتىم، يېتىملىك-فەقىرلەر فايدىسىنى كۆزەتىدۇر» سەمىرى گەپلەر، ھەتتا بەغىزەن ئوقۇغان ۋە بىر قەدەر تاكى بولغان كىشىلەر ئارىسىدا ھەم داۋام ئېتەدۇر. دىن نەزەردىكى بىلەن زەھەرلەنگەن مىيەلەر، ئوز خەلقى (مىللەتنى) تارىخدا بولغان دىننى ئاز بولسا ھەم، «ھەممەيە» قىلىش بولمىدىن ئازلا ئېتە ئالمايدۇلار. بۇ زەھەرنىڭ قالغان-قۇتقان مەراس، ھەتتا بۇتۇن دىن-لەرگە سەلبى قاراغان كىشىلەردە، ئازغىنا بولسا ھەم سېزىلەيدۇ.

I

دىنلەرنىڭ ئەسلىسى، نېگىزلىرى بىتتەدۇر

دىنلەرنىڭ ھەر بىرىدە نەبىئەتتە «ئىشقا» بولغان خەيالى «ئۆچكە» «خۇدا»غا ئىشقا نېگىز بولمىپ ياتادۇر. نەبىئەتتە ئىشقا-ھىچبىر نەمە بولمىسا، بولغان نەرسىلەر ھەممىسى نەبىئەت بولسا ھەم، نەبىئەت خاللاردا خەبىرىسىز كىشىلەر، ئۇنى ئويلاپ قارماي، كورمىك خالىدە ئىشقا ۋە بۇ ھەتتا ئىشقاچىلاردا داۋام ئېتە بېرەدۇر. مەنە شۇ «ئىشقا» ھەم دىن بىتتە بولغان غۇمۇمى بىر نېگىزدەن غەپىرىدۇر. ئايرىلىق فەقەت-گەنە نامىدا ۋە خۇدانى ھەر دىن خەلقى ئوزىچە ئاز-لاشدا ۋە تەسەۋۋۇرلىرىدەدۇر. تۈرلى خەلق، ھەر خىل تۈرلى تىللىرىدە گەپىرىگەنلىكىدە، ناملارنىڭ ئايرىم بولمىشلىرى تەبىئى ۋە ھەر كىمگە ئاڭلاشمايدۇر. كوپ شەرق خەلىقلارغا ئوزلىرىنىڭ مەفكۇرە ۋە دىنلىرىنى تارقىتىغان غەرەپلەردە بۇ «ماقۇلەتتە بىتتە» بولغان كۆچ «كۆچلى» مەغلابلاردا «ئەل» دەن ئالىمىپ، خاس نام قىلىش بىلەن بىتتە «لە» خەلقى ئارتىرىلىپ، «ئەللە» دېيىپ ئېيتىلەيدۇ. بۇ سوز غەرەپلەردەن ئەۋۋەل بولغان سامىلەر ئۇرۇغىدە ھەم بار ئېدى. بىراق سامىلەرنىڭ

جايلىرىدا ئېنىدى كەپىتەلىزم ئوزىنىڭ دەۋرلەرنى ئوتكە- زىب، يېمىرىپ، حۇكىم سۇرىپ ياتادىلار. شۇ ھەركىمگە مەلوم ئىجتىمائى تەشكىلات رەۋىش- لەرىنىڭ تۈرلىملىكلەرنى ئېسىكە ئالغاندىن كېيىن، ئىنىگىس- نىڭ جەمەيەتلىرىنىڭ مەفكۇرەسى ھەقىدە غايەت مەغزالى ۋە توغرى بولغان جۇملىسىنى ئەيتىپ ئوتەمىز. «ئادام- لارنىڭ ئاسمان دۇنياسىنى خەياللىرى - يېرى يۈزىدە ئوزلەرنىڭ مابەيىنلەردە بولغان ئىجتىمائى مۇناسىبەت- لەرىنىڭ ئىنكاسىدۇر». بۇنى تەفسىرلەسەك: «ئاداملار، يېرى يۈزىدە ئوزلەرى ئاراسىدا، نىمە كۆرسەلەر، شۇ كەيپىيەتنى، شۇ رەۋىشنى ئاسماندا (كوكە) ھەم بار دېپ خەيال قىلادىلار» مەغزالى جاسىل بولادى.

تارىخلارنى قاراساق ھەم شۇ حالنى كۆرەمىز؛ كىشىلەر جەمەيەتنى، ئوزلەرنىڭ ئىجتىمائى ئۇيۇشىدا لەرىدە قانداي جەمەيەت مۇقىياسىدا بولسا، «خۇدا» لارى ھەم شۇ مۇقىياسىدا بولادۇر. مەسەلەن، يەھۇدىلەر، ئوزلەردە نىڭ جۇغرافى زەمىنلەردە، ھەممەسى بىتتە مىللەت ۋە دەۋلەت بولۇپ، ئۇيۇشىدا لەرىدە ئەۋۋەل، يەغنى مەيدە ۋە مۇستەقىل كۆپ سىياسى ئىدارەلەردەن عىبارەت تەشكىلات زەمانلاردا ئۇلارنىڭ خۇدالارى ھەم شۇ رەۋىشچە كۆپ (ئەلاھم) بولۇپتۇر. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئىبراھىم، موسا ئىسىملەردە خەياللاندىرىلغان ئافساقالىقنىڭ ئاخىرى دەۋرلەردە، ئۇلارنى خۇدالارى بىتتەگە يىقىلغانىنى («ئەلاھم» نىڭ بىتتە «ئەلە» گە قالغانىنى) كۆرەسىزلىرى. مۇجەممەددەن ئەۋۋەل ۋاقىتدا، ئايرىم قەبىلەلەر بولۇپ ياشاغاندا، كۆپ خۇدالار («قەبىلە خۇدالارى») بولۇپ، مۇجەممەد قول ئاستىدا «ئىسلام ئۇيۇشماسى» «ئىسلام دەۋلەتى» نامىغا ھەممەسى بىتتە سىياسى ئىدارەگە ئۇيۇش- قاندىن كېيىن، «بىتتە خۇدا» پەيدا بولادى. بۇ بىتتە خۇدا، مۇجەممەد زەمانىدا ۋە ئۇندەن كېيىن ھەم بىر دەرەجەدە تۇرماي كۆتەرىلەدى، تەرەققى ئېتتە بارادى. مەسەلەن، باشدا خۇدا - «مىللى خۇدا»، «غەرب خۇداسى» بولادى، غەربلەر باشقا مىللەتلەرنى قوللارغا ئالغاندىن ۋە ئالدىغا باشلاغاندىن كېيىن، بۇ مىللى خۇدا، «غەربى مىللى» خۇداغا، بەيىنەلخەلق ۋە «بەيىنەل مىللەل خۇدا» غا ئەيىلەنەدى. قۇرئاندا ھەم ھەر ئىككىنەسى بار.

III

ئىسلام خۇداسى

«ئاللاھۇ تەبارەكە ۋە ئەعلا ھەزرىتەلەرى»، «جە- زىرەتى خۇدا»، «جەناب اللە» كەبى نۇركى تىللەردە قوللانغان عىبارەلەر، بېكارچى ۋە مەنبەسىز گەپلەر ئېمەس، ئۇلار تارىختا قۇرئان قۇرئان ۋە ھەدىسلەردەن ئال- دىغان سۆزلەر دۇر.

ئىسلام خۇداسىنىڭ «بابا - جان»، «ئاللابابا» ئېكە نىلىكى جۇدە ئاچىق كۆرىنىپ تۇرادۇر.

ئېك ئەۋۋەل، ھەدىس قۇدىسە: «خلىق اللە نام على صور تە» دېدى. «خۇدا ئادەمنى ئوزىنىڭ سورەتدە

دېمەك خۇدالارنىڭ مىقدارىنى ھەم ئۇلارنىڭ «ئىدارە» مۇقىياسلارنى، جەمەيەتلەرنىڭ نەرەققى مىقدارى بىلگىلەيدۇ ھازىرى كۆندە ھەم شۇنى كۆرەمىز. كەپىتەل

ۋە يېقىنقى غىزاھلى الجنتە ھىجابە ھەدىس - «بۇرەدىلەر، رەببىنى ئۇل كۈز، كۈرەدىلەر» خۇدا جەننەت ئەھلى خوزورىدە ئوزىنىڭ پەرەنجىسىنى ئاچار»

(10) خۇدا - ئاداملاردان ئىنتىقام ئالدى، قەھەر قىلدى، غەزەپكە سالدى، ئاداملارنىڭ غەقىلىسىزلىقلاردان كۈلدى (ۋىضىك) سەككىز فەرشتە خۇدانى تەختى بىلەن كۈنەرىپ تۇرادى. (ۋىجىل عرشە فەنھىم ئىمانىتە - قورئان)، خۇدا فەرشتەلەرنى ئارقالى، مۇجەھەدكە گەپلەرنى، تەقدىملەرنى بۇبارىپ، تۇرادى، «مۇجەھەدكە شۇنى ئەيت، بۇنى گەپىر» دېدى.

(11) خۇدا - كەنتە پادشاھىدىر، جۇدە بايدىر، كۈچلى، بىلمىلى، غەقىللى، ھەر ئىشكە ئوستا ۋە ماھىردىر، بىرەۋلەرنى ياخشى كۆرىدى، بىرەۋلەرنى دۇشمان كۆرىدى، مۇجەھەدنىڭ مەيدە، ئوى ئىشلىرىگە قەدەر قاتناشمىپ (ئىچىكى كەمپىرلەر سىڭىرى ھەر ۋاقىت مۇداخەلە قىلىپ) تۇرادى، بۇزىمىڭلەرچە باردا چىلارنى، مۇغەبىلەرنى ئارقالى بۇ ئۇن نەرسەگە قاتناشمىپ تۇرادى. بىرنەمەنى ھەم كۆرىمەي قالمايدى، كىتابىكە يازىپ تۇرادى، ۋاقىنى بىلەن خەلقلىرىگە ئوقۇپ تېڭىشلى جەزالىرىنى ۋە كېرەكلەرنى بېرىدى.

قۇرئاندا نام ۋە سۇفەتلەرنى ئاچىق سوز لەنكەن «خۇدا نەغرىمى» دەن بىز قانداي غۇمۇمى نەتىجە چىقارامىز؟

نەتىجە: ئىسلام خۇداسى، قۇرئان «ئاللا» سى ھەم شۇ بۇقاردا ئەيتىپ كېنكەنەمىز «ئانئىمىنىم» ئېغىتقا. دىگە ئەسلىگەنگەن جايلاردان بىر جانغا قالغان «مىخاۋوق» بولۇپ چىقاردى.

بىراق ئۇنى ئىسلامدا قاندايدىر بىر بابانىڭ جانى دەپ ئەيتەمەيدىلەر، ئۇنى ھېلمەيدىلەر، «ئۇنۇ - نىبىدىلەر»؛ بىلسەلەر ھەم (تېكىشكەرگۈچىلەردەن ئىسلام عالمىلارنى ھەم ياخشى تېكىشسەلەر بۇنى بىلمەسەلەر كېرەك) ئۇنى باشمىرادىرلار، خالققا باشقا رەۋىشلى بۇ. تۇن تەبىئەت ۋە كائىناتنىڭ مەركەزى غەملى ۋە موجدى ئېتىب. نەلقىن ئېتەدىلەر.

تارىخلار، كۆپ دەۋرلەر ئوتىشى، بىلەن ئىسلام دىنى جەمئىيەتلەردە خۇدالار پەيدا بولۇپ تەرەققى قىلغاندىن كېيىن دۇنياغا كېلىشى سەبەبلى، كېيىنكى ئاداملارغا ئەلبەتتە بۇ ئاڭلاشماي، بىر قەدەر «باشرىن» بولۇپ قالادىر.

ياراندى» دەپمەكەندىر. كېيىنكى ئىسلام عالمىلارنى نەفەس ئىگە بۇنى «تۈزەتەپ» ئاۋارە بولماسىنلار، نەفەس ئىگە «ئادامنى خۇدا، ئادامنىڭ ئوز سۈرەتىدە ياراندى» كەبى مەغنىسىز تۈزەتەشلەر ياساماسىنلار، مۇجەھەدنىڭ ئاغزىدىن چىققان قۇرئان بىلەن بىر دەرىجەدە بۇرگەن «غەدىس قۇدىسگە» كىرگەن بۇگەپنى ھىچ قانداي قىلىپ يەشمە ئەلمايدىرلار. ئىسلامدا گەنە ئېمەس، بۇگەپ ئىسلامدان ئىلگەرگى ئىنجىل ۋە باشقا كىتابلەردە ھەم بار، ھەر قايسى ئۇنى ئوزىنىڭ چىن مەغنىسىدا ئاڭلايدىرلار.

قۇرئاننى كۆزدەن كېچىرسەك، ئۇدە خۇدانىڭ «كشى»، «ئادام» ئېمكەنلىكى، گۇدە - سى يوق، نەفەت «جان گەنە»، بابالار رۇحى بولغانلىقى ئاچىق كۆرىنەدۇ (1) خۇدا - ئېتىشەدى، كۆرىدى؛ (سەم، بىبىر) (2) خۇدا - تىرىك، ھىچ ئولمەيدى؛ (ھى، لايموت) (3) خۇدا - ئوخلاماي تۇرغان نەرسەدىر؛ (لاناخ زەسنىتە ۋالئوم)

(4) خۇدا - سوزلەشەدى، گەپىرەدى، ئۇنىڭ، «ئەبى»، (كەلامى) باردى؛ (كەلام اللە، يىكەيم اللە، كلام اللە)

(5) - خۇدا - تۇتادى، ئۇنىڭ قولى بار؛ (ۋە ۋا - لئابىض، ۋىقەبىضون، بىداللە فوق آيدىم)

(6) خۇدا - ئۇلارنى قاراپ تۇرادى، «تەدبىرلەر، ئىشلىپ بېرىدى؛ (دەۋىنظرىم، ۋ اللە بىدبىر)

(7) خۇدا - ئونورادى، جايلانادى، تەختى بار؛ (على العرش استوى؛ فسويين سبع سماوات ثم استوى على العرش - ھەرىشكە ئارارلاندى - ئونوردى؛ يىتنى قات كۆكۈنى تىكەسلەنگەندەن كېيىن ھەرىشكە تىپ ئوتوردى.)

(8) خۇدا - ئاداملارغا كۆرىنەدى. مۇسا گە تور ئاغىدا، مۇجەھەدگە مېھرىچىدا كۆرىنەدى، مۇجەھەدگە چۇدە ياقىن كېلىپ، ئىككىتە ياي بويىگە قالىدۇر. (ئىم راء نزلتہ آخرى، ئىم دنا فذلى، فىكان قاب قوسمن آوانى - مۇجەھەد ياكى جەبەردىل خۇدانى ئىككىنچى مەرتەبە كۆرىدى، ئۇنداق كېيىن خۇدا ياقىن كېلىپ ئىككى ياي بويى ۋە ياكى ئۇنداق ھەم ياقىن قالىدى)

(9) خۇدا - ئاداملارغا قىيامەتتە كۆرىنەدى، ھىجابىنى (پەرەنجىسىنى) ئاچىپ تاشلايدىر، ئۇنىڭ چىرايلىقىدىن ئاداملارنىڭ ھۇشلەرى كېتىپ بىقىلا دىرلار. (ۋىجە ۋىمىن ناظرە الى ربىنا ئاخىرە - قۇرئان

IV

دىنلەرنىڭ سىنىقى يۈزى.

مىخەتەتكەشلەرنىڭ ھەلىگە قەدەر دىنلەر ھەققىدە ئاڭلاپ يېتىمەگەن ۋە ئاڭلاششىغا جۈدە لازىم بولغان بىر تامانى بولسا، ئۇدە: دىنلەرنىڭ سىنىقى بولمى، ھاكىم سىنىقلارنىڭ سىنىقى مەنئەئەتلەرنى بۇزەگە چىقارمىدا قۇرال بولمىشى مەستىلەشمىدىر.

بەغىزى بىر ئاداملار: «خۇداغا ئىشانچ، ئېعتقاد مەستىلەشمى، قانداي بولمى، سىنىقى بولسۇن، بۇنىڭ سىنىقى نىمە مۇدا خەلەسى بار؟» دىيدىرلەر.

دىنلەرنىڭ سىنىقى بولمىشلىرى، دەسلەپ چىققان ۋاقتلاردا، خۇداغا ئىشانچلار دەۋرىدە ئېمەس، بۇ دەۋرلەردە ھەلى سىنىقلار ئاچىق شەكىللەنىپ ھەم مەيدانغا چىقماغان ئېدىلەر.

ئىسلامدا ھەم بۇ شۇنداي بولدى، سىنىقلار ھۆكۈم سۈرگەن فىئال ۋە كەپتەل ئۆلكەلەردە ھەلمەم شۇنداي-دىر. ئىسلامنىڭ خۇدا تارىخى، ئۆزى باشلانغان ۋاقتىدىن بېرى، شۇ كۈنگە قەدەر شەرق ئېللىرىدەگى ھاكىم ۋە زالىم سىنىقلارنىڭ سىنىقى مەنئەئەت تارىخىدىن عىبارەت بولمى كېلىدى. ئىسلام دىنى ۋە ئىسلامنىڭ كەنتە پادىشاھىدىن عىبارەت خۇداسى غەرب فىئاداللارى (پەيغەمبەر ۋە خەلىپەلەر)، سۇلتانلار، ئەمىر ۋە باي روھاندلارنىڭ گەنە مەنئەئەتنى، شۇلارنىڭ گەنە خىزمەتلەرنى بەھەرىب، يۈزەگە چىقارمى كېلىدى.

قۇرئاننىڭ ئۆزىنى قاراساق، بۇ ناماننى ئۈندە ھەم ئاچىق كورامىز:

- (1) خۇدا، - بۇنۇن ئاداملارنى دەردچەلەرگە نەقسىم قىلىپ ياراتمىدىر؛ (ورفع بعضكم فوق بعض درجات - بەغىزى بىرلەر ئىكزىنى بەغىزى بىرلەر ئىكزدەن دەردچە يۈزەسىدەن كوتەردى).
- (2) خۇدا، - ياخشى ئاداملارنى پادىشاھ ۋە باي قىلىد بىدىر؛ (وأتاه الله الملك - خۇدا، سۇلەيمان پەيغەمبەرگە پادىشاھلىق بېردى).
- (3) خۇدا، - ئۆزى ھەم «فەقىر» دېپ ئىبەتتىكى ئاچچىقلاندى (لقد سمع الله قول الذى قال: الله فقير ونحن اغنيا) - خۇدا فەقىر بىز بايمىز» دېگەن ئادامنىڭ - ئۆزىنى خۇدا ئېشتىدى
- (4) خۇدا - پەيغەمبەرلەر ۋە مۇھەممەدىنى خەلىپە ۋە باي قىلىدىر. (خليفة الله، خليفة فى الارض ووجىق

غائىلافاغىنى - ئادام پەيغەمبەر خۇدانىڭ خەلىپەسى بېر يۈزىگە خەلىپە، سەن فەقىر ئىدىڭ، - خۇدا مۇھەممەدگە ئىبەتتىدى - باي قىلىدىق).

5 خۇدا، - بايلارنىڭ، پادىشاھلارنىڭ پامشچىلىقلىرىنىڭ خۇسۇسى مۈلكلىرى مۇقەددەس ياساپ ئۇلارغا ئىدىل تېگىزىشكە ئىختىيار قىلماي، ماناستىر، مەچىت، مۈلكلىرىنى خۇدا ساقلاپ تۇرادى (الوادفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع، وبيع، وصلوات ومساجد - حج سو- رەسى - ئاداملارنىڭ بەغىزلىرىنى بەغىزلىرى بىلەن خۇدا مۇداپەئە قىلماسا (ساقلاپ تۇتماسا) ئېدى، عىبادەت خەلەلەر مەيدە ۋە كەنتە مەچىت ھەممەسى ھەلاك قىلىنور ئېدى).

6 خۇدا، پاندىر باغات تۈزىلىشى تاماندىن ئېرلەرنى خانىلاردان ئۈستۈن قىلىدىر. (الرجال قوامون على النساء، بمافضل الله بعضهم ببعض وبما أنفقوا من موالهم - خۇدا ئارتىق قىلىش سەبەبلى ۋە ئېرلەر ماللاردان خانىلارنى تەرىپە قىلىپ تۇرىشلىرى سەبەبلى، ئېرلەر خانىلاردان ئۈستۈندىر).

7 خۇدا - ھاكىم سىنىقلار غەربەت بولغان ئىسلام دەۋلەتنى فايداسىغا دېققانلاردان سالىق ئالىشىنى تەمىر قىلدىر (عۇشر، فىتىر، فەدىيە، جىزىيە، خىراج ۋە باشقالار) 8 خۇدا، - ئىدىقلاپقا قارىشىدىر. ئۆزىگە (ئاسمان پادىشاھىسىغا) فىئادال - ۋاسىدسالارغا، ئەمىرلەرگە مۇنلاق ئىمتاعەت ئېتىشكە بۇيۇرادى (اطمعو الله والرسول واولى الامر منكم - قۇرئان؛ غلىكم بالطاعته ولوتا ممر غلىكم عىد - ھەدىس - خۇدا رەسولىگە ۋە ئەمىرلەرگە ئىمتاعەت قىلىڭلار - لار). «فۇل بولسا ھەم ئەمىرگە ئىمتاعەت قىلىڭلار».

9 خۇدا، - فىئادالزىم ۋە كەپتەلزىم ئۆزلىشىلىرىنى مەنئەئەت، ئەبەدى ۋە خۇدادان سانار ئىسلامنىڭ شۇرەۋىشلى ئېكسىز جەمەت قۇرىلىشىنى بېمورشكە قارىشىدىر. قۇر - ئاننىڭ ھۆكۈمى ئەبەدى، قىيامەتكە قەدەر باقىدىر.

10 خۇدا - قۇللار، كەنتەزەكلەر ئىسراشنى جۈدە ماعقول ۋە ياخشى ئىش كورەدى. فىئادالزىمنىڭ بۇغۇن - سۈرىنى قاتتىق ساقلايدىر. (وما فلكم بىنكم؛ ارماملك - ت ئەيمانكم - قۇرئان)

شۇنداي بولغاندىن كېيىن «ئىسلام دىنى سىنىقى ئېمەس» دېيىشكە يول قالدىمى؟

ھادى كېلىدېك.

kəsəbəcilik

تاشكەنت ئوكروگىدە ياش كەسەبە - چىلەر خەرىكەتى

قورۇلتاي ۋە مەسائەت مەجلىسلىرىنىڭ قارارلىرىنى تېكىشىش، ياشلار ئورتاسىدا ئوتكازىلە ياتقان ئىشلەرنى ئاندىلاش ئۈچۈن تاشكەنت ئوكروگى تېكىشىرىلدى ۋە بۇ تېكىشىش نەتىجىسى كۆرسىتىلدى.

ياشلاردان كەسەبە فەدەئالىرى ۋە ئەرلەر ئور - تاسىداغى ئىشلەر

1927 - ل	1928 - ل	ئىسكەرتىمە
1 - مەدەلى قومتالار ۋە مەدەلى قومتا قورۇلتايدىن بولغان كەسەبە ۋە كىلىرى	كەسەبە مەخۇرجى بىلەن يېزىلى	48/8 31/11 سىلەنلەردىن بىلگىلەنگەن
2 - كەسەبە ۋە كىلىرى	كەسەبە فەدەئالىرى	38 3 4 / 26
3 - نەزەرى كەسەبە ۋە كىلىرى	زىلارى	12/4 18 9
4 - مەخۇل كەسەبە ۋە كىلىرى	زىلارى	9/2 28/10
جەمئىيىسى		107/17 121/56

ياشلاردان مەدەلى قومتا جەم كەسەبە يەچكەلە - رىدەگى كەسەبە فەدەئالىرى كەسەبە فەدەئالىرىنىڭ غومومى سانىغا (886) نىسبەتەن 192728 نچى يىلدا 13۰7 فائىز ۋە 28/29 نچى يىلدا ئولەر، كەسەبە فەدەئالىرىنىڭ غومومى سانىغا (354) نىسبەتەن 30۰4 فائىز تەشكىل قىلدىلار.

ياش كەسەبە فەدەئالىرى فائىز جەھەتتىن ئوسىدى. لېكىن غومومى رەقەملەرگە نەزەرىن پەسەيگەن. بوندا ئايروچا قورۇلتايدىن ئىخۇال مەدەلى مېلەت - لەرنىڭ ياشلاردان كەسەبە فەدەئالىرىنىڭ مىقارى ئەنچە پەسەيگەندىر.

كەسەبە فەدەئالىرى ئوقۇش يۇرتلارى ئالدىدا بولغان كەسەبە قومتالارى جەمئىيەتلىرىدە ئەنچە سان تەشكىل قىلدى، لېكىن بونى ئوكروگ شۇغەبەسى جەمئىيەتلىرىنى ئىكەن.

ياش كەسەبە فەدەئالىرى بىلەن ئىش يۇرتلاردا مەيلى كەسەبە قومتالارنىڭ مەسائەت مەجلىسلىرى ئوتكەزىلمەيدى. كەسەبە قومتالارغا جانلى رەھبەرلىك

ئوزبېكىستاننىڭ كۆچمەن ئوكروگلىرىدىن بولغان تاشكەنت ئوكروگىدە مەعارف ئىشچىلىرى سايلورنىڭ ئىدارىسى، 28 - يىلنىڭ بىرىنچى ئۆكتەبىرىگە 6۰888 تە جەمئىيەتلىرى ئىدى.

ئورتا ۋە غالى ئوقۇش يۇرتلارنىڭ باشلىغا بۇتۇن ئوزبېكىستان ئۈچۈن تەلىم، تەربىيە ۋە كۆچمەن ئايىلار - لايىھىسى بىلەن - يۇرتى، تەشكىلاتلىرى كەسەبە ئوقۇش يۇرتلارى تاشكەنت شەھىرىدە 15 تەلەپ جەمئىيەتلىرى.

تاشكەنت ئوكروگى بىرىنچى، ئىككىنچى باشلىغا مەك - تەبىئەت تەربىيە مۇتەئەسسىپلىرى ۋە باشلىغا ئېڭ كۆپ بولغان بىر ئوكروگ بولۇپ، ئولەرنىڭ سانى 28 29 نچى يىلدا 661 تە ئىدى. مەعارف ئىشچىلىرى سايلورنىڭ ئىدارىسى ھەر يىلى ئوسە بارىشى، باشلىغا ياش تەلىم - تەربىيە كۆچمەن جەمئىيەتلىرى، ئىجتىمائىي تەربىيە مەكتەپلىرى، مەكتەپ - كە فەدە مۇتەئەسسىپلىرى ۋە ياش مەعارف ئىشچىلىرىنى ئوز ئىچىگە ئالدىغان باشلىغا مۇتەئە -

سەسەلەرنىڭ جەم، سانلارى كۆپىيە بارىشى، ئوقۇش يۇرتلاردان ياش تەلىم - تەربىيە كۆچمەنلەرنىڭ ھەر يىلى چىقارىلا بارىشى بىزنىڭ سايلورداغى ياشلار ئورتاسىدا ئىشلەرنى كۆچمەنلىرى، ياش ئوتتۇرىچىلارغا ياخشىراق ئىش كۆرسەتمىشى ئىستەيدى. كەسەبە قومتالارى ئارقىلىق ئىستودىنتلار ئورتاسىدا ئىشلەرنى جەمئىيەتلىرى ئىدى بارش، غومومى بىزنىڭ سايلورداغى ياشلارنىڭ تەلىم ۋە ئىجتىمائىي تاشكەنت ئوكروگ مەعارف ئىشچىلىرى شۇغە -

بەسەننىڭ دىققەتلى بولۇشى، ئەھمىيەت بېرىشى لازىم. سايلور تەشكىلاتلىرى بىزنىڭ سايلورنىڭ بۇتۇن ئىتتىپاق مەقسەتلىرىدا ئرتكەزىلگەن 5 نچى قورۇلتايدى ۋە بىزنىڭ سايلور كامىمولى ۋە كىلىرىنىڭ سايلور مەركەزى ئىدارەسى ئالدىدا بولغان ئىتتىپاق مەسائەت مەجلىسى نامىدىن ئالغا قويۇلغان ئىسسى ۋە نەزەرىگە ئەنچە ئە -

ھەمىيەت بىرىشلىرى لازىم. بۇ ۋە نەزەرى ئىسسى: «ياشلار ئورتاسىدا چىققان كەسەبە فەدەئالىرىنى كەسەبەچىلىك ئايپاراتىنىڭ ھەممە قەسىملىرىدە كۆندەلىك ئىشلەرگە جەلپ قىلىش يولى بىلەن، ئولەرگە تەربىيە بىرىش» (بوتۇن ئىتتىپاق مەعارف ئىشچىلىرىنىڭ VI نچى قورۇلتايدى رىزا -

لوتسىيەسىدىن).

كامسامول قومىتاسىدىن ۋە كىلەر بولغان ۋاقتىدا بەئزى بىر ئىشلەر قىلىنغان. ھازىرقى ۋاقتىدا ئوكروك شۇعبەسىدە كامسامول ۋە كىللەرى يوق.

مەعارف ئىشچىلەرى ساپوزنىڭ ئوكروك ئىدارە مەجلىسلىرىدە باشلارغا ئائىت ھېچ بىر مەسىلە خەل قىلىنغان ئەمەس ۋە كەسەبە ئەھەللىرى ئورتاسىدا ھەم بوتوغرىدا مەسىلە قويۇلغان.

كورسەتمە بىلى. كەسەبە ئەھەللىرىنىڭ مەسئەت مەھەللىرىدە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش باشقا باشقا ئولتۇرۇشلاردا باشلار مەسىلەسى قوبۇللىنىش ئىمكان.

باشلار ئورتاسىداغى ئىشلەر بىلەن باغلىق بولغان غۇمومى ۋە زىفەلەر

بىزنىڭ ساپوز كامسامول ئىشچىلەرىنىڭ بۇ ئۇن ئىتتىپاقى كېلىشىش مەجلىسىدە قوبۇل قىلىنغان. ساپوزنىڭ

sanaat və iqtisad texnikymini itiriv ciqatyrqan ʻstudentlar epakcilik təcribəsində

باش مەعارف ئىشچىلەرى ئورتاسىدا تەرتىبلىرى ۋە ئىشە ئىش بۇرگ-وزىلمەگەندەن باشلار ئوزلەرى ھەم بوتوغرىدا غەلاھىدە چارالارغا كىرىش بولمايلا خەركەتلەرى زەئىقى بولغانى كورسەندى بۇنىڭغا قويدىغانى فەكت مەسالى بولانلادى. ئوتكەن 1928 نچى يىل ۋاقتىدا كامسامول ۋەكىلى (بو ۋاقتىدا ئول ئوكروك شۇعبەسىدە ئىستاتىستىك بولۇپ ھەم ئىشلەگەن) بۇنىڭ ساپوزنىڭ باش ئەزىزلىرى ئۈچۈن تاشكەنتكە ياقىن بولغان تاغلار (چەمبىيان) گە ئېكىس-كورسەبە تەشكىل قىلغان. بۇ ئىش ئۇچۇن 150 سوم پۇل ھەم بېرىلگەن. لېكىن شۇندى بولسا ھەم ئېكىس-كورسەبەگە بارلىغان. چۈنكى باشلار بۇنى ئىستەمەگەنلەر، ئولەر ئورنىغا مەعارف ئىشچىلەردىن كەتتە-ھەر بارشنى ئىستەگەنلەر.

بۇنىڭ غەكسى بولغان يەنە بىر فەكت بار. باشلار ئوكروك شۇعبەسىدىن باشقا يەككى شەھەر مەعارف ئىش-چىلەرى ئوبى ئالدىدا 1928-يىلىنىڭ دېكەبىردە 92 كىشى بىن غەبارەت باشلار سېكىسەبەسى تەشكىل قىلىپ

مەركەزى ئىدارەسى (پروپوزىيۇمى) تەلەنمەن تەسىدىق قىلىنغان ھەم «مەعارف ۋە ئوقۇتقۇچى» جۇرنالىنىڭ 1927 نچى يىلىدا چىققان 9-10 سانىدا ئىعلان ئىتىلگەن قارالارنى ئوكروك شۇعبەسى ئىشلەپ چىقىمىغان، غەمەگە بىلىك بۇرمەگەن. شۇنىڭ كورە غەمە بوقارارلار توغرىسىدا ھىچ نەرسە بىلمەيدى. كامسامول تەشكىلاتى باش ئوقۇتقۇچىلار بىلەن بىرلىكتە ئىش بۇرگوزمەس ئېكىن.

باش ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆپ بولۇشى غەلەم-تەرىپىيۇ ئوقۇش بۇرنلاردا ئوقۇيدىغانلار ئورتاسىدا مەعارف ئىشچىلەر ساپوزىگە ئەغزا بولغانلار كۆپ سان تەشكىل قىلىشى ھەم تاشكەنت ئوكروكىدا باشلار ئورتا-سىداغى ئىشلەرنىڭ جودە ئەھمەبەتلى بولغانغا قارا-مەنەن، ساپوزنىڭ تاشكەنت شۇعبەسى بۇ ئىشى بەجەرە ئالمىس ئېكىن.

تاشكەنت ئوكروكىدا باشلارنىڭ سائى قانچا بول-غانلىقى ئەپتىش قىيىن؛ چۈنكى ئولەرنىڭ خەسەبى ئالغۇن ئېمەس. ئوكروك شۇعبەسىنىڭ ئاپپاراتىدا ئوكروك

ئالدىنقى، ئولەرنىڭ تەئىمىناتى ئۇچۇن بىرىلەدىگەن سىرما يەلەرنىڭ سەرفى قىلىنىشىنى تەكشۈرۈش كەبى. ئىستودىنتلار ئورتالىسىدا يۇرگۈزۈلۈپ تۇرغان جۇدە ئاز ئىش ھەم، فەقەت ئولەرنىڭ ئۆزلىرى تەشەببۇس كورسەتكەنلەردىن بارادى، ئوكرۇك شوغەبەسى كەسەبە قومىتالارى ھەم سىمبەلەرنىڭ ئىشلەرنىگە ھىچ بىررەھبەرلىك كورسەتمەيدى ۋە ئولەرنىڭ ئىشلەرنى توغرى بولغا قوبۇب ھەم بوبارمايدى، چۈنكى ئول كەسەبە قومىتەلارغا جانلى رەھبەرلىك قىلىشقا ھىچ ئو نىب كورەمەگەن.

بىزنىڭ سايبوز تەشكىلاتلەرنىڭ دىققەتى ياشلاردان يەككى كەسەبە فەھالەلەرى تايلاش ئىشىگە بېرىلگەن، ياش ئوقۇتغۇچىلار ئورتالىسىدا ئىشلەش مەسئەلەرى ئايروچا ئەھمىيەتكە ئېگە بولغان، تەعلىم - تەربىيە ئىشچىلەرى تاپيارلاش مەسئەلەسى ھەممە جەمەتەمنى ھەر كەتكە كېلىرگەن بىر زاماندا، ياشلار ئورتالىسىدا ئىشلەش زەمىن بولغان جايلاردا، ئولەر ئىچىدە ياشلارغا عائىد ئىشلەرنى بىر-گىزىشكە جەدەدەيەت بىلەن كىرىشىپ ئۇزاق ۋاقىتقا دەۋام ئىتىدىرش لازىم بولادى. بونى ياشلارنىڭ ئۆزلىرى تەلەپ قىلادى. بىز قانداي بولماسن ياشلارنىڭ فەھالىيەتىنى توسماي غەيرەتلەرگە غەيرەت ۋە كۇچ بىرەملىك:

كوزاۋىنكە

ياخشىغىنا ئىشلەپ بارغان. بىدەن تەربىيەسى، درامما توگەرەكلەرى ئىشلەيدى. درامما توگەرەگىنىڭ ئىشكە كەشكەنلىگە جۇدە ئاز. ۋاقىت بولسا ھەم ئىككى مەرتەبە تاماشا قوبغان. سەنئەت نەفەسە - موزىقا ۋە ئاسا ئاۋياخم توگەرەگى ھەم ئېكسكورسىيە بىيوراسى بار.

بوندىن تاشقارى ياشلار سىكسىيەسىنىڭ ئەغزالارى مەعارف ئىشچىلەرى ئوبى ئالدىدا تەشكىل قىلىنغان خور توگەرەگى، شاخامات، شەشكە، كەسەبەچىلىك ھەرەكەتى، فىرقە تەئرىخىنى ئۇرگەنىش، ئوزبېك يەككى ئەلەفبەسىنى ئورگەنىش توگەرەكلەردە قاتناشقانلار. ياشلار سىكسىيەسىنىڭ ساۋادسىز ئەغزالارى شو ئوي ئالدىداغى س | ب مەكتەبىدە ئوقۇيدىلار.

بىزنىڭ سايبوزنىڭ ئەغزاسى بولغان ئىستودىنتلەر ئورتالىسىداغى ئىشلەر، كەسەبە قومىتالارى ھەم كەسەبە سىكسىيەلەرنىڭ ئىشلەرى توغرىدا قوبىداغىلارنى ئەيتىپ كېتىش كېرەك: مەدەنى ئىش كورسەتىش (ئوقۇش يۇرت - لارنىڭ قۇلۇبلارى، توگەرەكلەر ئارقا - لى) بىردەرەجە قەنەتلىنەنلىك. علمى كەمەسىيە ئىقتىسادى كەمەسىيەلەرنىڭ ئىشلەرنىگە كېلىگەندە بو ئىشلەرگە ئەساسەن تاردا ئىدەرەدە، باشلانغۇچ مەسئەلەلەر گىنە كىرەدى؛ ئولەر ئىسە: ئىستودىنتلارنىڭ يىتىشىشەلەرنى، ئوقۇشقا دەۋاملەرنى جاسابغا

işləv sьdarьş ocaqlarьda

maarьf işçilərinin pərizvədistivə—işləv sьdarьş ocaqlarь bilən jaqьndan vaqlanьşlarь hazьrəş kundə çudə həm qьjmatlь və myhim sanaladь. çunki şora mehnət məktəblərinin asasьj dərs a'lv varьş jollarь pəgigəmməsi toqlьdan-toqlь fəvrikə, zavutlarəja vaqlanadь.

fəvrikə, zavut işləri bilən jaqьndan tanьşьv mehnət məktəblərindəgi dərsləni şu asasəja vaqlamaj turьv kerəklі nətiçəni kytiş əlvəttə voş bir nərsə volub qaladь.

mehnət məktəblərini, fəvrikə zavut təçrivələrindən aьrv, ularnь öz vaşьmca jaşatьş, quruq nəzərijə asasəja quruş mymkin həm emədir.

mənə şu halda mehnət məktəblərini vaşqarucь mydir və myəllimlərinin, əzləri vaşlav fəvrikə zavutlar bilən jaqьndan çanlь alaqa vaqlaşlarь kerək.

şunьd ucun maarьf işçilərinin „huçym“ fəvrikə-

sigə (samarqandda) ekiskyrşijə qьlьşlarь fəvriknīn icki turmuşь, hajatь bilən tanьşьşlarь əlvəttə kerək edi.

şu maqsad bilən maarьf işçilərindən 25-gə jaqьn təlvəkər ortaqlar əpril vaşlarьda mərkəzij maarьf sazьv təşəvvysi bilən ekiskyrşijəgə vardьlar. fəvrikə bilən tanьşьş, undaqlь ьçьtma'ьj hajat bilən aşna volьş, fəvrikədəgi işçilər bilən voləjan aьrv və umumьj syhvətlər əncə kyçli tə'sir qaldьrdь. işçilər bilən maarьf xadьmlarьnьd aqalarьda voləjan bu alaqa şyvəsis kəttə jutьqlarəja egədir.

myəllimlər fəvrikə bilən tanьşьşdan vaşqa undaqlь balalar majdanь, və təvrijə yjləri bilən həm jaşьş tanьşьv sьqьlar. hər jerdə şundaj ekiskyrşijələri tez—tez qьlьş, fəvrikələr bilən jaqьndan tanьşьv turьş çudə kerək və fajdalьdrь.

k. k.

kitablar jata berganidan maarif shʻbasini sodiq berish, rahbarlar mahallarga taftish yuzin barqanlarida darsliklarning oz vaqtida taqsim qilylary va okryg maaryf shʻbalarinin iskiladlarini tekshirigleri lazim dedi. maktab vinalary saly yuzin berilgan 75 min somnyn samarqand okryg maaryf shʻvasi tamanndan fajdalanmasdan qaly hec jaramajdyqan bir hal ekani, xalq maaryf kamisarlyginin diriktiflarini vacharmagan yuzin okryg maaryf shʻvasiga matbuatda hajifsan eʻlan qily va bu toqrydaqy materyjallarny tekshirish yuzin izchi—dehqan taftish nazarati xalq kamisarlygiga berish kerakligi korsatildi.

1929—ynsy jylda jani maktab vinalaryny qylyaq-larda, vazlyca alahyda rajonlarda, zora xoqalyqlary ham kalliktif xoqalyqlary volqan qajlarda saly. izchilar jashajdyqan rajonlarny maktab vinalary bilan tamin qily, jani maktab vinalary salqanda majda millatlary jashajdyqan alahyda rajonlarda (tashkent okrygida qazaqlar, va andiqan okrygida ojqur ham qyrtqylar). maktab vinalary saly zaryrligi kozda tutuly, maktab vinalary saly izlarini qiddijjat bilan vacharyshni ham okryg maaryf shʻbalaryga taklif qily, etkan jylda maaryf shʻbalary ahaly tamanndan maktab vinalary saly izidagi tashavvylarini eʻtybarqy almaqanlyqlarny bildirib, bu jyl vuna ahemijjat berishlari, ahaly kyidan koqrak fajdalana bilishlari va unda jardam korsatishlari, vy iska matbuʻat arqaly qamaat fikirini qaly qily, savyq vachy mylyklaridan keladigan daromatlarny maktab vinalary saly yuzin sarf qilyqlary toqrysyda okryg yqraqomlaryda diriktif berishni markaziy yqraqomdan soraq va mahalliy bydqatdan bu iz yuzin vilgilanadigan sarmajani tamaman shu yxtajaqda sarf qilyshny taklif etish lazim dedi. maktab vinalary saly yuzin berilgan sarmajay az volqanlyqydan qaharlarda myasasalar tamanndan isxana qilynqan savyq maktab vinalaryny voqatly qarasyda kirish, ularny tarqyly izida jardam korsatishka qamaatni, ajnyqsa kasava va kamsamol tashkilatlarini qaly qily, maktab vinalary saly ham remont izlarini oquq bashlanqunca tamamlashny okryg maaryf shʻbalaryga taklif qily lazim ekonini zaryr dey korsatdi.

texnikum va rafeklarga mymkin qadar vatrak ham izchilarny qaly qilyshny zaryr volqanlydan texnikumlar aldyda 2-ta hazrylyq shʻvasinin saqlanyshny va texnikum ham rafeklarga kirish yuzin vatraklardan oquvchylar tajjarlay jolyda mahalliy bydqat hysavyda 450 kizilik 4 ajlyq 10-ta qurs tashkil qily. texnikum ham rafeklarga vatraklardan oqyqushchylar tajjarlaydy-

qan qurslarda majda millatlary yuzin alahyda grup-palar tashkil qily kerak dedi.

kev oquq jytlarda umumiy jataqxanalar ham oququshchylar saydyrtmaqanlyqlarydan qaharlardan qabul qilynqan oququshchylarqa nafaq berib, oz kvartiralarida qaldyry, texnikum ham rafeklarga qabul qily kampaniyasiga tezdan kirish ishini prafovyrtqy taklif qily.

bu jyl texnikumlarinin birinci hazrylyq gryppasiga 880 kishi, ikinci hazrylyq sinfiga 146 kishi va birinci asasy gryppasiga 363 kishi alnady.

farqane, termez va samqanddaqy talim taryiva qurslaryda 325 kishi alnqushdyr. maktabga qadar taryiva qursyda 40-ta kishi alnady.

rafeklarinin birinci hazrylyq gryppasiga 275 kishi va birinci asasy sinfiga 315 kishi alnady.

sanaat va yqtysad texnikuminin birinci hazrylyq gryppasiga 80 kishi alnady orta asbjja adlijja texnikuminn ikinci hazrylyq gryppasiga 60 kishi alnady.

indystryjalni texniciskij texnikumnin birinci hazrylyq sinfiga 280 kishi, ikinci hazrylyq gryppasiga 5 kishi va birinci asasy gryppasiga 50 kishi alnady.

qylyaq xoqalyq oquq jytlarinin birinci hazrylyq gryppasiga 360 kishi, ikinci hazrylyq gryppasiga 40 kishi alnady.

tivy texnikumnin birinci hazrylyq gryppasiga 160 kishi, ikinci hazrylyq gryppasiga 208 kishi va birinci asasy gryppasiga 65 kishi alnady.

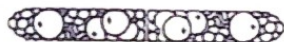
bdaralar qaramaqydaqy qurslarqa 240 kishi qabul qilynqushdyr.

„maarif va oqutqush“ qornalyda oz ozidan oqy-nishka ajdy alahyda velym asy bu qornal bdarysyda jyklatish va qornalqa doqumca qily yqymaly taryivajga ajdy bir va sayasy maaryfqa ajdy bir maqmya sayar-y kerak dedi.

frynzə namydaqy qylyaq xoqalyq kammynasini tashkengə kechirish, uny vnyasany okryg maaryf shʻvasi yxtajaryda berish, maj ajnynd avvalida s/v ga ajdy usul kengay maqlyshi sayry kerakligi korsatildi.

10—ynsy aprylda bir haftə myddatiga bydqat rylan masʻalalarini kerish yuzin okryg maaryf shʻva izchilari-nin kanfirinsiyasini sayry toqrysyda qarar qily.

bu kanfirinsiyada maaryfqa dajy 1929/30—ynsy jyl yuzin xoqalyq rylanlary va bydqatnin tyzylyshi toqrysyda umumiy maqsadlar, maaryfqa ajdy kelgysida qilynadyqan iz rylanlaryny 1929/30—jyl bydqati bilan baqlay, maaryf ismitasini tyzy tartiblari va 1929/30—ynsy jyl maktab vinalary saly izlarini tashkil qily degan masʻalalar kerilgysidir.

ravişdə vəçerilişini tekşirib turuşnı ular ystige jyklätildädi. şunın bilän birlikdə jəni əlifbenin jyzəgə cı-qarılşy ıcnı myəssəsənin vəşlyqy həm, məs'yl voldaş. xalq maarǝf kəmisərliğı vəkillərinin vəzifəsi mynasib kərilgən caqlarda, bu kəmisərlik bilän andlaşy jəni əlifbə mərkəzij qomıtasynın vəkillərigə jyklätilişi mymkin.

15—bu qararnın vəçerilişini tekşirib turuşnı vəş-qırdıstan jəni əlifbə mərkəzij qomıtasıqda həm cımyhırijjətnin həmə nəzarət myəssəsələrgə jykləti-

tilädi. bu myəssəsələrinin həmə tekşirib prəgırəmmə-ləridə məzkyr məs'ələgə tegişli orun vərilisi kerək.

16—bu qararnı vəçərməgən və buzdıan ıcnı cımyhırijjətnin tegişli qanunlar vıjunca məs'yılıjətke tartıladı.

vəşqırdıstan ıçtımaj şoralar cımyhırijjəti mərkəzijcraşja qomıtasynın rəjis vəzifəsini vaqtlə vəçəryci (mansyrif)

səkrətiv (sispəf).

özvəkistan xalq maarǝf kəmisərliğı kəlligijəsinin martda və əprel ajlar-da bolqan məclisləridə cıqarılqan qararlar

məhəllij bydçətdən, kəsəvə saıuzlar həm kəpi-rətsija təşkilatları sərınajəsige aıylqan s v məktəblə-rini tekşirib, bu toqrıda əkrıyq maarǝf şy'vələrigə bil-dirib, ular tamandıan s v məktəblərinin, ajnıqsa qış-laqlarda bolqanlarınin ahvalıqda kəprək dıqqat vərib tekşirini təklif qıldı və bilgiləngən oquş myddəti tamam bolqunca həm prəgırəmməni etkəngə qadaı s v məktəblərinin işdən toxtamaslıqlar toqrısyda jol—juruq vəriş kerəkliğini kersətdi. balalar yjləridəgi işlərdə ularda təvıjələndigənlərgə mehnətkə hazırlıq təvıjəsi vəriş əsas vılyşy, 14 jaşqaca palıtexni-ciskij əsasda mehnət təvıjəsi və 14 həm undan əşq-jaşda bolqanlarqda ıxtısas bilim vəriş, ıxtısaslı bilim jırtlərigə kirədigən əsmırlər şı jırtlərdə, vəşqalarqda balalar yjlərigə mehnətkə hazırlıq təvıjəsi vərilisi, narmalın ıçtımaj təvıjə məktəbləridə boladıqan balalar mehnətkə jərdəmsə mələkə, bunlarda vıla əlmajdıqan jaşy etkənlərdən 14 — dən 16 jaşqaca bolqan balalar xalq maarǝf kəmisərliğinin balalar yjləridə, 16 jaşdan vəşlav mehnət xalq kəmisərliğinin əsmırlər ıcnı aıylqan yjləridə mehnətkə hazırlanly-lar balalar yjlərinin mehnətkə hazırlaş əsaslarqda jərəşə ylkədəgi balalar yjlərinin qajıadan tyzyılışları və ulardan cıqadıqanlarınin işkə cıjılaşlylarqda imka-nijət vəredigən halqda qojulışlar lazıy bolqynın kersətti.

narmalın məktəblərdə vılmajdıqan əsmırləni 16 jaşdan vəşlav xalq mehnət kəmisərliğıgə jəni bydçət jylədan ı'tıvəran tapşlyş ıcnı maarǝf və mehnət xalq kəmisərliklnrinin mərkəzdəgi həm məhəllərdəgi myəssəsələridə hazırlıq işlərigə kirışiş, əzinin ma'lu-matı və jaşy cəhətidən ıxtısaslı bilim jırtlərigə kirə aladıqan balaların bu oquş jırtlərigə oquşqda tapşly-şy, balalar yjləridə işxanalar vılyşy, əsmırlər ıcnı bolqan balalar yjləridə mehnətdən myəjjən bir ıxtı-sas vərişləri, lenin fəndi, balalar kəmisəjəsinin sər-majəsindən mymkin bolqanlyca tola fajdalanyş, bunın ıcnı bydçətdən maxsus sərınajə vəriş, jaşy etkən balaların işkə orunlaşlyşy toqrısyda maarǝf myə-səsələri tamandıan həmə caralarqda kirışiş, oquv jaşyqda jətməgən balalar ıcnı əlahıdə, əsmırlər ıcnı əlahıdə yjlərdə təvıjələş və balalar yjləridə təvıjənin əlvəttə şı balaların ana tilidə vərilisi, balalar yjləri-

dəgi xədımlarınin ahvalın jaxşylaş, mynasib bolqan işcılar əlyş kerək dedı.

balalar yjlərinin myrəvıləri bu yjlərinin həjətədə təşkilatci, qulub işcisi, balalar myhitini təşkil qyla bilədigən işcılar halıqda keltirilişi, balalar yjləridə mystahkəm kəlliktıfıcilik vılyşy, balalarqda cınsij təvıjə vəriş, balalar yj icidə və təşqarlısyda ıçtımaj həm slyasly işlərini ujuştyra əlyş, balalar yj'ərinin işjəri-dəgi kəmcilikləni joqatlyş ıcnı həmə vaqt tekşirib turuş, balalar yjləridəgi işcıləni tajjarlaş ıcnı jəni bydçət jyləda qurıslar aılyş zəryr bolqanyn kersətti.

29 30-ıncı jylıq xoşalıq malıjja pılanyn əsasın tasdıq qlyş, kecki fırqə məktəbləri təşkilı ıcnı sər-majə vərilisi pılanqda kirgiziy nəfəqə fəndini əşlyş. bittə balalar qulub, maarǝf işcıləri yji salış ıcnı jərdə pyli vəriş, jaş tamaşayınlar təjətyr ıcnı 30 min somqaca sərınajə vəriş; həjvanat texnikymi əldə vəjtərişə şy'vəsi təşkil qlyş, əz əzidən ərgəniş işləri ıcnı kerək boladıqan sərınajəni pılanda nəzərdə tutlyş, pılanın tasdıq ıcnı vėrgəngə qadar hər xəl ıxtısaslı bilim qurısların xoşalıq təşkilətlərigə vərişni tekşirib etiy, myhacırlər ortasda mədəniş işlər jırgy-ziy ıcnı kerək boladıqan sərınajəni kersətilyşi, əskərijlərinin mehnətini ərgəniş ıcnı kerəkli sərınajə, myzikə texnikəminin vınakərcilik işləri ıcnı 20 min som vəriş, fırqə məktəbləri və rəfəklərdə oqujdy-qan a'iləli ortaqlarınin ajılasini tə'min qlyş ıcnı kerək boladıqan sərınajə bilgiləşni pılanqda kirgiziy lazıy ekənligini əjtdi.

alıj inistitytnin əz vınasyn 30 - ıncı jylın əktə-virigə tamam qlyş ıcnı bu jazdan işləj vəşlav, taçik-lərdən oqutqucylar tajjarlaş qursy ıcnı umumly jataq-xana vına qlyş zəryrligi kersətildi.

„pravda vastok“ və „qlyz özvəkistan“ gəzıteləridə jazlyqan xəvərlər vıjınca vəhıydidə lonacarskij məktəbidəgi tərtıbsizliklər toqrısyda nəmyne sody etkəziş, qoqandaqly tatar vəşqırd məktəbidəgi işni tekşirini tezlətişni cımyhırijjət tərgəvcisidən soray, vəhıydidə lonacarskij məktəbinin və qomanda tatar vəşqırd məktəbinin mydirini tezlilik bilən işdən əlyşy əkrıyq maarǝf şy'vələrigə təklif qlyş, dərsliklər vıl-maqanlydan kəp məktəblərinin kitəbsiz qalqanlar halda samarqand əkrıyq maarǝf şy'vəsinin iskilədidə

maarif komsisarliligi aldiqqa vazifa etib qoʻyilsin va umumiy xaraçati 1929-30-jil ismitasida alhatta korsatilishi lazimdir.

5—xalq maarif komsisarliligini nazard tildagi kitablolar yeyn tyzylgʻon bu jiloy naxrjyat pulam tamaman 100% joni alifueda naxarilsin. hamo oquş va usul adonijjat, ham birinci nasqac va jyksaltirilgan tip maktololar yeyn bilgilongʻon oquş asnam. bu jilda tamaman joni alifuega kocirilligi kerak. davlat naxrjyabonun umumiy pulamidan 85% bu jilda joni alifueda naxarilsin. joni alifueda naxir qibnadiqan kitablolarni qaqjaz va ularni naxarilligi yeyn zaryr boladiqan naxsalar bilon birinci naxvatta taʻmin qibnadi.

6—oquş jytlori va sʻn punktilarini joni alifueda zaryr boladiqan darsliklar va oquş asnam bilon tezdən taʻmin qibis yeyn xalq maarif komsisarliligi en qatij caralarqja kirixsin. kytuxana, quraaxana va qibis byrcoklarni joni alifueda jazuloqan adonijjat bilon tezdən taʻmin qibnsyn.

7—naxqird va tatar tilleridagi vaqtlb matuatu. joni alifuega tamaman kocirix yeyn az myddot bilgilansin—1930-ynsi jilni birinci janvar naxqirdstan malkazij bçraqomynni fikir tarqatqubysi „naxqirdstan“ va „joni avil“ gazitalari su jilni birinci maj kynidan joni alifuega 50% xalq maarif komsisarliligin pedagogija çornali „bilim“ tezdən 100% joni alifuega kocadi.

8—naxqirdstan davlat naxrjyati va „ektaristki natska“ matbæsi, matbæni joni alifue bilon islas haliga kocirix toqrysda asqac caralarqja kirixsinlar ular tamandan jaqyn arada naxarilligi yeyn aloja qojuloqan vazifa—matbæni ratatsija ham teradigon maşynalar bilon taʻmin qibisdir; cynki bu, matbæonin su isini tartibli ravixda davam qibdiris yeyn en myhim caralardan birisi boladi. tezik bilon joni alifueda kerak qadar şrift abşni bu taşkilatlerga taklif qibnsyn.

joni alifuega kocix mynasævati bilon joni talonlerga joraxa kantonlardaqy matbæalarda kerakli ozgarixlar kirgizilishi toqrysda mæhællerga jol juruq verilsin.

bu maqsad yeyn kerakli sarmajæ mazkyr taşkilatlarnin ozlarinin, jaki muamla (avarot) sarmajæsidan aqratibis lazim.

9—cet ellerdan matbæcilik naxsalarini kirgizis huquqyn (letsenzija) keçajtişni naxqirdstan savda komsisarliligi aldiqqa vazifa etib qjulsyn.

10—naxqird va tatar tillerida jirgyziliv turqan jazuv islarini hazirdan başlav joni alifuega kocirixni naxqirdstandaqy mærkazij ham mæhællij davlat, kæpiratif va naxqa myæssæsalerga iltizam qibnsyn. æræv alifuesida ammadan kiradigon qaqjzlarni zaryr bolqanysca qabul qibis yeyn æræv alifuesi vaqtlbca qollanysyn.

bu maqsadqja erixmek yeyn æjtilgan hamo myæssæsalær, ozlarinin apparatlaryn joni alifueda is jirgyzæ aladiqan halqja keltirix jolyda tezdən zaryr caralarqja kirixadilar. mæsalæn isçilarni joni alifueda qajttadan tajjarlasni tamamlaş, bu xil jazuv islarini jir-

gyzix yeyn kerak bolqan texniciskij naxsalar satan abş kani. iki, jaki ni uoca jazuv maşynikasi bolqan myæssæsalær nitaxini joni alifuega kocirixni başlav. isçilarni naxqird va tatar joni alifuesida tajjarlas is su jilni birinci maj kynidan keçikmasdan tamam bolis kerak. umumiy yeyn ortalan, myæssæsalær is nazlanqanqaca isçilar husamqja 10 saat va myæssæsa husamqja jama saat joni alifueda is jirgyzixka orqatigil myæssæsalerga tavsija qibnsyn.

isçilarni qajttadan tajjarlas va joni alifueda jazuv maşynakalan kani naxsalar yeyn zaryr boladiqan sarmajæ myæssæsalarnin ismitasidan aqratiladi.

joni alifueda savadli ekanliklarini amqlas yeyn su jilni birinci maj kynidan nazlan naxqird va tatar myæssæsaleridagi isçilarnin hamasini tekşirin en qibnsyn. su vaqtda joni alifue alifuegamlarni joni alifue bilgan isçilar bilon abşdiris lazim.

11—naxqirdstanda æræv alifuesida maşynka tajjarlas va satan abş mani qibnadi.

12—jondan tajjarlanadiqan viviskolær, is qaqjzlarin, nilankolær, itiktilær, isçampylær, myhirlær va şuna oxşaq naxqa naxsalarin jazuvlar naxqirdca faqat joni alifueda jazulqan lazimdir. şunam bilon nilikda qaqjzlarin, nilankolær, isçampylær, myhirlær ham viviskolærda joni alifueda jazuladiqan sozlar aciq korinadigon orunni abşlar kerak.

eski isçamp va myhirlær jalqyz joni alifueda naxqirdca jazuloqanlar bilon tadrixij ravixda abşdiriladi va ularni su jilni birinci oktæbridan keçikmasdan abşdiris nitix kerak.

şæhærlærda æræv alifuesidagi lavhælar su jilni 25-inci mart kynigæ (naxqirdstan soralar qurultaj çaqiriladiqan kynigæ) jalqyz joni alifueda naxqirdca jazuloqan lavhælar bilon abşdirilis lazim. qeşlaq çajlarida æræv alifuesidagi viviskolarni joni alifue bilon abşdiris, su jilni birinci oktæbrigæca tamam bolis kerak.

hamo davlat, çamaæt va xususij myæssæsalarnin eʻlanlar, pilokatlær, dijægrammalær va şuna oxşaq naxqa jazularin, naxqirdca qibnsyn, su jilni 20-nci martdan başlav faqat joni alifueda basturilis lazim; şæhærlærda naxqird va tatar tillerida naxir qibnadiqan devanij gazitalarni, korsatilgan kynidan başlav joni alifueda çaqarışqja bu gazitalarnin tohrin hajotini çaqiriladi. naxqird va tatar tillerida jazuloqan şarlarin birinci majqaca iki alifueda çaqarışqja ryhæt qibnadi, undan keçin faqat joni alifueda çaqariladi.

naxqirdstan topraqida bolqan temir jol istansælarinin va suv jollaridaqy isçilolarnin namilarin va naxqa jazularin joni alifuega kocirixni jollar xalq komsisarliligidan soralsyn.

13—1930-ynsi jilni birinci jenværidan başlav naxqirdstan topraqida æræv alifjesini qollanys mani qibnadi.

14—joni alifueni turmuşqja abşis yeyn mærkæzdagi va kantonlardaqy hamo davlat kæpiratif va naxqa myæssæsalær alidda xalq maarif komsisarliligidan vakillar aqratilsyn. bu qararnin oz vaqtda tola

rəsmi qəsbm

muxtarijjəti başqırdustan tətəmətj şoralar çymhyrijjəti mərkəzij tərəcə qomıtasının qərarı

russıja mənatlızımın, illas və tızil sıjasatı natiçəsində mədəniyyə və iqtisadi tərəcədən asılər nıj ıncə iyksələ alməqan şarq mehnətkəşləri və uların bu jolda boləqan hər xəl iutilişlərinin, mystənd ıdarə iskançələridə ezilışləri tə vyjyk öktəbir tıqılavıqıqaca davam etdi. şü vyjyk tıqılav sıjasatında ızlarınin, ystləridən qullıq boluntıyqlarınin, alıv tışlan, başqa millət mehnətkəşləri bilən birlikdə iqtisadi və mədəni tətəblərini kərsətib məjdanoja cıqısqə həm satsıyalızım qurılışında iştirak qılısqə muvafıq boldılar. çahangirlər və öz ara uruşlarınin, berğən aqıv natiçələrinin qısmən iofatıv, həm 1921-22-nci jıllarda hec misli kərilməqən acılıqın, qattıq jərələrinin qısmən davalav tezdən mədəni və xoçalıq işlərinin satsıyalızım asasında qurılısqə kırışdı. şü vaqtda şarq mehnətkəşlərinin, alıvda tırqan en, myhım məs'ələlərdən birisi əlifbe məs'ələsi edi; çunki ilğərdən izuvırmızda qollanıv ərəb əlifbesi satsıyalızım dövrinin, həmə mədəni və iqtisadi tətəblərigə çavəv bərə alməşləq mə'lym boldı. ərəb əlifbesini əslaz qılıv jolıvda qılınqan işlər və kərsətılqən ıxtıjaçlarqə muvafıqlaştırıv toqırısında kərilqən bir qanca caralar jaxş natiçələr eməs, əksincə ərəb əlifbesinin, tutqan orn nıj aqıvlaştıv və mədəni və iqtisadi işlərinin, iyksəliqigə en, jaman tə'siri boldı, bu esə arqada qılqan və qarəngılıqda jəşəqan şarq mehnətkəşlərigə jənə zərərli rək bolıv cıqdı. bunun natiçəsində ərəb əlifbesi bilən jaxş ornıqə, unı tamən iofatıv, bunə muqəbul mehnətkəşlərinin, tılək və ıxtıjaçlarqə çavəv bərə alıvqan başqa əlifbəgə kəciş məs'ələsi ular ortasında kyeli bir aqım, qıjə halın əldı. bu qıjə az vaqt icidə şoralar şarqınin, həmə çymhyrijjət və vıləjətləridə kən rəvişdə tərqləv, latın əsaslıqə jənı əlifbəgə kəciş zərər deqən tıyşdə həl etildi. sonqı vaqtda bu aqım şoralar ıttıfaqlıv cəqərələridə həm kyəcıv, cətdəgi şarq elləridə mystəhkəm orun əldı. məsələn burzuvaziya məmləkəti bolqan tırkişdə həm jənı əlifbəgə kəciş işləri tamən əməlgə əşrıldı.

ızıda muxtarijjətli başqırdustan tətəmətj şoralar çymhyrijjətində jənı əlifbe hərəkəti faqat öktəbir tıqılav natiçəsindəgine başqırdu tilidəgi ədəbiijət məjdanoja cıqıqan vaqtqə toqır keldi, mənə şü vaqtda ızınin joləşəşlıqıvızdan ızaq ketıv, kyeli rəvişdə kənəjdi. şundəj əhval sıjasatında başqırdustan hykyməti, mehnətkəşlərinin, ətəşli istəklərini qarş əlvə 1922-inci jıl 7-nci məjdə dekret jənı əlifbeni dıvlət əlifbesi dıv tənədi, və jənı əlifbəgə kəciş toqırısında 5 jıllıq pılan təşdiq qılındı. şunə bilən birlikdə əmmə jənı əlifbenin, həmə artıqlıqın kərib, jənı əlifbəgə kəciş myddətini qısqartıv və bunun, yevn en az myddədə bilgiləş tətəblini əlvə qıjdi. bu vaqtda ıttıfaqlıvızınin, başqa çajlarında şü haqda qat'lı jol-

larqə kırışılqan ədi, məsələn azatıvqan çymhyrijjət ərəb əlifbesini qollanıvdan tamən toxtıv, şü jılın birinci janyarından başlan ıtyınlıq jənı əlifbəgə kəciş və ıttıfaq jənı əlifbe mərkəzij qomıtasının, III-inci plenyini məhəllərdən bolqan kyeli tətəblər tə'siri əstədə jənı əlifbəgə bir—iki jıl myddədə kəciş ıttıf toqırısında qərar cıqardı, demək hər çajda jənı əlifbəgə kəciş hərəkətinin, əsiş, kənəjisi hec şıbhəsiz jənı əlifbe, mehnətkəş əmmının, həmə mədəni və iqtisadi ıxtıjaçlarqə çavəv berqənini əlvə kərsətədi.

jıqanda əjtilqən əhvalın nızərdə tutıv, başqırdustan mehnətkəşlərinin, hərqləv ıttıqlav tətəblərini qanətləndirışkə ıttıv, bu toqırıda ilğəri vaqtda cıqarılıqan qərarların əzğərtib başqırdustan mərkəzij tərəcə qomıtası tıvəndəgi qərarın cıqaradı:

1—kelgysi oquş jılından başlav ərəb əlifbesini qollanıvdan tamən toxtıv, başqırdustandaqıv həmə məktəblərdə dərsləri jəlvəv jənıəjifbedəgine jırgyzlıv mymkin bolmaq yevn həmə başqırdu və tatar birinci başqıv həm fannqə zavut şəkirdlik məktəblərinin, həmə gıyppolarında və başqa oquş jırtlarında, hər xəl qurılarda bu jıldan ıttıbarən dərslər jənı əlifbədə oqutılın.

2—s/b penktiləridə və ruslarqə başqırdu tilini ərəgətiz yevn acılıqan həmə qurılarda ərəb əlifbesində oqıtıvın toxtatıv, dərslər faqat jənı əlifbedəgine berilsin.

3—başqırdustan xəlq məarif kəmisərliqinin pılanından tışqarın eski əlifbədə savadıv bolqan və savadıv kəttə əhəl ortasında en kəmi 100 min qadar kişini jənı əlifbədə savadsızlıqın bitirışni əşqıv tətıvədə bu jolda qılınadıqan vızıfə etin qıjılın və bunı bəqərişdə bətrək həm işcilərgə əjricə əhəmiyyət berilsin. bu mə'rəkəni ötkəziş yevn başqırdustan mərkəzij tərəcə qomıtası, xəlq kəmisərləri şorasıv xəlq məarif kəmisərliq jənı əlifbe qomıtasıv, vıləjət fərqa qomıtasıv, kəmsəmöllər qomıtasıv xatın—qızlar şı'bəsi, qızıl qoşun, kəsənə sıfuzlarıv şorasıv və vaqtlı mətbuat vəkılləridən (17 kişidən) ıttıbarət məxsus hykymət kəmisijəsi xəlq kəmisərləri şorasının rəjisi orta q myhəmməd qolıv əstədə məjdanoja kətilirsın.

bu məqsəd yevn kərəkli sərəcəvə xəlq məarif kəmisərliq, başqırdustan jənı əlifbe mərkəzij qomıtasıv, „ıttın savadsızlıq“ cəmiijətinin, ismitəsindən aqıvılın, və başqırdustan çymhyrijjətinin, məhəllij bıyçətıvından həm, qoşunca sərəcəvə ızlansın.

bu mə'rəkə şü jılın 10-ıncı məj kınından kəcikməsdən tamən bolıv kərək.

4—kelgysi oquş məvsiminin, əvvəlgi yevn əjdə pılandan tışqarın tətıvədə en kəmi 100 min kəttə əhəl ortasında jənı əlifbədə savadsızlıqın bitirışni xəlq

Kəmciliklərimiz ystidə

Saxan dərjə ekrygi sar asəjan rajonədə şu rajon myəllimlərinin III-inci kənfirinsijələri voləb etdi. sar asəjan, en qalaq ekrygnin en qalaq rajonlarədəndər.

Əzəkistannın məarif və mədəniyyətdən alda solqan ekryglərində mədəniyyət kursu məs'ələsi təsij bir muncə əldənqə başqandır. ləkin siznin ekrygdə bu həli jəni və jəşilməgən məs'ələ. şunın ucyn kənfirinsijə mədəniyyət kursu məs'ələsini birinci məs'ələ qəlbə qojsə şu toqruədə myəllimlər bilən fikir əl-şə. nəticədə şu rajon myəllimlərigə kənfirinsijə tamən- dən mədəniyyət sahədə işləş şora cəməətçiligini bu işkə tərteş ammanə məarif məs'ələsi tegerəsində ujuşd- rəs, xət savadşəşləşnə bitirış və başqə bir muncə əqər jymyşləri jeklənilədi.

həqəqətən həli sizdə məktəp məarif işlərigə am- ma solqən qarajd. şunın bilən bəzəbər şora mək- təslərini sifət həm san jaqədən kətəriş, ammanə məktəpə çəlis qəlbəş ucyn oqutğucyların səreləş, şora məktəslərinin əzrusənb kətəriş kəsi bir muncə myənim vəzifələrini əşləş bəqəriş işi tapşırəld.

kənfirinsijə mənə bu kəmciliklərimizgə kəbraq tox- tas etdi:

rajon myəllimləri həməsi dijarlik təqribəsiz şu halda oquş programmlarə vaxtədə ələnmadə. ekryg me-

təd vujrasə, məarif şü'bəsi bu toqruədə çən kyjərlik qəlməqən və myəllimlərin təqdrlərənə öz başlə həl qəlbəşqə qaldırqan. mərkəzdən kəlgən gəsprəq- rəmməsə mətəd vujura rəjisi vəgəşkinin pərifilidə uc əjləş saqlanəş qalqan. məs'ul ornədə iş başdə olturucə, ilmiy işlərgə şundaj solqən çən bilən qarav- cəlmən işləri həc bir kəcirərlik eməsdir. kənfirinsijə bu toqruədə təgişli qararlar cəqard.

programma joqləşqə qaramasdan bir az təqri- vəli myəllimlər, təqribəsizlərgə jərdəmdə voləb kəlin- di, kim bu iş şəjan təqdərdir.

ekryg, rajonlarqə təqşim qəlbəqən pullər öz vaq- tədə fəjdalanəlməqən. oquv əsvəblərqə cəqərləqən sərməjə bolsada undən fəjdalanucə volməqən. şunın ərqəsədə bu jəl balalar oquv əsvəblər (kitab, qalam, qəqaz...) qə qajət muhtaç halda qalqanlar. mənə bundaj hallar həc bir kəcirilməslik hallardənd.

dyryst rajonımızda bir muncə muvəffəqyət- lar həm var. ləkin şular arasədə kəzgə kərinədigən kəttə xətəlar həm joq eməs. mənə şu xətəların təzdən joqatəş məarif işlərigə çiddij qarav saqləq bilən iş kəriş birinci vəzifəmizdir. kənfirinsijə mənə şu kəmciliklər ystidə uzaq toqtas əməlij təkliflər qaldırə. myəllim: **a. qarqajəf.**

Ərə tefədə məarif işləri

Ərə tefə təqikistannın başqə vələjətlərqə qarə- qanda mədəniyyət jaqdan xəjlə ystyn turədə. bəraq əz- bəkistanqə nəzərən məarif və mədəniyyət işləridə xəjlə qalaq həsəblənədə.

ilgəri vaqtlarda bu vələjət çydə qarənculəqda. edi. əktəsirdən son bu vələjətdə bilimgə—məarifgə ymtyliş çydə zorajd. hazır ərəpənin əzidən və ətraf qəşləqlərədən cəqdan jyzlərcə tələvələr samar- qand, təşkənt, bəku və icki rusəjanın mərkəz şəhər- ləridə oquv turədəlar. mənə şu əzgəriş ilmiy sahədə jyksəlisinin əzi biz ucyn kəttə vaxtd.

Birinci basqə məktəblər

ərəpə vələjətdə birinci basqə məktəblər şə- hərdən kərə qəşləqlərdə kəvdir. qəşləq məktəbləri bir siniflik voləb əcəqlən.

ətkən jylə bytyn vələjətdə 258 sinif voləb varləq oqucylar 1280-tə həsəblənərd.

1928-29 oquv jyləqə birinci basqə məktəblərinin sanə 75-gə jətsə kərək.

ərəpənin qalaq rajonlarədə məktəblər və oqu- cylar sanə jəldən jyləqə kəpəjisi kərək.

maccada 8 sinif əcəlbə undə 152-tə tələvə, şəhər- ristannın juqarəşdəqə qəşləqlər ucyn (öz əna til- ləridə) bir siniflik məktəp əcəlbə 30 ləv tələvə oqujd. myəllimlərin ilmiy quvətlər çydə pəst. bytyn ərə-

tefədə myəllimlərgə rəhbərlik qəladəqən bərantə təqribə nəmynə məktəbi joqləş çydə əcinərlikdir.

S/V işləri

1928-inci jylə bytyn vələjətdə 40-tə s/v məktəp- ləri əcəlbə oquşqə davam ətkənlər 848 kişidir.

bunlardan kəvciligi xət savadlə voləb cəqə. bu oquv jyləqə s/v məktəbləri 44 gə cəqad. ləkin əm- manın tiləgini bular qanaat qəldərməjd.

s/v məktəblərini kəbraq əcəş əjnəqsa qalaq v- ləjətlərinin məhnətkəş ammanə savadləq qəlbəş işini kyəcətirış kərək edi.

Xətlər-qəzilər məarif

xətlər-qəzilər ucyn ikitə birinci basqə və bit- tə kəcki qurs əcəqlən xəlas. bularda varə 45-ləv xətlər- qəzilər oqujd.

xətlər-qəzilərqə çən kyjərlik uların məarif və mədəniyyət bilən suqarəşləq fikiri həli oqjanqən əməs. xətlərlərinin həligəcə fərançi əstədə jyrışləri, əcəqlən məktəblərgə toləv təşqənbə kirməslikləri kəttə kəmciliklərimizdəndir.

bu toqruədə cəməət təşkilətləri, çin-ətdə jəşqom və məarif şü'bələrinin çiddij işləşləri lazəb.

munda „krypiskəjə“ naməqə əcəqlən bir xətlər- lər qulucə və xətlər ərtillə volə həm əlyk həsəblə-

məhəlli xəbərlər

(„məarəf və oqutquscı“ çornalı haqqında)

„məarəf və oqutquscı“ çornalı, ylkəmizdə birdən bir təlim-təvbiyə çornalıdır. başqa belimləri həm öz jolyda kəttə xызmətlər kərsətsə myəllimlər uc n ajnıqsa [təlim-təvbiyə belimi eñ myhim eñ qyjmatlıdır.

çornalın dört jılıq davamında təlim-təvbiyə sahəsində bergən kəttə səmərələrini oqutquscılar amması əlbəttə taqdır qyladı.

şəhər ajnıqsa qyşlaq myəllimləri amması çornaldan çyde yaxşy ыstıfada qylıv varadı.

ырақ şunı bilən birgə çornalın kəmcilikləri həm joq eməs. biz çornalın vəşinci jılda qadam başşy mynasəvətılə çornalın qutlav öz fikirimizni oquscılarda ыzhar qylmaqсымыз. təlim-təvbiyə sahəsində kyndən kyn kəttə əzgərişlər volıv turadı. jəni usul təlim oqutuv jolları myhim metədlər kəşif qylınmaqda. lekin çornal ыdarası mənə şu jəni tələvərgə 100% dijərlik çavav verə almayıv. təvii munda bir qanca səvəvlər vardır.

ənə çornal şu kyngi oqutquscılar ammasıyn kyn-dəlik jəni təlim-təvbiyə usulları bilən tanşdırıv vərşyn öziniñ birinci vəzifəsi qylıv alsın. cunki hazır bizdə təlim-təvbiyəgə ajid kitablar, qollanmalar joq. oqutquscılarымыз rus ədəvijatidən fajdalana almayıv...

ajnıqsa birinci başqı myəllimlərinin birdən bir kəz tikkəni, əzlərigə azıv aladıqan mənəvi jalqıv məarəf çornalıdır.

qyşlaq myəllimləri tər kəz bilən çornalın kytyv jatadıvlar. əgər çornalda myəllimlərinin kytkən nərsəsi volmasa artıv myəllim tıncсыzlana başlaıv. bizdə myəllimlər kəpincə təçrivəsiz ilmi bir اساسda syjənməgən. 7—8 jılıq ыstazda ege volqan myəllimlərimiz var, kim ular hazırqıv təlim—təvbiyə sahəsindən vytynləj xavarsыздырлар.

şunı ucyn biz tyvəndəgi tiləkləni çornal ыdarasıyda əriz qylamыз:

I—çornalın təlim-təvbiyə belimi kyçəjsin. unda quruq nəzəriy məlumattan kərə təçrivəviy, əməliy qollanma volarıvq materyallarğa kəv оруn verilsin.

II—çornalın saval çavav belimi, jalqıv təlim-təvbiyəgə dəjıv savallarğa оруn verilsin.

məhəllərdəgi myəllimlərinin əzləri jəşəlməgən, tyşynəlməgən nərsələrıgə ыdara qanıvqдырыv mykəmməlrəq çavav jazsyn.

ivtidajiy məlumatğa dəjıv jyzəki savallar toxtatılsın.

III—jəni məvı' əsərlər ajnıqsa təlim-təvbiyəgə ajıv kitablərinin isfiskələri tyziliv myəllimlərgə xavar verilsin.

сыjasы, fənniy, ыçыması məs'ələlərdə saval berycilər volsa jalqıv kitablərginə kərsətilsin.

IV—çornalda uzun və çiddiy məqalalar (bulat salıjыfın orta asıya tarıx məqalası kəvi) mymkin qadar qyşartırsın. cunki myəllimlərinin səvijələri həzim qyla almayıv.

V—çornalda maxsus təçrivə belimi acılsın, munda məhəllərdəgi oqutquscılar öz təçrivələrini jaza vərşynlar.

mənə viznin, „məarəf və oqutquscı“ çornaldan kytkən tiləklərimiz şundan ыvarat.

əziz davыдыf.

(nur atada tajanc məktəvi myəllimi).

ыdaradan: orta davыдыfın vəzi tiləklərigə şadlıv bilən qoşыlamыз. məhəllərdən oqutquscılərinin şundaj tiləklərin bildiriv çornalğa kəməkləşiləri sevinərlikdir. tiləkləriniz toqırsыda ыdara jaqın volquscı oturuşda kərəkli caranıv kərəv. ырақ сыjasы ыçыması belim viz ucyn kərək. lekin əzimizdə muqtadıv pidəşəqlərinin volmasıvqıv və varlərinin çornalğa ivtirak qylmasıvqlarıv əcinərlikdir.

1° illiklik boladı. şundaj bolsa, bir kiləgirəm suvny—kislərəd bilən vədəredə aqratış ucyn, bir at kyckə egə bolqan maşinənin 6 saat toqtavsyz hərəkəti kerək boladı. bir kiləgirəm suvdan aqralqan vədəred həcmi bir mykəəv metir boladı.

suvny elektir tēki jubarıv maddələrə aqratqan vaqtda, tēkni yaxşy otqazsın ucyn, adatda suvqa gēgirt kislətəsi saladılar.

bir amperlıq elektir tēki—bir minytdə 10,5 mykəəv sēntimetir qaz aqratadı. məzkyr qaznyd aqrılıq 0,056 girəm boladı. şundaj qılv, bir mykəəv metir vədəred qazı hasıl qılvş ucyn, 10 amperlıq tēkni (suv arqalı) tutaşdan 250 saat vojnsa jubarıv turıv lazıv boladı. tēgrivədə, bir mykəəv metir kislərəd qazı və 2 mykəəv metir vədəred qazı hasıl qılvş ucyn, 12 kiləvət saat elektir kyçi sərif boladı.

bir saatda 516 kilometir

amrıqanlyd deniz ucucusy viljəmis, rəjgəsi ajrapılanıv tēgrivə qılvqanda, bir saatda 516 kilometir tezlikdə ucqandı. məzkyr ajrapılanqa 1.250 at kyçigə malik bolqan motor qojılvqandı.

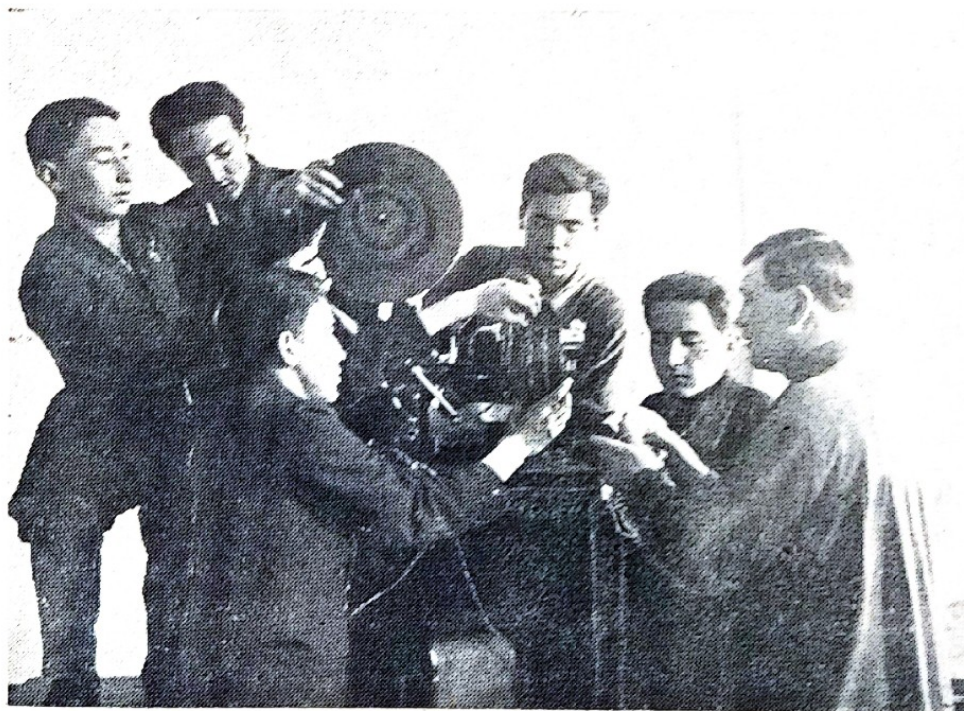
maşına —quş

ajrapılanlar tēgrivə quşlar kəvi qanatlarıvny silkitiv ucmasalar həm, lēkin ularıv kēpincə «polat quşlar» deş atajdılar. şu jaqın vaqtlardaqına, əngilijədə (səvəq hərəij hava flotv rəhbəri) g. uajt cin quş kəvi—qanatlarıvny silkitiv ucaturqan ajrapılan ıxtıra qılvqan. lēkin, unıv maxsus əppərəti joq, ajaqlar bilən hərəkətlənədi. unıv qanatlarıvny uzunlıq 9 metir boluv, aqrılıq 3 pyt, 28 qadaqdyr. uajt məzkyr maşınasıvny tēgrivə qılvş qaraqanda 1,5 kilometir məsafəni ucqandı, hazırda uajt ez maşınasıvny tēkamylleştiriş ystidə işləv turuvdyr.

mə'dənlərinij xususıyatları

mə'dənlər arasıvda qıvde jayılaturqan xususıyətke egə bolqanıv ələttə altındyr. unıv bu xususıyatıvny tēgrivə qılvş kərək ısanıv mynkındır. məsələn, 1 mykəəv millimetir altundan 10.000 myrəvvə'metir zorlıqda jırqa qaqqaz işləv boladı. şu vaqtda bu qaqqaznyd qalınlıq $\frac{1}{10.000}$ millimetir qalınlıqda boladı və şunıv bilən vəgəvər bir girəm altundan 30 kilometir uzunlıqda sim cozuv boladı.

qıvşlaq ştamıvda?

oqucılar kino aparatı bilən tanışadılar

tişləgəndə, vüqay tipyrigi vilon birgə, plasmadyumlar bu kişini qanıya kirədilər və unda, qızıl qan hüceyrələrigə kirin, malarəja kəsəligə səvən boladırlar. bir plasmadyum, pəşə qarında 14—18 kyndə əsədi. bundan kərilədi, kim vüqay vözgəgə toquşməzliyin səvəni jalqız plasmadyumların vüqay qanıya kirəsi jyzidə boladır və bu plasmadyumlar, pəşələr arqalı bir kişidən, ikinci bir kişigə ötkəzilədilər.

pəşələr bolsa, hər vaqt, turqan suvlarda, kicik kəllərdə, həvizlərdə və şüca oxşas jərlərdə yumurqa qojadırlar, qışda bolsa vular aqıl, samaxanalarda və şüca kəni jərlərdə jəşəyirlər. qış vaqtında, uların qarında bolqan plasmadyumlar əlyv vitorədilər, kim bu pəşələr kejin zərərsiz boladırlar, jazda vular jənədən malarəja vilon kəsəlləngən bir kişini tişləv, jənədən plasmadyumların aladırlar və jənə zərərlilik boladırlar. pəşələr hər jıl fevral axır və jəki mart ajyda adamların tişləşmə başləyirlər. pəşələrin balalar məj və ijyın ajlarıda tamam əsədilər. jəki malarəja kəsəlligi ijyın aj axırda başlanıb sentəvir ajyqaca kycojədir. pəşələr, əzlərinin yumurqalar turqan jərdən bir saqrımdan uzaq jərgə ketməyirlər. ye kyndə bir mərtə tutquc vözgək (фебрис тертиана), bir kişini pəşə tişləgəndən 14—15 kün kejin başləyir. hər tət kyndə bir tutquc malarəja (фебрис квартана) yeyn bolsa, bu myddət 10—20 kyndir. trəpiciskij məmləkətlərdəgi vözgək (фебрис пернисноза) yeyn bolsa 5—10 kün boladı.

malarəjanın əlamətləri: qattıq istiməlik və istiməsiz kynlər bolub turadı. malarəja kəsəlinin asan nəvi bolsa, ye kyndə bir tutquc (фебрис тертиана) dir, kim bunda istimə jalqız 6—8 saat syruv, hər 48 saatda bir mərtə kelədi. ыssıqlıq bolsa bu vaqtda tezdən 40 və 41 dərəcə (girədis) gə cəqadı, lekin tezdən jənə tyşədi. isitmə ertə vilon jəki pəşin vaqtı başləyir və isitmə başlamasdan burun qattıq dərəcə vilon başləyir. istimə vaqtında bolsa adamın jyzı terisi qızıl bolub, nəfis cədə tez boladı və kiş cədə tez-tez nəfəs aladı. talaq bolsa şışədi. istimənin bitisi bolsa, terləniş vilon başləyir və juqarında jazıloqan həmə əlamətlər tamam boladırlar, jalqız talaq bir az kəttə bolub qaladı. tət kyndə bir tutquc istimə unca kəz emədir; bunda, hər 72 saatda bir mərtə isitmə boladı, başqa jaqdan, ye kyndə bir tutquc istimənin həmə əlamətləri bunda həmə vardi. bundan başqa hər kün bir mərtə kelgyci və iki kün istimədən kejin jalqız bir kün istiməsiz bolqan hallar həmə vardi, kim bular, ye kyndə bir və jəki tət kyndə bir kelgyci istimələrin nəviləridir. vularqa səvən jənə şü plasmadyum vivəkis və jəki plasmadyum malarəjadır.

en ыssıq havalyq və xattə ыstəva (экватор) ystidəgi məmləkətlərdə, həmə orta (mytədil) məmləkətlərin vəziləridə, malarəjanın en jəman nəvi bolqan trəpiciskij malarəja vardi. bunda bolsa,

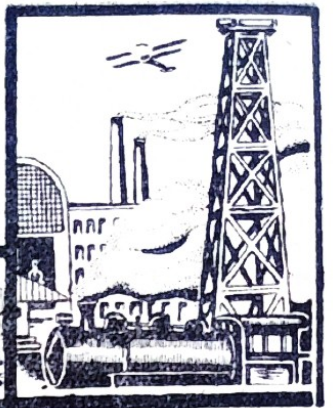
qızıl qan hüceyrəsigə kirgən plasmadyum, özini bunda taqşın qılmajdı, vəlki bu taqşın bolış iki əzalarda, talaq, nişə, kəmek məqzə və cığor (не-чен) də boladı. bu, trəpiciskij malarəjanın əlamətləri cədə kəv və hər vaqt başqədir. ye kyndə bir və tət kyndə bir tutquc istimədən farq bolsa şudır, kim bunda, istimənin cəqış və tyşysi başqədir və həmə bunda zəhərlənmiş əlamətləri kəndir. dərəcə bolsa bunda joqdir. vəzi hallarda bir nəccə kün bir-biri arqalı istimə davam qıladı və istiməsiz vaqt cədə az boladı, trəpiciskij malarəjada, istimə vilon birgə, kəv vaqtlar qattıq sancıq pəjda boladı və kəsəl kiş cəxtəjərsəz, vilmədən ollo qandaj mə'nəsiz səzləni əjtə vərədi, xuddə duvanə-lərgə oxşadı. istiməlik kynlərin cədə kəv bolub, istiməsiz vaqtın cədə az bolış, kəsəllərgə bir az dən alışqa vaqt qojmajdırlar və vüqay yeyn hər vaqt kəttə qansızlıq pəjda boladı və bu qansızlıqqa qarşı vaqtınca birer cəra kərləməgəndə, qansızlıq jyzidən kəsəl kişini tez vaqtda jyroq kyəsizligi arqasında əlişi mymkindir. bundaj jəman hallarda, umumij kyəsizlik və qansızlıq jyzidən kəsəllərin əlyşi mymkindir.

davalanış: хьнь — (хинин), qanda acıq jurtquc plasmadyumların əldyrgəni yeyn, bu darı, malarəjaqa qarşı işlətilədi, əmma vüqay, qan hüceyrələri icidəgi və qalaqda qıplasmadyumların həmə əldyrişi unca alıq emədir. хьнь alış vaqtı, plasmadyum özini taqşın qılışından bir az burun, jəni istimənin kəlidən bir az burundır. jəni davalanış usulda bolsa istiməyə qaramasdan kyndə beş mərtə, hər mərtəsi $\frac{1}{5}$ girəm хьнь hidraxlarikum (chinin hydrochloricum) verilədi, kim vüca хьнь murəjatykum (chinin muriaticum) həmə dəv əjtilədi, jəni bir kyndə cəm'i bir girəm хьнь verilədi. malarəja eski bolqanda və xatın—erkək plasmadyumlar kəv bolqanda, хьнь vilon davalanış həmə unca kəv fajdə qılmaqın yeyn, isitmə kelgən kyni tezdən хьнь alış kərəkdir. malarəjaqa qarşı, хьнь bu jolda alınadı: başqa, isitmə tamam bitkəncə verilədi, istimə kətkəndən kejin jənə beş kün хьнь verilədi və kejin tət kün хьнь verilədi, bundan kejin jənə ye kün хьнь verilədi və bu jolda beş həftə davam qılınadı, jəni ye kün хьнь verilib tət kün verilədi. 1926 ne jylıda tarıloqan və plasmaхьнь (плазмахин) ataloqan bir darı, hazırda хьнь vilon birgə qoşub, ajnəqsa trəpiciskij malarəjaqa qarşı verilədi, kim bu cədə jaxşədir. bundan başqa, malarəjaqa qarşı jənədə (метулен-синий) degən bir darı $\frac{1}{10}$ girəmdən bir girəmgəcə hər kyni verilədi, jəki (сальварсан) və jəki (неосальварсан) həmə verilədi.

bir məmləkətdəgi umumij malarəja kəsəlligini vytyuləj joqatış yeyn undaq xalqın vytyuləj doq-turqa kərsətib, kəsəl bolqanların jaxşəqına хьнь vilon davalaş və cədə uzun vaqtdan veri kəsəl bolqanların aqratış, pəşəsi bolmaqın taqlarqa jubarış kərəkdir. bundaj qılqanda, qışın ötkəzən pəşələr

ҒАЛ ТҒХПҒА

malarbja—isitmə

saqlıqıymıznyñ eñ kette duşmanь volqan vә jyr-timizniñ hәр tәrifidә minlәrcә kişilәrni rәhimsiz-lәrcә tutqan kәsәlni „malarbja“ volqanь hәмәmizgә mә'lymdir. bu kette duşmanьmıznyñ jaxşьqьna tanьş kerәk, çynki bu duşman bilән uryşgәndә, unь jaxşь-qьna tınymaqanda, unь jediş mymkin emәsdir.

„malarbja“ sәzi, ыtalьjanca „jaman hava“ mә'nә-sidәgi „малярия“ sәzlәridән alqan, çynki eski vaqt-larda bu kәsәlniñ jaman hava arqasьda kelgән degән fikir qavul qьlınqan edi, bu kәsәl savuq mәmlәkәt-lәrdә hәм volsada, ыssьq mәmlәkәtlәrdәgi kәvi jaman vә kәv jaylqan emәsdir. avropanьñ vutyn mәmlәkәtlәridә dijәrlük malarbjaqә ucalsada, unca kәv emәsdir. malarbjanьñ әsil ana jurti vә eñ kәv tarqalqan jeri, afryqanьñ qarv (kyn vatьş) tәrәfi, çәnuvij amryqanьñ dijәrlük vutynisi, hindistan vә bizniñ jyr-timizdir.

1883-nci jьllarda Leверan vә P. Росс degән аьм-lar, vә kejinraq B. Grassi vә hәmdә mәşhur аьм P. Кох degәнlәrniñ kette vә myhim kәşflәri vә tadqьqlarь jyzidән, bu kyn, malarbja kәsәliniñ qan-daj pәjda volqanь mә'lym volqandьr. malarbjanь pәjda qьlqucьlar, kәzgә kәrinmәjdirgән, çydә kic-kinәginә (0,005 dән 0,007 millimetirgәcә) hajvan-lardьr, ki vular öz avqatlarьnyñ vaşqa hajvanlarnьñ icidән alqucь hajvanlardan volub, vizcә „kәsәlsiz hajvanlar“ dev at verilsә voladьr. vular adamzadnьñ „qьzyl qan hәçәjrәlәrigә“ kirәdilәr vә vizni kәsәl qьladьlar. qьzyl qan hәçәjrәlәri volsalar 0,0075 mil-limetir kette volojanlarьdan, bu hajvanlardan vitti-si-kette voloqanda vutyn bir hәçәjrәni tolduradь. mala-rbjaqә sәvәv volqucь bu hajvanlarqә plasmadyjum (пасмодиум) dev at verilgәndir, kim vular yckә vәli-nәdilәr:

1—yc kyndә bir mәrtә kelәturqan vezgәkni qьlqucь plasmadyjumnь (пласмадум вивакс) atalqan

2—hәр төrt kyndә bir mәrtә kelgyci isitmәni qьlqucьnyñ volsa (пласмодиум малярия)--plasmadyjum malarbja dev atalqan.

3—trәpik malarbjanь (ыssьq mәmlәkәtlәrdәgi malarbjanь) pәjda qьlqucьlarьnyñ volsa, (пласмодиум плазмодиум прәкәкис dev atalqan.

vularnьñ hәмәsi bir tyrli jaşav, bir halda әsәdi-lәr. adamnьñ qьzyl qan hәçәjrәsi volsa tabaqqә oxşaş jumalaqдыr. mәнә bu hәçәjrә icigә kirgән bir plasmadyjum şunda kette voladьr, әsәdir. birinci mәrtә bu halda qьzyl qan hәçәjrәsigә kirgән bu plasmadyjumlarqә ыsparasajьt—(спороцит) әjtilәdi. bu volsa, tamam әsiv kette voloqandan kejin, әzini 10—20 gәcә kicik vәlәklәrgә vәlәdi, taqşьm qьladь, bu vaqtda volsa qьzyl qan hәçәjrәsi jarьladь vә bu kicikinә vәlәklәr endi azad voladьlar, qan suvьqә qoşьladьlar vә vularnьñ hәр biri plasmadyjum vo-ladь. mәнә bundaj, erkәk — хатьnsyz jalqьz bir plasmadyjumnьñ әzini vәlyşdән jyzgә cьqqan bu plasmadyjumlarnь endi ыsparasajьt emәs, mәra-sajьt—(мероцит) dev әjtәdilәr. bulardan hәр biri jәнәdән birәr dәnә qьzyl qan hәçәjrәsigә hуçьm qьlv unьñ icigә kirәdi vә juqarьda jazьlqanь kәvi vularnьñ hәр biri jәнәdән әzini vәlyv, әzidән 10—20 tәcә taza plasmadyjumlar pәjda qьladь. bundaj plasmadyjumlarnьñ hәр mәrtә qьzyl qan hәçәjrә-lәrigә kirişlәridә vizdә isitmә pәjda voladь. vunь endi biliş asandьr, kim bir-iki plasmadyjum vizniñ qanьmьzqә kirgәndә, viz ularqә qarşь hec nimә qьlmasaq, tez vaqtda ular kәpәjiv qanьmьznьñ hәр tәrәfini orav aladьlar.

adamzad qanь icidәgi plasmadyjumlarnьnyñ bundaj kәpәjişlәri, „өz-әzidән kәpәjiş“ jolyдыr. bundan vaşqa jәнәdә, „er-xatьndan“ pәjda volьş, joly var-dьr, kim bunda gәmit (гамет) atalqan erkәk vә хатьn plasmadyjumlar, vәla tuqдыradьlar. bu halat volsa, adamzad qanьda mymkin emәsdir, vәlkim, plasmadyjumlarnьnyñ bir kişidән ikinci kişigә әtkәz-gyci „pәşә“—(комар) larniñ qarьnyda voladьr. mala-rbjaqә joluqqan jә'ni өз qanьda plasmadyjumlar volqan bir kişini, kecәsi bir pәşә саqадьr vә adam-nьñ qanьnyñ emәdir. mәнә, bu qan emiş bilән, adam qanьda voloqan plasmadyjumlar, pәşәniñ qarьnyqә kirәdilәr vә bunda, erkәk vә хатьn gәmitlәr vәla tuqдыradьlar. pәşәniñ me'dәsidә (aş qazanьda) volub, qarьnyda balalarь voloqan bu хатьn plasmadyjum, pәşәniñ aş qazanьnyñ teşiv, aş qazanьnyñ ystigә, taşqarьbьşqә cьqadь vә endi bu pәşә saq bir kişini

XXII—„şarab“ soʻzi oksarijotlō şarab dijledi. ilgō-rigi adamlar şarab icōrōkōn. biz şarab iştik.

XXIII—mōdikar soʻzi mōdikōr dijledi. mōdikōr pyliŋdi berōmōn. biz mōdikōr iştōdik.

XXIV—XXV—myvōffōq bilōn muvaffaqijāt sōz-lōrigō kelsōk bu sōzlar qōşlaq. dōjjanlarō arasōda ōyde hōm kōm iştōtilōdi. bōraq „hōq“ sōzini haq, haqōmdō ber, iştōmōdi haqqat qōlōn dōv sōzlēslōri siŋōri. ularōa myvōffōq bilōn muvaffaqijāt sōzlarini ōzgōrtsōniz hec bir ular myvōffōq vō muvaffōqijāt dijişmōjdi. jōnō vājōqō haq, haqōm haqōjāt sōzlarō siŋōri aqzōnō toldōrōv muvappaqijāt vō muvappaq dijişōvirōdi. şul sōvōvli bu sōzlarō hōm muvappaq, muvappaqijāt jōki muvaffaq vō muvaffaqijāt jazōv sengōrmōnizimgō ujuşdōrōş mymkyn.

XXVI—nak soʻzi-nōk dijledi. nōklōriŋ piştōmi?

XXVII—pōpyk soʻzi pōpik, pōpyk, vōʻzōn pōvpyk dijledi. tal pōvpyk sōrōptō, meni cōc pō: pigim var.

XXVIII—sōadōt soʻzi saadat dijledi. vōʻzōn, saadatdaōq hōm tyşōv qalōv sa:, dat bolōv ajtlōdi. saadat xan, sa: dat xan kōvi.

XXIX—sōlam soʻzi salam dijledi (bizdōn hōm salam dōn!)

XXX—sōfōk soʻzi sapaq dijledi.

XXXI—zōrōqaldaq soʻzi zarqaldaq dijledi. qajra-qacqa zarqaldaq yjō saptō.

XXXII—zōqfōran soʻzi kōm iştōtilōdi. lekin zōq-fōranō sōzlētsōniz zōqfōran dijişkō ēnōşmōj zōq-paran dijişōdi.

XXXIII—qōldirōk soʻzi qōldōraq dijledi. ārōvōgō qōldōraq qōlamōz. biz qōldōraq qōldōratamōz kōvi...

vōlki bu sōzlar saraj qōşlaōqdan vāşqā qōşlaq-larda hōm ājnōn sōzlēnōdi.

bu kyn hōmmōgō mōʻlym, kim: mōmlōkōtimizdō kōrcilikni qōşlaq xalqlarō tōşkil qōladō. ālvōttō biz til, bōmla mōsʻōlōsini hōl qōlōşda oşandaj qōşlaq xalqlarōnōn tili vō şevōlōrini cʻtōvāroqā almaj ētōlmōjmiz. madamiki juqarōda kōrsōtilōgōn 33 cet sōz-lar ōzbek xalqō arasōda şundaj ōzlēşōv ikōnci tyrli ājtkōndō ōz-ōzicō sengōrmōnizimgō ujuv qalōjan ēkōn, unō sengōrmōnizimgō ujuqān sōzlar qatarōqā qōşmasdan bōtōsna qōlōnōjan sōzlar qatarōqā qōşōv qōjuşōqā men qōşula almajman. şul sōvōvli hōli hōm şu 33-tō sōzni sengōrmōnizimgō ujuqān sōzlar qata-rōqā qōşōş kerōk. āgōrdō menim fikirimō ilmiŋ nuqtajō nōzōrdōn qarama—qarşōlōq bolōjanō halda ālōvij damla birōr ēzah bergōndō taōyōnda jaxşōraq bolur edi.

endi ālōvij damlanōn „bōmla luqātō“ qā kirmōj qalōjan cet sōzlērdōn saraj şevōsidō sengōrmōnizimgō ujuqān halda sōzlēnōturqān qujōdaōq sōzlarōni kōrsōtōv ētōmōn:

I—mōjlav (mōj lōv)

II—pōnçō

III—nōmōkōp (nōmōki av)

IV—darvaza (dōrbazō)

V—āçōvaz (av çōvaz)

VI—dōrkōr (dōrkar)

VII—dykōt (dyvkōrd)

VIII—dyrys (dyryst)

birinci tōcribōm sajasōda saraj şevōsini tekşōrişōmdō toplōqān matōrbōjallarōmōnō şu jerdō tygō-tōmōn lekin şunō hōm ājtōv ētōmōn, kim: saraj şevōsi ōzbek tilidōgi vāj şevōlōrdōn biridir. men unō 100% tekşōrişōv cōqdōm dōv ājtō almajman, bu şevōni, vō bu şevōniŋ fōnetikōvij tyzylōşini keç vō iŋickōrōk tekşōrigōndō til vō bōmlamōz yēcyn bundan vāşqā bir qāncā matōrbōjallar ājnōqsa tildōgi sōrfij vō nōhyj qōşōmcalarōqā ājōd bir kōp fajdalō nōrsō-lar tapōlōşō mymkyn.

endi saraj şevōsini tekşōrişōm arqasōda toplōqān matōrbōjallarōmōqā asāsōslav qujōdaōq fikirni ājtōv ētişōni munasōv kōrōmōn:

a—jazuvōmōzda, tilimizdōgi cōzōqlarōnōn şōkilgō 6-tō şōkil qavul qōlōşaq kifajō qōladō dijidōgōn kişō-lōrniŋ fikirlōrigō qatʻijjan qōşōla almajman.

b—tilimizdōgi ynli tavuşlar yēcyn jazuvōmōzda hazōrdā iştōtilōmōkdō bolōjan 9-tō şōkil qanaatlan-dōrmajdō. şunōn yēcyn bu 9-tō cōzōqōqā (şōkilgō) qujō-daōq tavuş şōkillōrini alōşōnō tōklif qōlaman.

qōjma, qōjōyr, sōzidōgi ruscada iştōtilōturqān yēcyn bittō.

2—quvma, quvdum, quvdun [sōzidōgi uv sajōt-larō yēcyn bittō.

3—ij ruscadaōq ij cōzōqōsō:

kijdim, tijdim sōzlērdōgi sajōt yēcyn bittō.

4—yv aşdaōq yv yēcyn bittō.

5—ōkōm, ykōm, kōsō, kōnō sōzlēridōgi ā sajōtō bilōn jaman, avruq, taŋ, atdō—sōzlēridōgi ā sajōtō aralōqōda: qājnāt, āccuvum sōzlēridōgi ā tavuşōqā bittō şōkil alōv sajōtlarōmōzni 14—tōgō jetkizōşkō-tōrōfdarmōn.

v—tilimizdō vōngi jōki vōnōi sōzidōgi n+g samōtō yēcyn şōkil bolsada taŋatō, paŋlapōtō sōzlē-ridōgi n—q samōtō yēcyn hazōrdā şōkil joq. şu sōvōvli n—ōj yēcyn bittō bittō şōkil alōvsa jaxşō bolur edi.

g—til vō bōmlamōzni tōrtōvli bir qāʻdaōq salōş yēcyn sengōrmōnizim qāʻdasōnō qavul qōlōnsōn.

cet sōzlarōni qavul qōlōşda undaj sōzlarōni vōtyn ōzbek şevōlōrini cōqurraq tekşōrişōv kōryv bizniŋ ēlō-gimizdōn ētmōgōnlōriniŋigō bōtōsna qōlōnsōn.

d—tilimizdō ēç eskidōn berī saqlanōv kelinōjāt-kōn lōv āhōngi qavul qōlōnsōn.

S. B. V. R. A. H. M. O. Q. I. V.

samarqand

- IX—vaj ɵrgylyp ketəj balam (analar səzi).
 X—jaxşyraq gɵpir u cysşynsyn (tyşynsyn).
 XI—qanb kɵrylsyncei.
 XII—toqulsun.
 XIII—jyrylyp turulsun.
 XIV—unu ɵldyrys yeyn urdy.
 XV—dalany tonnuz tozutuyardy.

qalyňlyq va iňickəlik

saraj şevəsida qalyňlyq va iňickəlikke çyde həm rya ja qylnady. bu jerde men ularny öz tillerida sezləneturqan gɵplərdən bir qancasyn mьsal yeyn kɵrsətib ɵtəmən:

I—daladan qacan qajttyn?—qaq cəştə.

(qalyň)

II—hidəjət kelin byvym kəcə tyjjəpti

(iňickə)

III—tamarqadan şaldyra—qaravany, şaldyraqan davuşy cəqjartı (qalyň)

IV—kəttəm (kəttə atam) nevərə—cəvərəli, kətinəm (kətinəm—kəttə enəm). (iňickə).

V—aşqaraly jaman sarajda dьjxancylыq qьrtı, (qalyň).

VI—jeñnəmdi byvə:—(byvəgi) jiləjəpti.

VII—kəsədəgi sytti əpke (alyb kel).

VIII—taqamdy qoramat caraqajdy olu qavun oflaşqany cəqьrdı.

IX—byvəkti beşikkə beləgin. (bə'zən beləgin işlətilədi).

sengərmənizimgə u jaturqan va ujmajturqan sezlər.

ɵzbek tilini tekşirycileriden myhtərəm ələvij damlanıy „ɵzbek tilini ыmla luqaty“ əsərinin sez vaşyşyda, əsərnı varlyqqa cəqьryşyda əndiçandaqь men əjtkən saraj xalqlarыny tillerini tekşirib ularny tilleriden həm fajdalanojanany kɵrsətədi. luqatny 203—inci betiden vaşlav sengərmənizimgə u jьqan va ujmajturqan 299-tə cət sez jazylqan. şulardan 33—təsiginə sengərmənizimgə u jьrylyşy qalqan 206—təsi u jьrylmaqan. şu 206—tə sezlər qatarıda qujьdaqь sezlərnı həm kɵrəmiş:

vəlaqət	kəman
cak	kylal
carək	lalə
devanə	maki
dərkar	məqsəd
əqəllı	mərdikar
əttar	myvəffəq
fəqьr	myvəffəqьjjetly
gəda j	nak
gynah	papyk
qəzal	səadət
qəzəl	səlam
kajimek	səlamət
kakil	şəfəq
karsan	şərab
kasə	zərqaldaq
qьldirək	zəqfəran

vəlki bundaj cət sezlərnı bizniç altyn kəl sarajy¹⁾ kɵbrək şu saraj qьşlaqdan 16—17 cəqьym jьraqlyq-daojь qoştəpə və səpər abad saraj xalqlary (bu qьş-laqlarqa ələvij damla vara alqany joq edi).

sengərmənizimgə u jьrylyşy qujьdaqьca sezləş-kənini və şundaj sezləşisləri arqasıda oşa mənəny tola rəvişdə tyşynib keləjətkənlərini kɵrəmiş.

məsələn:

I—bekar seznı bekar dijşədi (bekar—jyryştən nimə fajda var?)

II—vəlaqətnı, vəlaqət dəv əjtişədi: (vəlaqətqa jətkən qьz).

III—cak seznı cak dijşədi. (kəştəni cəkidə j tovrı).

IV—devanəni dovana dijşədi. (kəcəgə dovanalər kepti).

V—dərkar seznı dərkar dijlədi (bu nərsə sinnə dərkar vor qalar).

VI—əqəllı seznı aqallı dijlədi (na aqallı bekar-ligində bir kemədin?)

VII—əttar sezi əttar dijlədi. (kəcəgə əttar keldi).

VIII—fəqьr sezi paqьr dəv əjtlədi (paqьr kişi panada, paqьr jaxşy adamdy).

IX—gəda j sezi gəda j dəv sezlənədi (bu kəm-zirdi gəda jgə ver). gəda jlər keldi.

X—gynah sezi gynə: sezlənədi (nimə gynə: kər-lik ɵtti). dijlədi.

(gynəh atamasy gynə: bolub cozulubraq əjtilə-didə „ah“ tavuşlary tyşyv qalady) bə'zən gynəkkər bolub həm kelədi.

XI—qəzal sezi qazal dijlədi. məsələn: bu kişi qazalydan kepti. men qazalyqa varaman. damla bir qazal oquv verdi.

XII—jənə qəzəl sezi qazallamasanım bildim bolub sezlənədi.

XIII—kajimek sezi kajimek dijlədi. əzyđni kəp kajitmə, kajıştənəm jaman nərsə varmı, qoj kajmə!

XIV—kakil sezi kəvkyl dijlədi. ykəmdi kəvkylı jəki kəvkylı uzun.

XV—kərsan sezi „kərsən“ volıv sezlənədi. men sydğərdə kərsəndə j—kərsəndə j kesək məjdələdim.

XVI—kasə sezi kəsə dijlədi, məsələn: bir kəsə suv keltir.

XVII—kəman sezi kəman dijlədi. ilgəri mьltəq ornyda kəman işlətilə: rəkən.

XVIII—kylal sezi, kyləl dijlədi. şəhərdə kyləl kəp, kyləllikdən ɵtsən taş jolıqqa cəqьsan,

XIX—lalə sezi lala dijlədi. lalaxanny va qьva-qalary solqьllaqan.

XX—maki sezi məkki dijlədi. men bitte mygyz məkki alđım, bəzini məkkisidə j ɵtəvyrmə.

XXI—makijan sezi məkijən dijlədi. bizdə tavuq-lardı kəpi məkijən.

¹⁾ altyn kəl sarajdaqь xalqlarqa, ojoqur, qьrcaq, qorama qьsman şəhər xalqlary aralaşyşy soqьj vaqtda tillerida bir qan-ca bələk şevələr həm aralaşqany kɵrylədi. ləkin qoştəpə və səpər abad sarajy xalqlarqə bələk uruq xalqlarqədan aralaş-qanlydan tilleridədə u qadar əzğəlik sezilməjdi.

eijin ketti (eçqa ketti).

III—çacьqьndь (sacьqьndь) al, qolartəmiz (qol artəmiz).

„q“ ornıda „x“

I—„ajaxlar“ (ajaqlar) yjysyь qaldь. wə'zən aja: m yjysyь qaldь dijlin „x“ tavuşь tyşyь qaladı; yjysyь eə kajl—gajıdə jvyşyь həm bolub kelədi.

II—kəw „maxtanma“ (maqtanma).

III—„taxta (taqta) „oxlav“ (oqlav) dь. əpke (alya kel).

IV—şydygordə jastьxtaj jastьxtaj kesək kecyrdym.

„t“ ornıda „c“

I—belimda: pylym „eşşyp“ qartь (belimdaşь pylym tyşşyь qartь).

II—nalasь „eşşkyr“ (tyşşkyr) kəp şoxlyq qьma (qьlma).

III—daladan mallardь „eşşə“ əp keləmən (tyş vaqtda alya keləmən).

„k“ ornıda „:“

I—ə:—wərekəm (əkwər əkəm) taq səhərlər turvartь.

saraj şevəsıdəgi „samьt“ (согласные) tavuşlar

saraj xalqlarınь tilidəgi samьt tavuşlardan „n“ tavuşь iki xıl eştilədi.

birisi inləkə „n“, n+g şəklidə.

ikincisi qalın „n“, n+q şəklidə.

bu qalın n+q=ñ davuşьnь wə'zi til myəllimlərimiz hazırləp inləkə n nıç janьqə bir ь tavuşь qoşьnь dən oqulsa kifayə qьlady dijşədi. ləkin mən bu çavanəqə qanaatlanmajman. çunki: bizniç şevədə n nıç qalınь və inləkəsi ekəvişəm işlətilədi. məsələn qalın n+q tavuşь: qujьdaşь gəplərdə kərylədi:

I—ortağ avxun navaşьf „ançaqca“ kəgənmiş.

II—nizdi—jərlərdi arь:—(arьqь) „jadьnь“ çavuldy (çapaldь).

III—silər (sizlər) suvəqə seran nop „qaldıla: n“ (serap bolub qaldılarьn) ə?

IV—toxtamat laçьtəraq kəp (kelin) ketti.

V—kəp „şırama“

VI—şuqlar

VII—di.jxanlar işiti „çanьtьnardь“ (çanьtьnardь-çanьtьn jiwərdi).

VIII—milyəq „taçьllar“ atıdy.

IX—gəpimdi aqladyqmь?

X—pəjə paqlar qartь.

XI—avzındь acma.

XII—şıransьp jatьptь.

Juqarьdaşь gəplərdə n nıç qalın (n+q) eştilgəninə kərəmiz.

əndi inləkə n nıç işlətilişi.

I—şax arьxtь „kəw“ çav.

II—jıpti jınləkəraq qıp ijgir.

III—„kəttən“ yjlorında narmь?

IV—sizəm „kəw“ (kelin).

V—jəgonia şındimi?

tilidəgi wə'zi xususьjatlar

jav səzi

saraj xalqlarь öz tilləridə „jav“ degən bir ьstəlahnə işlətələr. məsələn:

„bir vaxtь qarasam, anaxtan çaxparalьlar çavqılasqanca keljəpti jav. bu gəpdə „jav“ səzi həjranlyq əlaməti wə'zən tyşşyndiriş əlaməti bolub işlətilədi.

səzdə iki q tavuşь kəlgəndə birsi tyşşyь qalady

I—„qula:—qa“ (qulaşьqə) tyşşyь qalar. „qula: məqə“ (qulaşьməqə) tyşşyь qalady.

II—əkwəmlərdi „va:—qa“ (vaşьqə) varamьz.

III—aşlan vartь „tavuqə“ (taşьqə) varamьz.

wə'zən ta: qa bolub çozulьv əjtələdidə „vu.“ tavuşlarь həm tyşşyь qalady.

Juqarьdaşь gəplərdə qula:—qa, qula: məqə, va: qa, tavuqə səzləridə iki q ornıda bir q keliv oşə q dən aldьnəşь bir wəqumь bir az çozulьv əjtlədi. (va:—qa, ta:—qa, qula:—qa kəvi).

wə'zi səzlərdə q vytynləj tyşşyь qalady

I—ykom „jiləjəpti“ (jьqlajəptь ornıda).

II—kəcədə „ul“ (oql) vallar ojnəjəptь.

III—„aja:—ndь“ (ajaşьndь) al!

IV—çizza: ndь şьqarьvaraman (çizzaşьndь şьqarьv jiwərəmən).

əndi saraj şevəsıdəgi şaьtlardan a tavuşь ystidə bir az toxtav ətiş kərək:

pəkənə: pərmək eski çərmək.

əkə, ykə, kəllə, kəpə, kəsə, kənə, kəştə kəvi səzlərdəgi ə tavuşь bilən tanattь (taç attь). jaman jələqə jyrmə; avrup qaldьqmь; mən paxal bavladym. qaşь qara.

səzləridəgi a tavuşь arasьda jənə bir a tavuşь eştilədi.

məsələn:

I—suvdy „qajnatьv“ (qəjnətьv) qojdum.

II—seni gəpləçə meni əccuyum keldi.

III—mən daladan qəjttəm.

IV—ijirməndə bovdəj tarttəm.

V—qəm—qəştən qutuldy.

VI—mən qələm aldy.

mənə bu səzlərdə eştilədürəqan „ä“ tavuşь ə dən qalın a dan inləkərek eştilədi.

ləv ahəni (губная гармония)

saraj şevəsıdə biz ləv ahəni bir qanca saqlanqanьv kərəmiz. buca mьsallar:

I—tez—tez çyrgyn (tez—tez jyrgyn).

II—aja:—m (ajaşьm) yjysyь qaldь.

III—navvaj buva qattьq kəsəl u, əlym təşəgidə.

IV—hidəjət kelin wuyum mənə kylyp qarady.

V—pylym jəlda çşşyp (tyşşyp) qartь.

VI—nalasь eşşkyr şoxlyq qьma.

VII—məktəptən oqup keldim?

VIII—niz jyzymdi təgidə (wə'zən ta: də bolub eştilədi) jygьryştyk.

şevodagi tavuşlarning tyşşlari va özgerişlari:

saraj şevosida tavuş tyşşi va özgerişleriga toxtaqlanishimizda, bu haqda quyidagilar koryladi.

I—sözde, keliqler ornida „keliqler“ ajtilinir „l“ tavuş tyşşyn qalidy.

balalar ornida „ballar“ ajtilinir „l“ tavuş tyşşyn qalady.

məsələn: haj ballar! keliqler dalaqa baramyz.

məf'lym mə'

bilən ornida „minən“ ajtiledi. vəzən „minən“-dagi „n“ tavuş tyşşyn qalib, „mən“ gə ajlonadi.

məsələn: mən „mən“ dalaqa barsaq.

mən „minən“ dalaqa barsaq.

II—məngə ornida „mengo“, „meqə“, vəzən „meqə“ işlətiledi.

məsələn: meq-nə jəm ber. ertə bilən ornida „ertəmən“ jake „ermətən“ işlətiledi. ertəmən barman jake ertə: ertəmənraq ke (kel) kəbi.

„j“ ornida „ç“

biz özvek elidən saraj xalqlarınyn „çyrgyn“ (jyrgyn ornida) oruvdan volamyz.

dəjrəniç „çərb“ (jərb ornida) qulajarty. suv kəpəjgəncə oxşajdy.

„ç“ tavuş ornida „v“

bijil mallardə „tav“ oja həjdəjmiz. (taoq ornida tav ajtiledi).

II—„buvdajdy“ „bavlar“ keldim (buqdajdə vaqləv keldim ornida).

III—sənəm əmməmdi „vuzavb“ (vuzaqb ornida) kəttə vor qarty.

IV—mincə „avur“ san (aqrbr ornida). avurraq qbr tart (aqrbrraq qlyv tart ornida).

V—atlarbç „javur“ (jaqrbr ornida) vor qarty.

VI—xan buvuş xalamdə kelini „ul“ (ooqul) tuvurty.

VII—at—mallardə „suvarb“ ke (at—malların suqarb kel ornida).

„ç“ ornida „j“

I—paxaldə „bəjləp“ keldim (vaqlav keldim ornida).

II—kəp „jiləmə“ (jəqlama ornida) kəziç avrub qalady.

„g“ ornida „j“

I—siçnə u, „tijişiv“ gəpirdi (tegişiv).

II—çişiç avyrsa, kəp „tijəvirmə“ (tegəvirmə).

III—kəp „ijmə“ (egmə) siniv ketədi.

IV—„sijir“ (sigir) ləriç tuvdy?

V—tyjməmdi (tygmə ornida) sap qoj.

VI—„ijiri“ jolqa (egiri jolqa) kəp jyrmə.

„q“ ornida „ç“

I—anaqa „səqarb“ təşə! (səqarb təşlə).

II—dərpiç artavda „aqrarb“ qarty.

III—ertəmən „çəqrb“ ketkanca dorəgi joq. nälzən „çijir“ ketti nolun həm kelədi. ləkin dorəgi sözidəgi „çl“ ajtilmədən dorə: joq nolun çozoluvraq ajtilədi.

„t“ ornida „d“

I—„davuşqandə“ səqarma. (tavuşqandə səqarma).

II—əkəm paxta „səqarqanb“ ketti.

biz u işti kəbələşin turub qivaramiz (qilyv jinərəmiz).

u mala tazajam gəndən voptam?

sen ke: u maxtanma!

„k“ ornida „g“

I—oginlə: ndi (ekinləriçdi) əvçi qalaj?

II—„bu gyn“ nimə kyn?

III—„bu gyn“ qavun „egiv“ keldim. eigit „tigiv“ keldim.

„p“ həm „v“ ornida „v“

I—ertə:, ertəmən tijirməndən „xavar“ əp kegin (xavar alb kelgin).

II—savur—savur jyr. (sarvb—sarvb jyr).

III—joqatqan zəmbərimizəm „tavulup“ qaldy.

IV—tavanım „avrup“ qaldy.

„p“ ornida „v“

I—ular „kəvinci“ (kəpincə) vizdikidə volady.

„p“ ornida „v“

I—mən kəcədə ketəjətiv vittəngə „tavvaldım“ (tarvb aldy).

II—kəcə: (bu jerdə kəcəç səziniç „qrb“ voqumty tyşşyn qalyv, kəcə: dəv sozlyvraq ajtilədi). joqatlyv qojqan rulyç „tavuldyb“? (tarvidyby?).

III—ax tevəgə vardım (aq tərə degən qəşlaqqa).

„c“ ornida „ş“

I—„qaldaqas“ yştı.

II—dəvkər buvamdə ulb kəh jətəl (kək jətəl) voqanakən, xatlyv məjram vaxşyqa kərsətsə irimi dəv „doval“ qucaqlatlyv „yştəncə“ sini artly (yc təngə).

III—kəv „təqlybş“ (təqlybç) qylavurma.

IV—tysmətəkə valaslyv (tyrsyn məhəmməd əkə) urqanlyv juygəvndi. u, „qasht“ (qasht ornida).

„l“ ornida „n“

I—manavb valanlyv „aqlb“ (aloqly ornida). qolun tallyr ketti.

II—qolıçda: nlyv (qolıçdaqlıvlyv) meqndə „bergin“ (bergil ornida).

„s“ ornida „ç“

I—adlyvqa səqrb buvdaj „səciv“ keldim (səclyv keldim ornida).

II—kelin buvum „səcini“ (səclyvlyv) ərdyrgəni

saraj qўshlaqъ şevəsi və fonetikəvij tyzylişi

vizniñ özбек tili matbyatda, ədəbiyatda ymymən jazuv dajbrasьda əzigə hazьrqaça mustaqyl bir jol bilgiləv ala-alqanь joq. lekin jazuvьmьzdaoъ bu xьlda mustaqyl jolnь bilgiləv alьşьmьz ucyn əzbek uruqlarьnьd tilləri və tilləridəgi xususьjat, və şevələrini keң ilmiј asasda tekşiriv cьqъş lazьm. əzbekistandə jaqьnda volaturqan til-ьmla kənfirinsijəsi aldydan bu vavda gəzitələr və çornallarda bir qanca maqalalar vasьlvь cьqъdь və cьqьmaqda. viz həm şu joldaqъ jaş bir həvəs tər volьşьmьz mynasivəti bilən öz saraj uruqlarьmьznьd til və şevələrini tekşiriv toplaqan matьrьjallarьmьznь vasьlqqa cьqarьşnь ep kərdik. bu jerdə şunь həm kərsətiv etiş kerək, kim meni til və şevə məs'ələlərini tekşirivdəgi təçrivəm şu birinci mərtəvədir, əlvəttə vunda bir qanca kəmciliklər həm volьşьşьmьkyn. şundaj bolsada bu jazьlqan nərsə əzbek tiliniñ tekşirivdə və jazuv işlərimizni tərtivkə salьşda kerəkli bir matьrьjal vola aladь dev ymid qьlaman.

saraj qўshlaq degəndə oququcylarьnьd kəz aldyda bir qanca saraj qўshlaqъ keliv etədi. haqьqatan əzbekistandə saraj qўshlaqlarь və saraj uruqlarь bir qanca çajda var. lekin vizniñ bu jerdə əjtəturqanьmьz saraj, əndiçan şəhəridən 16 saqrьm qarv şьmalьda altьn kəl sarajь¹⁾ həmde şu qўshlaqdan 16—17 saqrьm jьraqlьqda volqan qoşterə sarajь və səpər abad sarajь və şu qўshlaqdaoъ „saraj xalqlarь“ nьd şevələri ystidədir.

saraj xalqlarь qasan, qajşь çajdan qandaj volьv bu jərlərgə keliv qalqan, ymymən ularьnьd tarьxьj ahvallarь haqьda qolьmьzda tahqьqatьmьz arqasьda toplaqan bir qanca matьrьjallar var. bu haqda alahьda jazьv oququcylarьnьd tanьşьtəramьz. şunьd ucyn bu jerdə ularьnьd tarьxьj ahvallarьqda toxtamaj bu məs'ələni kejinrəkkə qaldьrəv hazьrca til-şevələri ystidə sez jutyətəviz.

saraj şevəsi ynli—səbt (гласные) tavuşlarь jьzəsidən qajjatda vaj. unda hazьrda jazuvьmьzda volqan 9-tə sajьt tavuşlar həməsi işlətilədi. men bu jerdə 9-tə sajьt nьd işlətilişini saraj xalqlarьnьd öz tilləridə sezlənəturqan gəpləridən mьsallar kərsətəməni:
a—vaj ajnalaj, xalaң ajnalsьn, keldiñmi valam.
ə—jəgəne qьsan, pəkəne—pəkənəsini jylgyn.
o—orunvaj ot əgəvəgə otьrəv ketdi. oşanda vizəm vardьq.

e—ətken etti endi ymitimiz manavь jəşlərdən-də.
u—uzaqqa varma ulum (oqlьm ornьda). ulaqqa varamьz.

y—symələkkə buvdaj əndyryp qojdum.

kəsəlgə cьc—cьk dana anar jaqadь.

e—dalaqa suv tutqanь varavdьm, suv əzəkən jərimgə jetkiziv—(v) arqьnьmca entək—tentəgim cьqajazdь.

ь—jolьd—da qarav ketəvyr. anavьnь ьmlar qoj. mьltьq taң—çьllar atьldь.

i—suvuqtan inçəjip qapsan. cildirmənci, kişənci.

myrəkkəv cozqular

I—„uv“ ruscada işlətiləturqan „y“ niñ işlətilişi: qojdь „quvma“, jaqъ eriv ketədi.

men qojan „quvdum“.

sen cimvərdini „quvdьdmь?“

əkəm meni „quvdь“.

II—yv—niñ işlətilişi:

aram „yvrə“ aş qьljartь.

jaңdь səvzi „kyvrək“ voladь.

III—ij—(ruscadaoъ y):

men tənymdi „kijdim“, aram ergə „tijdi“.

IV—ьj—ruscadaoъ ь:

viz „qьjmalav“ aş qьldьq, aqam „qьjçьr“ səldь. ykəm „qьjçьrəv“ kyldi. səvər xalandь „qьjçьm—şьjçьm larьdan arəçьq.

səbt (гласные) lardağъ əzgəliklər

I—ul—(он) ornьda „ul“ işlətilədi. məsələn: ul vala, undaj sezlərdi gəpirmə ular qa: ketti, uңa vərdim (emy otдал)

II—„e—ə“ tavuşь ornьda „j rusca y“

səbt işlətilişi

I—u, jaqasьd „ijri jəkən“ əgəvəgə oq vomajdь. („ijri“ egiri ornьda).

II—una „tijmə“ (tegmə ornьda)

III—niməgə „ijip“ (egiv ornьda) qojdьd.

ijdimdə işiñ nimə! (egdimdə işiñ nimə!)

ruscadağъ „y“ ni (cozuqraq halьda) işlətilişi:

I—enəm „y: vrə“¹⁾ aş (ygrə aş ornьda) qьldь.

II—səvzini tez—tez „tə: vrə“.

III—tijirmən „vu: v“ caljartь.

IV—„by: vьnisə“ qьz „tu: vdь“.

V—səvzi „kə: vrək“ ekən.

VI—„sy: vrət“ aldьrajьlьq.

— men çenät dil. hä nimä?

qan jygiriv qalqan jyzini, läjli romalñyd usь bilän vekitdi tavuşь päsäjiv dedi:

— fatьma, sen qäri aqьllь hatьnsan, sengä qasandan veri bir gäp äjtmäkcimän.

— hä men qäri, men aqьllь. lekin aqьlm jäniginä kirdi. çenät dil meni şähärgä alьv vara jatqanda ynämägän edim. qoj-dek ahmaq edim. jьqladьm. pajьzqä otquzьşqanda — közimni väjläv qojdьm. pajьznь biläsänmi? bu, kättä qьldiräkli yjläg, özläri esä— temir jaqjaqlarñь ystidän jyrädi. jaqjaqlarñь axьbь körinmäjdi. yjläg tez-tez caradь. şoraqja keldik. kecäsi көcälärdä cьraqqlar jandь—cьraqqlar rävşän jumalaq ajqä oxşajdь... „şajtanñь közläri“ dedim unь men. kejin hämmä çajsa vardьm. maxaç qäl'ägä vardьm, maşьnalarnıñ adamsьz cit toquqanñь kördim. көrni көrdim көrni bildim. endilikdä çyda aqьllьq völdьm... vilämän qьz nimä demäkcisän. atь nimä? kim u?

läjli jyzini tizzälärigä vekitti faqat көk көjnäk astьda kykräkläri qьmьrläv turьrtь.

— qorqaman... jьqläv byrnini etägi bilän ärtiv:

— atam biliv qaladь... sojьv qojadь... dedi läjli.

fatьmanñь qolь qäri byrişkän. şu qьznьñ velini siläv turqan qoldan läjliniñ jyräkiğä vaqadь.

— hec närsä emäs. hämmä iş jaxşьlьq bilän vitädi. çenät digä kelgin orus hatьñь aldьqä kel, „ölgä“ xanьmñьñ aldьqä. u cindän häm aqьllь. qьz äjt ismini.

taqlarñьñ arqasьda alav quş öljäptь. älängädän qanatlarь ken jajьldь, dymi tola zär vä jaqut u asmanñьñ jarmьñь tosuv qojdь. lekin tez vaqtda quşñьñ pärläriñiñ räni öciv vaşьñь pästkä taşlajdь.

daqьstan şamlarь qьsqä—və qarantьylьqda cökiv ketti...

ьjsa öyk vaqlar arasьda carьv ketjäpti. şafaq, värgläg arasьdan ötiv saja verädi. vä cьraqqlar atьlьqñь ystidän etädi, guja alav quş, unьñ ystigä öz qьzyl vä gynävşä pärläriñiñ tökējäpti.

taqlar көkäriv qьrlarь qьzyl bulutlar icidä erijdi, aldьnda äsrläv turqan parlar pyşti räniğä vojaldь.

vaqlar tamam völdь. hatьnlar suv alьv kelgäli ketädilär. tekis tamlarda ormalaşadь, pästdän jekälärdä vedä alьv keliv qьznьñ amьñь jejişädi. dälädägi oьlqan jonьcqlar çanlanьv özläri örmäläv kel-jätkän-dek. hatьn kişi işläşi keräk—u şunьñ ycun dunjaqä kelgän.

tar көcä bilän ötädirgän erkäkläriñi janьdan at miniv ьjsa keläturьv edi. erkäklär ötkän ketkänni көriv gärläşiv turadьlar. mehnät-erkäkläriñiñ işi—mäs. aldьnda cөp artqan әrävä keldi. ьjsa ötsin dev atьñь toxtatqanda, rөpärädägi teräzä icidä, cacsь көltä kesilgän orta jaşьlьq hatьn unь caqьrdь.

orus hatьnñьñ undä nimä işi var ekän? at eşikniñ aldьda vajlandь. säl egiri ajaqlarñьñ siläv turьv ьjsa vөлänd taş zinädän көtärildi. kickinä yjgä kirişi bilän arqäqä qarav tisländi. şu jerdä көv hatьnlar oturьşьrtь: çenät dil—ölgä xanьm, көmpir fatьma, mahamñьñ semiz hatьñь, byrcäkdä orta vojьlьq qalyñ qaşьlь qьz—ьjsa unь көrişni xahlamas edi. ьjsa kirgändä hatьnlar turdь, hatьnlar ycun erkäkniñ aldьda oturьşь mymkin emäs.

— otur ьjsa mehman volasan,—dedi vaş çenät dil—ölgä xanьm kyrsini aldьqä syriv. senin kergänin çyda jaxşь völdь. şundaj gäp. sen läjlini tanьjsanmь? mənә vunь.

— vilänäm—dedi ьjsa, accьqь vilän etigigä qamcьñь bilän urьv...

— nimä qьldь vilsäm. qьşlaqda hämmä bir birin tanьjdь.

— men seni toqrьnda jaman närsäläriñi eşitdim. läjli bilän көrişiv turьv jaqьnlaşdьñ, kejin taşlav ketdin. endi tanьşñь häm istämäs emiş sen. toqta, toqta sözimni bitiräj. lekin men şu sözlärgä ьşanmadьm. men şundaj dev äjtdim: „jalqancь tillär! ьjsa bu işni qьlalmajdь. ьjsa jaxşь jigit u namusñь vilädi u sevgän qьznь taşlav almajdь. läjliniñ qandaj aqьr halqä tyşiv qalyşьñь vilädi. undä ьşanьv qalqan qьznь, ьjsa öldiriv qojьşqä jol bermäjdi.

ьjsa indämäsdän etiklärigä qarav turьv edi. addьj etikläg, eskiriv qalqan, qьzьq, nimä jänilik tarьv ularqä qarav turьv edi?

hatьnlar indämäsdän oturьşьrtь, faqat läjliniñ varmaqlarь qaltьrav romalьñьñ päpygini titiv turьrtь. ьjsa:

— men yjlänişni xahlamajman—dedi. unьñ sözläri tamaqьdan zorqä cьqьdь:

— men şähärgä ketmäkcimän.

— çyda jaxşь! sengä kim qьşlaqda turьşñь mäcyur qьladь? sen faqat läjli bilän ьmamñьñ aldьqä varьv nьkah qьl, kejin көrämiz. väkim läjliniñ özi häm sen bilän jaşasñьñ istämäjdi läjli bu bilän jaşasñьñ istämäjsänmi? läjli?

läjli romalьñьñ jyzigä qarlav:

— joq—dedi.

— joq—dedi u qattьqraq tavuş bilän.

— endi u bilän jaşasñьñ men häm xahlamajman...

men vaşqä närsäni istäjmän... men fatьma aramqä, sengä oxşav aqьllь volьşñьñ istäjmän.

— әnә eşitdinmi endi äjt ьmamñьñ aldьqä varasanmь? әlvättä varasan. men oşa zähär tilli adamlarqä xudda şundaj dedim: „ьjsa namusñьñ jaxşь vilädi. u ьmamñьñ aldьqä varadь“. varasanmь?

ölgä xanьm jigitni qolьdan uşlav xumrajqan jyzigä qarav kylädi. ьjsanñьñ jyzidä çavavьqä tävässym gyl-läv asьldь. ьjsa tillä räñli paraqñьñ vastьrvьv qamcьññьñ өз ajaqьlьqä urьv dedi:

— varaman!

ölgä xanьm unьñ көzlärigä tikiliv:

— sөz verdinmi—dedi.

— sөz verdim.

arqasьdan eşik vekiliv jәнә asьlьv көlläsi көrindi, tişläri aqarьv turьv edi.

— vax! ölgä xanьm dana hatьnsan.

...kecqurun „ölgä“ xanьm jazьjaprtь. kiräsin lämprä volsa sinqan qarajьv qalqan şişäsi bilän mylt-mylt janьv turadь. işdän cьqqan qalam arzan көnvirt ystidä jygiriv jyripti:

„maxaç qäl'ä. xalq maarbf көmisärligi ortaқ v.....“

u көtäriliv cacsьñьñ qulaq arqasьqä ötkäzdi. aqьr-laşqan көzläri jumulьv ketädi. bu kyn axьr kyn völdь. mahamñьñ hatьñь, erim urjaprtь dev әriz qьl-qaly keldi—mahamñьñ aldьqä varьşqä keräk völdь. әminәni tuqьrdь. axьbь tuqьrdь, lekin jardamñьñ qavul qьlьşь ycun, көndiriş undan häm aqьr völdь.

„dostьm myhämmäd!—davam etdi ölgä xanьm hatьñь—qandaj, jaşajsan? sevirdlөfkägä qasan varmaqьsan? ьşanamьñ, kim ьltьmasьmñьñ qajtarmajsan: şu hatьñь alьv kelgän qьznь taq qьzlarь inter-nätigä çajlaşdьrasan“.

qaranqıylıq, minləv zəhər ərinin tavuşu bilən qulaqlar gyvilləydi. çimçitlik, hər xyl tavuş bilən uxlav turqanlar xurrək tartıv ujquda tyşiniv bolmajturqan sözləni gəpirədi.

kecə dəm. ыssыq. ərilər gyvilləydi. vədən xudda mintələv ərilərinin nəştərləri bilən səncilgən-dek qyzyjdı, ыjsa volsa, qyrynıd aldyda kytiv turady. kytəmən—dedi. cirajlik jigiti. kyklik, caqqan, jaş vovavcaqta oxşajdy. kylv qaraqanda tişləri jarqyav...

— ləjli volsa joq... kytiv turady. dijdiki:—sen-dek cirajlikni şəhərlərdə həm kəriv bolmajdy. kytəmən dedi. kykli qolları bilən qucaqlajdy, ləvləri bilən ləvlərini tarıv...

joq qorqınc kəttə. atam sojıv qojady. adat... qyzerkəkniñ janıqta jarqynlaşalmajdy. joq, u varmajdy. məjli kecə icidə ыjsa kylv qajqylynsyn. u faqat qara romalın vaxşyca taşlajdy—məne şundaj, vəəstə-əstə, uxlaqlanlarnıd arasydan otiv sekin eşikni acadı... necyn eşik qattıq qybyllady! əgər birantəsi hazır ojqanıv qalsa-jə?

u astanada turıv, ələj-ələj dejdi, qolı, səkrəv səqaman dev turqan jyrəgi ystidə vasıv turıptı. çim. tynclıq. qyzer sekin otiv həvligə səqdy—tamqta, tamdan jələkkə, kejin jələk sajasıyda bekindi. qyşlaq uxlav jatady. və nə səraq və nə avaz.

faqat qyına ləjligə kəzini qyşıv, asmandaqta jyldyylər titrəv qarajlar. uzaqda şərsərenin avazı.

savıq jer jələnd ajaqlardan əpiv turqan edi. rəvşən jyldyylər, ыjsanın tişlərinin jarqyraqşyca oxşav titrəydi.

ыjsa hazırkytiv turıptı... bir az kəcədən jyrəmə nimə qylady... ыjsanın aldyqta eməs, joq, məjli aqylsyz jigiti azavlansyn. şundaj qyına kəcəni bir əjlənis səqaj. vəlkim qyşyqat, vədən bir az savıv, vaxşyca vezar qylyv turqan xajallar ketiv qalsa... vaj kecə qandaj dəm!..

kəriv qalyşady? u jyzini orav alsacı. adam kecəsi hər xyl iş bilən kəcəyə səqyş mymkin?

bir birinin ystidən tyzilgən qaranqy oqlar, taqlınlı usqıaca tarqalyv indəməsdən turqan edi.

nə avaz nə səraq. ajaqların təgidən məjdə taşlar şuvıllav taqdan pəstəkə tyşti. birdən colaq məhamnin iti vələnd tavuş bilən vavıllav juvardı. hə, vaxıngə vəla kelsin it bolmaj əl! həmməni ojqatıv qojasanıv həli.

ləjli taş devarqta jarışyv eñəşiv tezraq jyriv ketdi. ənə sarıq kəzi bilən terəzə qarav turıptı. faqat şu jerdə ujqı joq. vı yjdə orus xatın jaşajdy. orus xatın kəsəlləni dava qylady. kitablər oqujdy. u çydə aqylı. „kəmmynistkə“ desələr həm, lekin qarılar gəpigə kirədi. gəpni hatta ыmam həm qajtarmajdy.

sonqy oqlar. alla! alla! qandaj uzaqlaşdı. jolymdan qajtsam mikin? nimədən qorqjarman. birər jaman iş qyldımmı? men faqat bir az əjləngəni səqdytky. yjni ici tola qandala, ыssыq dəm ujqı kelməydi... axır... u jənə bir az jyriv qajıv uxlajdy. ыjsa endi kytiv-kytiv ketkəndir... ah! ыjsa-ыjsa, vatır, kykli, aqylsyz jigiti, qyşlaqda uca oxşaqan joq. qucaqlav

ajqanda—jaxşy volsa kerək! ələttə unın aldyqta ketjətkəni joq. ыjsanın ezi həm ketkəndir. kytməsdən ketiv qaldı... jənə bir az kytəlmədinmi... kytmədi...

— ləjli!..

qollar, ac qucaqyca məhkəm uşladı, qyznın vaxşy qorallıq bilən arqıca qajıv, aqşyca jarışdı. endi ləjli savıq taşın sezədi, sinəsi şirin məvə-dek kykli varmaq arasyda ezildi.

— keldin, keldin gyylim... men seni jyz jyl kytdim...

— ыjsa, ыjsa nimə qylajarsan?.. kerək-məs ыjsa... meni yjimə qojıv juvar—dedi ləjli vıqıq tavuş bilən. kejin jigiti itəriv:

— ыjsa men ujaljarman... atam, ыjsa...

ujatsyz, lekin syjymli qolın, jalanqaclanqan tiz-zəsindən uşlaqlanyn ləjli sezdi. etkyr taş belni jaman aqırtıptı. jyldyylər asmandan yzilyv səkrəv ojnaşy ketdi. vıtyñ dunja ojıngta tyşiv, çərgə elym qarşyca sarqandaj sezilədi. min mərtəvə əlişkə razı volıv ləjli öz ləvini məhkəm tişlədi,—bolmasa tavuşyn tutalmajdy, vıtyñ dunja esidən səqıv jigitiñ vıjynın məhkəm qucaqlady...

jol, taq janıdan otiv birdən qajıladı, məne şu çajda qyrynın ystidən şışə kəməniyə oxşav, suv aqady, həmmə xatınlar, suv alış ycın şu jergə kelədi. myzdek suv qumqanlarnın misigə tegiv səjrəydi. xatınlar esə vekərci aqıylar bilən sarqıqlaşyv turady. vaxşca qajjerdə həm gəpləşsin. ular nimə, nimələr haqıyda gəprijməydi.—colaq məhamnin xatın, jəni marqan alqanlyqyn; əykni qandaj qylyv qurıtyş kerək ekənligini; qara əminənin jaman fi'il ekənligi...

xatınlar jalqy qalsa məvzy kəv, tarıla verədi.

xatınlardan biri, joldan tyşiv keljətkən qalyñ qamış astıyda kəzləri qara gilaskə oxşaqan qyznı kəriv, anıyca xatının itəriv qojdy.

— ənə, qara ləjli keljəpti, u ыjsa bilən gəpləşiv jyrıpti, ha, ha men öz kəzim bilən kərdim. əgər jalqan gəpirsəm xuda ursın.

— atasıy?

— nimə atası? sen əjləjsən, ki əgər atası vılsə ləjli hazır tirik jyrəmidı. xudaqta şykir qəri ymər adatın jaxşy bilədi.

aqyır jykkə ərgəngən jəlkələrgə, vəzmin qumqanlarnı kəteriv xatınlar tarqalyv ketədilər. faqat kəmpir fatıma qalyv suvdə qumqanyn jıvıv turıv edi. vəhşi aftav alavın irtiv turıptı. qyrlar çim taşlar bilən quvalaşyv suv əşylləsini əjtməkdə.

— salam əljkyım fatıma.

— əljkyım əssalam ləjli... əptin vəməzə-jə ləjli. nimə tavıd joqıv?

ləjli qurışyv qalqan ləvini jələv vəzminlik bilən taşca oturady. qumqanyn sərgənləv jıqıldı. ləjli kətermədi. kəkrəgini astıydan qol bilən siləv turıptı.

— hə. məne şu jerim aqırdı. çydə aqırdı.

kəmpir fatıma qumqanyn toldırdı.

fatıma toxta, ketməj tur... men əncədən veri sengə gəpirməki edim. xatınlar şy'vəsi sənmi?

a d a t

myhəmiri: d. fьbьq

aməla xanım tərciməsi

etməs ginə volub qalqan iki orağ, buqdağ synbillərinin inickə ajaqların cirsillətiv kesədi. qadaqlı qarar qol bolsə buqdağın cetkə toplaş turəptə. qolnın hərəkəti jənil və saqqan. kyn ыssьq.

lajli aftav nurlərigə kəzini syziv, belini uşlav kerişədi, qolb vilən vutni ystidə qətyqlav ərmələgən terni ərtədi. qolbda orağ u, tikkə turəv tez və aqyr nəfəs aladə. tavuq kətəgi-dek kickinə dələ, kəl taqynın janbıqə jarəşəv turardə. bu az qəna jər qəjəndəşə ahak qırların arasəda orunlaşqan edi. bu turpaqın vutyn əjilə ystigə artəv pəstlikidən taşəv cəqarqanlar edi.

ata, ana, lajli—həməsi voləv qarlarqə saləv taşəqanlar kejin jəni titiv, icigə sarəq dannı berkitkənlər edi.

lekin kemilgən dan, ezinin qəzəq turməşənbə davam etdirdi. inickə synəyl jaruqlıqqa cəqəv jər ystidə cozəlvə toldə. endilikdə vojunsənbəv qəznəv ajaqlıqə jəqbladə. nan. əvvəl buqdağ, kejin, məjin nəzik un, kejin xatəv—şundan bir necə əjlav jırqə cərəkləni japsə voladə.

— işlə lajli, işlə—dedi janbda orav turqan anasə. vezər qbladəqan hynük tavuşə vilən kəmpir həm:

— xatəv kişi işləşi kerək. sən jəşsən kycin kəv... — dedi.

rəhimsiz vəhşij aftav, negə bel vilən jəlkəni şundaj kyjdirədi!.. guja sarəq qajnaq suv aqəv turqandaj. vəş əjlənis qaladə, jyzlərgə qan jygyrədi, kəzlər esə tinədi.

hazır oraqın qoldan taşlav, oralqan xuşvuj buqdağın ystigə, ezini taşlav cozəlsən qandaj jaxşə, məjli şunda aftav, aqyr ыssьq kəfitləri vilən siləsin, belni ginə eməs on vəş bahar kərgən kəkrəkni qarəv və tənəqni ajaqların, vəşqə kim siləsin?... kim?..

qan jyzgə urəv, cəkkələrdə titrəjdi. lajli qolların kətəris, uzaq və kyçlik kerişədi, hatta vədənidə syjəkcəni qajərsə həm qərsəllajdə.

toplanəv qalqan taqlar çim. bulutlarnın jərtəqədan kək kəzi vilən lajligə asman qarajdə.

əşylə əjtiv atləq ыjsə xoşjaqmas sekin ginə etiv varadə. egiliv kickinə paraqlın arqasəqə syriv, peşənəni vutyn aqan, aqyr yzəngyğə ajaqlənbəv usə tirəlgən. kəzini juməv əşylə əjtədi. at bolsə kəlləsinə tyşy riv hudda qulaq saləv turqan-dek.

tar jol, bir tamandan asmanqə intilgən tikkə qəv, ikinci tamandan bolsə vəqların kickinə taş devarlar vilən səqəqlan mevə daraxtlar, devar ystidən paxmaq vəşların egiv qaramaqda. jyzigə şax tegməsin dev ыjsə enəşədi. və'zidə atnə toxtatəv, şirəlik pişiv etkən şirin ərykni yziş ycyn kətərilədi. vəqlar, çimlik, hec kim kərinməjdi. aldəda orta vojlyq xatəv şaşəlvəv etiv varadə. ыjsə at cərvəv xatəvqə jetişdi.

— salam lajli!..—xatəv şaşəlvəv vəşənbəv kətərməsədən jolbda davam qyladə. cit ыştannın təgidən kickinə saqqan ajaqlar kəriniv turadə.

— lajli sen bu kyn tyşimgə kirdin. u, qara qaşlyq, kylyiv turqan jyzini jaqənləştərvəv qarajdə. ыjsənbəv qəşlarəv bir birigə qəşəlvəv əsiv ketkən.

— sen hər kəcə tyşimgə kirəsən... eşitəjəpsənmi lajli?.. vəşənbəv kətər, əj-dek kəzlərid vilən qara mənə le'li le'li negə jyzinni əgyrəsən mənə!.. negə jyzinni romal vilən berkitdin? seni jyzin guzəl, jəşirışkə haçat joq, hec qajşəv qəzda şunaqandəv hysin joq. mən şora və maxaç qəl'ədə voləvm, şəhərlərdə həm sendən cərəjlik qəz joq. negə indəməjsən? mənədən yjələsənmi?

qəz aqzənbəv romal vilən jarəv zorqə:

— ket ыjsə—dedi.

— ket aqəlvəv jigit. adamlar kərsə gər qyladə. atam ekələmizni əldirədi... ket joln vilən.

— çanım kəsimməni nyri! jyzingə qarəqlənməda u aftavdaj kəzimni aladə... çanım artafda hec kim joq. bizni hec kim kərməjdi... mən şu kynləri çinnigə oxşav jyrypmən. ətrafımqə qarəsam faqat sen kərinəsən... sən kəvi qəz joq edi həm volməjdə... le'likəz nyriini sacəv negə mənə qarəqləv kəlməjdi? mənədən şu qadər çirkənəsənmi?

lajli indəməjdi, ləvini tişləjdi, u şaşyladə, ketməki. lekin atnəv kən qadamənbəv vəşəv etəlsəci!

— lajli! jyzim sənə jaqməjdəm? əjt, əjt çanım. qara kəz qorqəv qəş təgidən qarəv jənə uzun kirpik icidə vəkitedi.

— joq,—dedi qəz jyzini romal vilən vutyn vəkitedi.— ket ыjsə, qoj meni. atam vilsə—ikələmizgə jaman voladə. adamlar eşitsə jaman qyladəlar.

— e! mən hec kimdən qorqəmajman... bizləni hec kim kərməjdi, leli.

jigit egəridən pəst egiliv, qəznəv kəzigə qarəmaqəv, tavuşə pəsəjiv, vujruq və ыltəmas halqə keliv tyşiv qaladə.

— lajli! qulaq sal! bu kyn kəcəsi mən seni kytəmən. „şajtan qərn“ arasəda xuftandan kejin. sevgilim, taq jyldyzim mən seni kytəmən. kələsənmi?

jolnəv vurylədqan çajbda, qəv arqasədan mə'jyslik vilən ərəvə oqənbəv avazə cirilləjdi. leli qorqəv:

— kelişjəpti!—dedi—haj ыjsə ket, qoj meni.

— kələsənmi?! əjt kələsənmi!..

qəv arqasədan joqan bir tavuş qəcəradə.

— хьх, хьх!—kejin həkyzlərinin şaxlyq kəltə tumşuqlar vilən ərəvə kərinədi, ərəvəni icidə aq saqalləv qalpaq kijgən cal oturəptə.

ыjsə atnəv semiz jəlkəsigə qamcəv urəv cərvə.

ata, sonqəv namaznəv oquv, çajnamaznəv təklədi, jətəlvəv oxlaşqə jatdə. anasə vilən qarəqləvda xoçə'lyq işləridən bir az gəpləşiv uxlaşəv qaldə.

BƏRGLƏR

(8—mart esdəligi).

kylişləriniz bahardan gəzəl
haj vərqlər, vərqlər...
jaş qəlbinizdə parləsən əməl
jəşil kyrtəklər!

qajduñыз ketsyn saj suvlarьda,
qoşыlv laj dek...
ipək aqşamnyñ qucaqlarьda
tolqanьñ aj dek...

jurqьñ jaz jeli: ujqudan sizni
oյqatdь bu dəñ,

çoşqun ymidlər—həvəsinizni
qutlajdь qalam...

oynasañызlar jel ilə hər caq
taşqьñ deniz dek—
şunda varьqьm nurlanar appaq
hajalьңыз dek...

kylişləriniz bahardan gəzəl
haj vərqlər, vərqlər...
jaş qəlbinizdə parləsən əməl
zymrəd kyrtəklər...

taşkent.

ergəş.

kömək et!

(məzlymə hind qəzь tilidən).

əj, erkin vaqlarda,
ken nəfəs alqan,
azad ylkədə,
jəjrəv—jəşnəgən,
əzəmət jigit,
kel veri,
kel tezraq,
kömək et!
kyrəşlər acamьz
— qanь kyрəşlər!
duşməñni qanь jetiv volsacь?!

nəfrətlər əjtəviz,
otь nəfrətlər,
tistəkkə qa ь jetiv volsacь!
vəla taq dek zylym vasqandьr,
jьrtqьclar kəzi qanqa tolqandьr.
otь qurallar bizgə kylygəndir.
səvrimiz endi həddən aşqandьr!
kel jigit,

kel veri!

şьmaldan bizgə nurlar saca kər,
qьzьl vəjraqdan əməl aca kər!

zьja.

fəvrikə

(kəmir qalam bilən)

taq dek vələnd qьranьt yj...
temir qəlb, tamьrlarь,
bir əsəvij hərəkətdə.

nə'rə, şavqьñ, dəhşətli kyj...
əsrimizniñ həjat sazь,
munda kyjlər tьnmaј jənə...

jyksək quvьr—nəfəs jolvь,
taş vьnalər tepəsindən,

asmanqə jol tikkə salqan...

burqьv tytyn kəkkə toqrь,
taşьv cьqьv tolqun bilən,
voşьqlarьñ qucar bir an...

pəstdə sansьz kycli qollar
kelgysicyn qujar jollar:
temir, ataş və qanlardan...

leningirəd.

ajəək.

kөздән өткәзиşi, хоҗалық унсыләри вә рајон ық-
тысадыжатъ; веҗинци јыл—ыҗ. җ. җ. (орта асыјада сатсы-
јалызым қурулышы мәс'әләләригә алаһыда әһәмијәт
верилиши зәры).

iki kәттә ग्रуппәләрниң пирагирәммәләри өзбекистан-
ның вә вутын җора җумһуријјәтләри ыттыфақының вутын
көләmidә вә истәtikә (тәксәниң текислигини, қуvatның
tekis тә'sirinј өргәtkән фән) дә емәс, вәлки динамикә
(қуvat вә һәрәкәт һақьдақь фән) дә сыјасы, ықтысадыј
вә мәдәниј өсишни асық тәsvир етиш вәраваридә, әјни
заманда оқуқусының ыттыфақьтызының тащарьоја һәм
алыб сықьшы һәмдә вутын дунја тықьасыда ишчиләр
вә деһқанларның, миллиј кәмтүнист ыргаларының, јет-
тәкчилиги астыда кәттә јер вајлары—алравутлароја қаршы

кырашләри, ыларының меһнәтләри вә турмуш җарајыы, ил-
лән тапышдыра варашлары һәм лазым.

пирагирәммә матьрыјалының муңдәриҗәсини қайта-
дан көриб сықьш һәмдә керәклик өзгәртмәләр вә қоҗ-
мацалар киргизиш вә җуның дек 4 вә 5-инци оқуш јул-
лары ысун пирагирәммәләр тызиш иши махсус кәмисиләргә
таршылды.

җуның ысун әлвәттә керәкли кычлар муқтадыр му-
тахассьслар сақьлды. ишләниб сықьлған матьрыјаллар
дәвләт илмиј җорасы таманыдан көрилиб тәshih вә тас-
дық қылынады.

мәнә җундај қылыб биринци васыҗә мәктәпләрниң
пирагирәммәси қайтадан көрилиб керәкли саралар билән
тә'min қылынды.

сергоф.

ерәк фәбрикәsidә

1-inci basqıe maktav piragirammlorini qajtadan korib syqys mas'olosi

bu piragirammlorni kerak ajrım tı'bir vı ifadılarnı anıqlav alıx hımdı metıd tırtıvıdı ajrım tyzıtmılıer-tıkmılıer kirgizıx çıhıtidıen vı kerak piragiramme matıryıjallarıny, vizniç hazırgıy zaman maktavimizge ıqtısadıy vı sıyasıy jıksılışimiz satısyalızyım qurılışymıznyç alqıa varıxıy sajasıyda kındılın qojıyılqan tılavlıer vı vızıfılıer hımdı umıyan taraqqıyjatymıznyç mırkızıy mıjıl vı maqsadlarıy nuqtasıydan tegııııv sıqys jolıyda qajtadan korıx zıryr.

jıdı kılılıer tırvıjıe qılıxıqıa kımıaklıxıyıcı, oququıylarqıa mıjıdı vırcıııva tıvı'ıtı bilın kyrgıx ıcyı kyc vırgıcyı hımdı ııdı kımıynıstlık vıjıraqılın mıhkım uşlaşda jırdamlaşqııcy pıjtlıer eç myhım nuqtalarđan volub, vı pıjtlıerıııç piragirammlıerdı tola vı asıy rıvıxıdıe çaj alıxlarıy vı kırsıtıjları kerak.

arıfıy vı tırvıjıası mas'ılılıerıge ıhımıjıjıtnı cıqurlaş tırxıy, umıyan piragirammlıerdı fırgamıy vı şıorı hıkyımıtıııç kyındalık sıyasıy mas'ılılıerııı jıne anıyraq tı'bir qılıx, maktavdı mehnıt mas'ılılıerıge ajnyqsa mıhıllıy mıllıtlıerııç oququıcy qıy balalarıny mehnıt rohıyda tırvıjılıeş mas'ılılıerıge alıhıyda ıhımıjıt vırıx nuqtalarıy hım fıavqıladdı kıtte ıhımıjıtıkıe egıdır, kım vı nuqtalar vı vı pıjtlıer pıragııımmıe ıvıaralarıy ıcıge toqrı kelıv gııne kırımsıdın, vılki, pıragııımmıe myıdıarıçısıııç ızyıy qırsımlarıđan ıvıarat volıxlarıy lazım.

pıragııımmılıerıge vı maddılıerııç sııçın volıxıy, ıılarınyç vıjııınamılıerıdıe esı vı mas'ılılıerıge ıjlıv etıx tarıqalarıy haqıyda keskıı rıvıxıdıe metıd kırsıtımılıerı bilın tı'kıdlıenıx zıryr'

ıısul qırsıny vıtırıv sıqqan jıx metıdılıer (samarqand).

pıragııımmılıerııı xıh myıdıarıçılıerı çıhıtidıen vı xıh ıvıaralarınyç ıjtıılışları tamınyđan saddırak vı qılajıraq ıfıdıe qılıx vıravıerıdıe eç myhım vı eç asasıy volqıan vıı nuqtıa pıragııımmıııç hıer vıı ajrım mas'ılılıesıge hımdı umıyan vıtyıı pıragıııımmıeğıe asıy sıııfıy roh hımdı keskıı rıvıxıdıe kırsıtılqın kımıynıstlık maqsadı sııdıırıx dırkıer.

pıragııımmılıerdıe dıııge qarşı kyrgıx vı vıjııılılıl tırvıjıe ıylıerııı kyısıjtırıx, umımyı-fajıdalıy ıjlıerıge, mımılıkıtnı mıdafa'ıe, qılıxıy xıçalıy mıı

pıragııımmılıer kıerak myıdıarıçılıerı vı kıerak maqsad qojılyşı çıhıtidıen maktavııı vı oququıcyıny haqıyqatan jıdı kılılıer vı jıdı ıçtııma'ıy tırtıvı tyzyıcyılıer tırvıjılıeş hımdı ısrıx jolıyda salıx kıerak.

mıfkyrıvıy vı metıd çıhıtidıen qatıy anıyqlaş nuqtasıyđan qarav qajtadan kırılgın vııırııı vııııç ıy jıy oquş pıragııımmılıerı ajrım toplamlar sıfıtidıe nışır etılısın.

4-ııçı vı 5-ııçı jıy oquş pıragııımmılıerıııç anıy ıxıemalarıy qıjıydaqrı jıllıy mıvzy'lar qalıvıyda tyzyılısın vı nışır etılısın: tırtııçı jıy—vıtyıı özvekıstııınyç

təvbiyədə balanın əsəv sestimasigə zərər etətyrğan bytyn fəktərlərnin joqalyşy kerəkdir.

mənə şunda vьnaan oqutuv işlərinin təşkili həm metədəsinə tekşirmək lazьm voladьr.

oqutuv işlərinin təşkilidə eң kəttə əhəmiyyətə eгə volqanь, həftəlik iş rьlanь (çədvəl) dьr. çədvəldə bytyn həftədəgi dərslərnin kynlik mьqdary bilgiləngəni ysyn, həftəlik iş rьlanьnyn toqry tyzylіşi balalarnyn səlamətligi ysyn kəttə əhəmiyyətə eгədir. bunda balalarnyn səlamətliklərini saqlaş ysyn kyndəlik dərs san həm tərtiblərində kəzgə alьş kerək voladьr.

iş məktəvləri pidəgegijəsi, məktəvlərdə dərslərnin çydə ertə vaşlanmasьdьnь tələv etədir. doqurlar tamanьdan tekşirilgəndə, balalar az oxlaqanlarь səvəbli ertələv ularda kəttə carcaşьlьq əsərləri kerilgən. ujqy—balalar ysyn vaşqa hec nərsə bilən tolqazьşь mьmkyn volmaqan birdən bir dəm alьş volqanь ysyn ujqyda tojmasьlьq balalarnyn səlamətligi ysyn çydə qorqьncьlьqdьr. ajnьqsa uzaq jerdən jryyv oqucь balalar məktəvgə carcaşan halda kelədilə.

səlamətlik nuqtajь nəzəridən verilətyrğan dərslərnin myddəti həm çydə myhimdir. pəstki siniflərdə dərslərnin tola bir saət volьşь balalarnyn çydə carcaşanьdь ysyn verilətyrğan dərsləni bir az qьsqartmaq həm dərs aralarьda dəm almaq (tənəffys etmək) lazьmdьr. tekşiriş arqasьda tənəffysnyn carcaşьlьq kyçəygən sarь tə'siri kəm volqanьdь kerilgən. şunyn ysyn eң səmərəlik tənəffyslər ertələv volqanьdь ysyn bylar qьsqaraq həm carcaşan sarь dəm alьşqa ьhtьjaş kyçəygənligi səvəbli kejingi tənəffyslər uzaqraq volьşь tegişdir.

dəm alьş vaqtlarьda balalarnyn gimnəstikə bilən maşqul etiş təmamilə janьşdьr. gimnəstikə hatta çydə həm adьr hərəkatlik ojunlar kyç tələv etkənləri ysyn eң jaxşь balalarnyn erkin havada tьnc jaki çydəjəm kyçlik volmaqan bir hərəkatkə jol qoьşdьr. balalarnyn tənəffysdən fajdalansьlarь çydə myhimdir. kəv balalar tənəffys vaqtdə sinifdən cьqmajdьlar. balalarnyn sinifdə qalyşlarьda hec jol qoymasьlьq kerək. hər tənəffysdə ajnəklərnə acьv vəlmələrnin ha-

valarьnь tazalav alьşdьrьv tyryşkə dьqqat etiş kerək (şavuc vaqtlarda eməs əlvəttə). zyvənək volьşь bilən dərslərnin tygətilyşi kerəkdir. və'zi bir oqutucusьlar məvzy'lərini təmam etiş ysyn ikinci bir myəllim kirgəngə qadar balalarnyn sinifdə tutьşlarь arqasьda balalarnyn dəm alьşьda jol qoymaj carcaşadьrlar. əlvəttə eң jaxşьşь, məvzy' qьşьq volsada qaldьrьv, ikinci dərslə qajtadan qьsqaca təkraləv etişdir. saət 1—1½ dan kejingi dərslər balalarnyn çydə carcaşadьr. şunyn ysyn mьmkyn qadar dərslər ertələvkə oquş bilən təmam volьşьda tegişlidir.

şunyn kəvi zərərlər dərs veriş usullarьda oqutucusьlar tamanьdan həm volьşь mьmkyn. kəv oqutucusьlar dərslərnin kəv vaqtnь soraş həm şьnaş bilən etkəziv balalar tamanьdan verilgən çavavlarьnь jьl axьrьda balalarəda nətə veriş ysyn əsas etiş jazьv aladьrlar. oqutucusьnyn qolьdaşь dəftərigə hər bir verilgən çavavlar haqьda nətə jazьş quvancьlьq nərsə eməsdir. balalarnyn məktəvdəgi iş ərgənişigə volqan həvəsləri oqutucusьnyn juqarьdaşь hərəkatləri arqasьda joqalyv unьn ornьda balalarda əz-əzigə ьşancьşьlьq tьncьşьlьq hisləri ojqatьşьda səvəvci voladьr. şьnaş ysyn verilədirgən savallar, sinifdə işlənədirgən və'zi bir jazuv işləri şьnaş ysyn volmasdan vəlki faqat ərgəniş əzləşdiriş ysyn ginə volьşь lazьm. şundaj volmaqan vaqtlarda balalar bu işlərnə ilgərigə varьşlarь ysyn birdən bir jol dev qarav, çydə qorqьv işləv, nətiçədə balalarnyn işləj alьş qavilyətləri jyzəgə cьqmasdan, kərinməsdən qaladьr həm səlamətliklərigə zərər verədir. oqutucusьlarnyn balalarəda hər vaqt ьşancьşьlьq kəz bilən qarashь unьn əzigə volqan ьşancьşьnə jemirişkə səvəv volьv nətiçədə balanyn əz-əzidən narazьşьlьdьrə, dərskə əhəmiyyət verməşlygigə nəhajət unьn məktəvdə həm taşqarьda əz-əzini oqutьş həm my'amilə etişdə arqarəda ketişkə jol acadьr.

məktəvlərimizdə ruhanь həm cьsmanьj tamandan saqlam, kyçlik balalar jetişdirmək nəvətdəgi vəzifələrimizdən volqanь ysyn bunyn kəvi jetişsizliklərnin aldьnь almaşьmьz kerəkdir.

məryəm.

kəşşaflyar pajpaq ərtilydə
foto-həvəskar: rəhimzadə (marqьlan).

məktəv həm səlamətlik

satsəjaləzəm tyrmuşini jyzəgə sьqarəş ysyn eski tyrmuşkə othь kyraş acqan vaqtməzda ystləridə volqan vəzifələni carcamasdan alyv varaturqan, hajatnı aqyrləqlarəqa cidəm verə alaturqan saqlam həm kyeli jaş əsmirlər tajjarlaşməz nəvbətdəgi eң birinci vəzifələrimizdəndir.

„səlamət vədəndə səlamət aqyl“ şьarə jaşlarəməznı saqlam həm səlamət volub jetişmaqlarənı nə qadar əhəmiyyətlik ekənini kərsətə alady. bu şьarə əməlgə aşьrəş ysyn eң myhim çaj əlbəttə məktəblərimizdir.

şora məktəbləridə oquçyların məfkyrəvij tamandan saqlam volub jetişlərigə dəqqat etişimiz bilən birgə ularnı çismani səlamətliklərigə həm əhəmiyyət hərəməgimiz lazьmdьr. əgərdə ruhanьj həm çismani səlamətlikləri bir-birisigə qol veriv, bir joldan tekiz ketkən vaqtda qьna kelgysidəgi ьctəməj tyrmuşimizni saqlam bir əsaskə tyzylgysi alyqдыr.

hər nərsədən əvvəl eski məktəblərdəgi kəvi faqat balanı ruhanь tərvijəsi bilən ginə maşqul volub, balanı vədən tərvijəsini unyitşlik volmaslyqь tegişdir. gimnəstikə, ojunlar, aсьq saf havada geziş, jyzış maşquləjatlary, kynni kəv vaqtlarənı sinifdə hərəkətsiz otkəzişkə məçvyr volqan bala gəvdəsinin təvi'ij əsişigə kəttə jardam verədir.

saətlər vojnca hərəkətsiz oturyş bala gəvdəsinin təvi'ij əsişigə kəttə tosuq volady; bunı aldьn alyş ysyn bərdən bir jol gimnəstikədir. gimnəstikə bir jaqdan balalarnı hərəkətci voluşьqə jaxşь əsişigə jardam versə, ikinci tamandan ularnı zihinləri kyəjiv, tyrli ahval həm şarajьtlarda gəvdələri toqьr işlətiş qəbilijətlərini jyksəltirədir. bundan başqa bir ahvalnı tez kəriş, tez seziş həm tez bir fikirgə keliv hərəkət etiş sezgilərini həm əncə işlətiv, nətiçədə hər bir şarajьtda özini saqlav ьdarə etişni, gəvdəsinin öz erkinidə (ьxtəjarьda) ekənligini kərgən balanı öz əzigə ьşancь artьv, tyrmuşqə vatьr həm erkin kəz bilən qaraj başlayдыr.

synin səlamətlikkə volqan kyacidən fajdalanьş bizdə, ajnьqsa qьz balalar icidə joq dijərlik dərəçədə azдыr. jyzış mykəmməl bir gimnəstikə volub a'zalarnı həm məsinin, bir vaqt icidə hərəkət etişlərigə imkanijət verədir. bundan başqa syv əsəvləri tьnc-lantьrvь bytyn gəvdəni jeñillətdir, carcaqan gəvdədə jəni kyələr verədir.

jaz kynləridə balalarnı məktəv vaqlarьda işlələrigə alahьda əhəmiyyət beriş lazьmdьr. aсьq saf havada hərəkət etiv, işlələri ularnı vədənlərinin saqlam volub əsişlərigə jardam beriş bilən vərəvər təvi'ətdə volub turqan hadisələri öz kəzləri bilən kəriş əzləri tekşiriv tarьş, ularnı təvi'ətkə, həjatkə jaqьn-laşьrvь, mustaqyl ojlaş həm işlələrigə kəң jol acadьr.

jəni tyzylməkdə volqan məktəv ьnalarnı sa-lyvəşь, icki tyzylışləri hazьrəqь zaman səlamətlik qə-ьdalary bilən hьsavlaşmaqь lazьmdьr. oquçь 7, 8 jьl vojnca kənlərinin kəv saətlərini məktəvdə otkəzişkə

məçvyr volqan ysyn, sinif vəlmələri oquçyların saпьqə qarav tegişlik məqdarda kəң, rəvşən həm havaly voləşь lazьmdьr. kişilərnin tirikligi ysyn eң kərek volqan nərsə havadyr. avqatsьz syvsьz kişikəv saətləri otkəzə aladyr, amma havasьz 5 minytdən artьq jaşaj almajдыr. bir adam hər minytdə 16 mərtəvə dəm aladyr. orta hьsav bilən 8-dən 12 jaşqə qədar volqan balalar bir saətdə 13—15 letir, 13-dən 18-gə qadar volqan balalar bir saətdə 18—20 letirgə qadar hamьz qarvun sьqaradyrlar. bundan sinifdə volqan 40—50 tə balanı qanca hamьz qarvun sьqarəv havanь vuzqanlyqlary aсьq kəriniv turadyr. şunı ysyn hər bir tənəffisdə sinif vəlmələrigə taza hava kirgizməkkə dəqqat etmək lazьmdьr.

jənə məktəblərimizdə səlamətlik ysyn volqan kəttə kəmciliklərimizdən biri öz vaqtda məktəvləri ьsətləmaslyqьдыr. məktəvdə esə, balalarnı tьnc hьs etişləri ysyn eң birinci kəreklik nərsə, siniflərnin tegişlik dərəçədə ьsəq voləşьдыr.

ьnsan hərəkət etməsdən oturqanda nə qadar qəly kijingən volsada, tez savuq jəgəni bilgilidir. gəvdəni ьsəq tutuş esə, səlamətlik ysyn eң birinci şərtlə-dəndir. ajnьqsa kickinə balalarnı nazik gəvdələri savuqca cidəmsiz volub, saətlərcə savuq vəlmələrdə hərəkətsiz oturyş arqasьda tyrli xastəliqlərgə ucra-дыrlar. şunı ysyn məktəv ьdaralary bu məs'ələgə ajruca çiddij kəz bilən qarav, savuq tyşməsdən bu-run jaqьş asbavlarə tajjarlaş hərəkətiyə kirişməkləri lazьmdьr.

məktəblərimizdə balalar arasьda juqumlyq kəsəliklərgə salqьn kəz bilən qaralyv, ajnьqsa qьz balalar arasьda: „məngə çavav verin, aramnı ja xalamnı balasь kəsə, qьzamyq sьqqan emiş, varmasam volmajды“ degən soraqlar kəv ucraды. ruxsat etilməgən taqьrdə jeqlaşlar, jalvarəşlar, nəhajət sezdirməsdən qasьv ketişlər!... məktəv balalarəməz icidə ucralaty-qan kyndəlik by hadisələr, məktəblərimizdə saqləqьn saqlaş ysyn jətərlik dərəçədə taşvəqat jurgizilməgən-ligini kərsətədir.

ьnsan gəvdəsi balalyq dəvridə çydə nazik həm kəsəliklərgə qarəş tez veriləturqan volqan ysyn məktəvdə səlamətlikni saqlaş həm juqumlyq xastəlyqlardan saqlanьş ysyn oquçyların səlamətlikni saqlaş kəmisijəsi arqaly kəң taşvəqat jurgiziş, ularqə tyşindirilişi həm myəllimlər, myrəvvi və myrəvviyə-lərnin bu məs'ələdə çiddij faalyat kərsətişləri kərekdir. bundan başqa hər məktəvdə balalarnı səlamətlik-lərini nəzarət etiv turatyqan bir doqtur voləşьqə te-gişdir.

mənə şular bilən ystdən qaradanda jənə həm vədən tərvijəsi tənleşilgən volub kərinədi. lekin vular bilən ginə balanı çьsməny həm ruhanьj tərvijəsi ysyn caralar kəridi dev əjtə almajmьz, toqьr, juqarь-daqь nərsələr bilən bu toqьrdə kəttə adьm alyqan volady. lekin çьsmənyj həm ruhanьj tərvijəni taşqarьdan qьna bir-birisi bilən tənleşkinə jətməj, ruhanьj

qujbdadı çədvəl, şau tamanıdan əmrikə məktəvləri ucyn işlənən ыstandart ölçəvlərini kərgəzədi.

sinif	sətirlərin ortası
1	4,5 millimetir
2,3	4,0 „
4	3,6 „

hərflərin vələndliyi kəmidə 1½ millimetir vobşn. juqarıbdadı şau uşbu çədvəlni taqđm qıladı (əlvəttə əmrikə məktəvləri ucyn):

I sinif	2,6 millimetir
II—III	2,0 „
IV	1,8 „

səzlər ortasıbdadı acıqlıq kəmidə iki millimetir vabşş kerək.

mənə şularıq qaratılv tyzylgən oquş kitabləri və dərsliklər bilən təm'in qılnıqan vaqtdadına oquşucılar qıjnalmısdan və hec qandaj aqırlıq kərməsdən oquşda ərğənə aladılar, oquş texnikasını özləşdiriş həm asanlaşadı.

oquş (avaz bilən)

oquş hadıssasь „səzləni kərgən zaman məfhymini tyşyniş və tyşyngənini aqzaki səzləş“ dijilgən edi. bu xılda jazıqlan səzləni kərgən zaman tyşyniş mələkəsi həmə səzlər ucyn vəravər xası qılnımasdan, eđ əvvəl qısqı və kəv ucrajıurqlan səzləni tanıladı. aqır və kəv hərflı səzlər—hərflər və vobqumlar jardamı bilən oquladı. oquş mexənıkəsini özləş-tiriş—kərilgən zaman bırdənıgə oqulaturqlan səzlər zarasınlı aşırlıq vobuv, oquş dərsləri şı maqsadda davam etədi və bu ahval oquşucı səzləjıurqlı vıtyın səzləni anıqlıq dərəcəgə jetyncə davam etədi. oquş-nı tezliyi uşanqla vaqlı vobuv, tanış səzlər qanca kəpəjsə oquşnı tezliyi həm şı nisbətədə aşı vəradı. səzləni vıtyın ahvalıda tanış başlanqlıc siniflərdə (I—II—III) tezlik bilən ilgəriləjıdı və 4—5 siniflərdə oquş teziliyi ilgəriləşdən toxtajdı. jə'ni bu jıllarda oquş texnikəsi „ыstandart“ dərəcəsigə jetykən vobadı.

şı maqsadlar ucyn oquş dərslərini təşkil qılvş sinifdə oquş dərslərıdən gınə ıvqarat vobmasdan vəlki sinifdə oquşucı tamanıdən ərğətılğən asaslarda yjidə (sinifdən taşqarıbdə) oquş və öz alıbdəja tajjarlanınlı sıfətıdə vobşş tegiş. (d. q. ş. prəgirəm və metəd xatları) öz alıbdəja oquş toqlı asaslarda ketsin ucyn sinifdə oquş dərsləri jalqlı kənykişlər vəriş və rəhvərlik qılvş ucyn vobadı. kənikiş mələkələrni özləş-diriş sinifdən taşqarıbdə vobadı.

oquşnı tezlenişi, oquş mexənıkəsini özləşdirilişi mymkin qadar tezraq və tərtıblı vobşn ucyn oquşucı hər bir oquşucı haqıbdə qujbdadı xısbatqla egə vobşş və oşanı jyzəsıdən iş qılvş lazımlı:

1—oqulqlan səzləni anılaş dərəcəsi.

2—oqulqlan cımlə-gəplərni anılaş dərəcəsi.

3—tanış və asan səzlərdən tyzylgən cımləni oquşqla sərf vobqlan vaqt.

4—səzlərdə natoqlı oqulqlan jaki oqulmasdan qalqlan hərflər sanı.

5—aqır və tanış vobmaqan səzləni qandaj oquş.

6—məfhymgə jərəşə avazınlı ərğərtiriş.

7—oquşnı adıqlı səzləş rəvişigə jetykiziş dərəcəsi.

8—bir sətir jaki bir necə səzni oquşqla sərf vobqlan vaqt.

şı jolda hər bir oquşucınlı oquşnı hısbatqla alıv vərılsa oquşda vobqlan kəmciliklər və ularnlı səvəvlərini anıqlaş mymkin vobadı. oquşucınlı hər trimestirdə və oquş məvsimıdə qanca ilgəriləğəni acıql kərilədi.

oquşnı tezletiş hadıssasь—anılav oquşqla kərə tezraq vobuv anılav oquş, oquş tezligıdən kejinədə jyrədi. şı səvəvlı oquş dərslərıdə anılav oquşqla kətə əhəmiyyət vəriş lazımlı vobqlanı kəvi oquş mexənıkəsini tegişince özləştirilgəndən kejin həm anılav oquşnı jyksəltiriş hısbatqla oquş dərslərini davam qıldırlı kerək tapıladı. bir səzni anılaş bilən gəpni anılaş bir xalıda vobmaqan kəvi bu səz həm öz alıbdəja bir mə'nəni bildirədi. anılav oquşnı kəzətiş və tekşiriş vaqtlarıbdə bu nuqtaqla həm dıqqat qılnıadı:

tez oquş—oquş dərslərıdə səz tyziliş, mə'nə çəhətləri bilən birlikdə səzləni tez oquşqla ərğətılədi. qılnıqan təçrivələr oquş tez vobqlan vaqtda anılaş nı həm şıncə kəpraq vobqlanı və cuqırraq özləş-dirilgənini kərgəzədi. lekin tegişındən aşıqla cıydə tez oquş maşına kəvi oquş vobuv, məfhymgə zərər jetykizğəni ucyn cıydə tez oquşdan qacıql lazımlı. hər halda avaz bilən oquş tezlik nərması icidən oquş nərmasıdən kejin jyrədi.

oquşnı tezletiş ucyn uşbu caralərnlı qollanınlı mymkin:

1—oquş dərslərini məktəbdə, oquş saatlarıbdəja vobmasdan dajımlı rəvişdə məktəbdən taşqarıbdə həm davam qılvş.

2—səz jazıqlan kərtickələrni oquşucınlı kərgəzıv tezraq oquşnı soraş və kərtickələrni tez-tez almaşdırlı.

3—şı xalıda qısqı-qısqı gəplər jazıqlan kərtickələr bilən işləş.

4—aqır kəv hərflıq səzlərgə vobqumlar vasıtəsə bilən oquşqla ərğəniş həm başqalar.

oquşnı qojıqlan maqsadqla kərə bir necə tipkə əçrətiş mymkin. başlanqlıc dərıdəgi oquş, başqalar ucyn oquş, nəfis əsərlərni oquş və başqalar.

başlanqlıc dərıdəgi oquş—bilgilər (hərflər və səzlər və eşitiş əzalərnlı hərəkətləndiriş, şı hərəkət arqalı mə'nəni təsəvvır qılvş vobqlanı ucyn bu dərıdə vıtyın əhəmiyyətli səzləni toqlı oquş, tezraq oquş, səzləş və eşitiş əzalərnlı toqlı ıdarə qılvşqla ərğənişdən ıvqarat vobadı.

başqalar ucyn oquşda oqulaturqlan nərşələrni avaz vasıtəsə bilən təlaqlıqlarqla asan və tez rəvişdə tyşyn-tirişdən ıvqarat vobqlanıdan oquşnı acıql, tez, vobqlanınlı, məfhymini asan tyşyntirərlik vobşş lazımlı.

nəfis əsərlərni tujqularqla tə'sir qılarlıq rəvişdə oquladı.

oquşucı məktəbdən cırdanıdan kejin oquş texnikəsini jaxşı özləştirgən vobsa həm kitab bilən iş qıla almajıurqlan vobuv qalmasınlı ucyn oquş dərslərıdə oquşnı tiplərigə həm əhəmiyyət vərılədi.

boladı. jə'ni kəpraq səzlər oquladı. cunki avaz cəqazə oquş vaqtda dəqqatnı kəpraq oquşnı taşqarəqə tamənəqə, avaznı tekis və cərajləq cəqazəqə jənətilirilib mə'nə—məfhymgə kəpraq dəqqat sərf qəlnadı. şu səvəslərgə kərə icidən oquşnı avaz bilən oquşqə kərə artəqləqə kərilədi. lekin məktəv jaxşdaqə balalarnı təksirilib kərilgəndə ular ycyn en təbiij oquş—avaz cəqazə oquş volqanı kərilədi. cunki ular, ajnəqsa pəstgi siniflərdə oquvcus jax balalar, oqulqan səzni avazqə əjləntirib eşitməgyncə unı nımə ekənini tyşynməjdilər. bu ahval başlanqəc siniflərdə jalqəz avaz bilən oquşqə ərğətışni tələv qəladə. bundan taşqarə avaz bilən oquş vaqtda səzjəni toqrə və acəq qəlv səzləşkə, avaznı ɣdarə qəlvəqə ərğənilədi. səz, və səzləş quvvasəni ərdirişkə jərdəm qəladə, nəhajət, oqulqan səzləni toqrə natoqrə oqulqanəni kərib, təksirib, tyzətışkə imkanijət voladı. şu nuqtalarqə kərə məktəvdə icidən oquşqə kərə avaz bilən oquşnı ilgəri syriş lazəm volsa həm icidən oquşnı həm bir cətdə qaldərbəz volmajdə. başlanqəc siniflərdə avaz bilən oquşqə əhəmiijət verilgən halda kejingi siniflərdə avaz bilən oquş birligidə ezidən oquşqə həm kəttə əhəmiijət beriş muvafəq kərilədi. cunki juqarəda əjtilgən, dek turmuşda asaşj oquş rəvişi icidən oquş volqanı ystigə icidən oquşda tezrək oquladı, kəpraq tyşynilədi, kəpraq ezləştirilədi.

juqarəda jazəqləqlar, avaz bilən oquşda icidanoquşnı fərqləni, məktəvdə oquşqə tegişli volqan məvqəni bilgiləşkə jətərlik volsa kerək.

oquş hadəsasə

oquş, kəriş ə'zasə—kəz jərdəm bilən volqanı ycyn oquş vaqtda kəznı hərəkətini tyşynib ketiş həm aşəqca volmasa kerək. əmrikə tə'lim-tərbijə və fidələgijə myəssəsələrinı kejingi jəllardaqə fənnij texnikəvij qural-asvəqlar bilən qəlvəqləq təçrivələrigə kərə oquş hadəsasə qujədvəqə tyzylədi: kəz, sətirni, vaxdan axəvəqca bir tezləkdə hərəkət qəlvəqləqdan hər bir sətirə bir necə mərtəvə toxtav-toxtav hərəkət qəladə—səkrəjdı. bu hərəkət səkrəş kəvi volub, çydə tez voladı-da bu vaqtda nə hərəf və nə səzləni oquşqə hec qandaj imkanijət verilməjdə. oquş hadəsasə nıməgə səkrəv-səkrəv toxtəqləq vaqtlərdə qəlvəqləq voladı jaxş və jaman oquvcuslarnı oquşlərdə bir qanca fərqlə volub bu fərqləni həm oquş vaqtda nəzərgə alış kerək. jaxş oquvcus bir sətirə taxmənan 3¹/₂ mərtəvə toxtəvə jaman oquvcus 12¹/₂ mərtəvə toxtəvə toxtəvə turuşlarnı vaqtə həm uzaqraq voladı. oqulmasdan qəqləq səzləni oquş ycyn kəznı təskərigə volqan hərəkəti jaxş oquvcusda bir necə sətrə bir mərtəvə volsa jaman oquvcusda bir sətrə bir necə mərtəvə voladı.

ortaca qəlvəqləqda volqan səzni oquş ycyn sərf volqan vaqt bilən jalqəz bir hərəfni oquşqə sərf volqan vaqt bir volub, az səzləni oquşqə sərf volqan vaqt sikyntni, mindən bir ylyşi qadar əlvəqləqda (bu ahval savad ərğətışdə bytyn səzlər usuləni qə-

lavəz oquvcusqə aqrəqləq qəladə dijişkə jol qaldərbəz majdə). demək bir səz jəki bir hərəfni oquşqə kyc həm vaqt həm vəğavər sərf voladı.

oquş vaqtda kəznı rəsmini alış, mykəmməlləşdirilgən texnikə quralləq bilən əlcəş nətiçəsində, oquş hadəsasə, ajnəm hərflər və voqumların bir birigə qoşş nətiçəsində məfhymni tyşyniş rəvşidə volmasdə, səzni kərgən zaman mə'nə—məfhymni tyşynib, qəbul qəlvəz və səzləşdən vəvərat volqanəni anəqləqləndə. lekin kəznı kərgən zaman tola qəbul qəlvəz, oquşnı qandaj asaslərdə volış həli həm acəq həl qəlvəqləq eməs. bu haqda və'zi təksiryciləq bytyn səz eməs vəlki şu səzni anəqləqləq dərgəçdə vlr necə hərəf oquş oşa hərflərdən səz cəqarəladə -dejdilər. və'zi birləq tanış, tanış adamnı kərgən zaman kim ekənı anəqləqləq kəvi səz həm kərilgən zaman məfhymni „tanışladə“ dijdilər. jənə və'ziləq, oquş hadəsasə, kəznı „jandan kərişi“ xassəsəni jərdəm bilən volqanı haqədaş fikirni quvvətləjdəqləq. oquş hadəsasəni ajnəqsa kəp təksirgən əmrikə əlvəz „hyv'i“ juqarədaqə fikirlərinı həməsini toqrə tapəv qujədvəqləq dijdı:

„oquş vaqtda qəsqə həm kəv ucralaturqan səzləni kərgən zaman birdənigə məfhymni anlaşıladə. aqrəraq səzlərdə esə səzni anəqləqləq dərgəçdə jetykncə bir necə hərfləni oquladı“.

avaz bilən oquş vaqtda, kərilgən bilgilər avaz bilən vaxlanadı. jəni oquşqə başlaqləq balalar səzni oquv, oqulqan səzni eməs vəlki oquşqədan kejin əjtilgən səzni tyşynədilər. icidən oquşqan səzni bytyl tyşynə almajdə. şu səvəvdən avaz bilən oquş, kickinə siniflərdə təbiij oquş joləvə. lekin şu avaz bilən oquşdan bir „məras“ qaladı, kim bu da volsa kəttələrinı „ləvlərinı qəmvəlləv“ oquşlərdə.

oquş vaqtda oqulqan səzlər oduşqəvə ləvlərinı qəmvəlləv vaxş, kərgəni volmaqan bir işkə vaqt və kyc sərf qəlvəz volub, oquşnı tezləginı kəməjtirədi, tyşyniş quvvasəni tartadı. bu jolda qəlvəqləq təçrivəqləq, ləvlərinı qəmvəlləv sikyntdə 2,3 səz oquşqan adamnı, bir az vaqt şu kəmcilik ystidə işləv əzini tyzətkəndən kejin sikyntə 6,2 səz oquşqə muvəffəq volqanəni kərgəzədi. şunda sujanəv, icidən oquş dərsləridə ləvlərinı qəmvəlləvni jəqəvə jalqəz kəz jərdəm bilənginə oquşqə mələkə hası qəlvəqləq kerək. icidən oquş vaqtda kərkəsiz ə'zalərnı hərəkəti qanca kəm volsa dəqqat və kyc həm şunca mə'nə tamənəqə jənəlib oquş həm şunca tez və fajdaləq voladı.

kitab və hərflərinı şəkli

oquş hadəsasəqə kitabdəgi hərəf—səzlərinı şəkli və kəttəliklərinı həm bir qanca vaxlanış vax. kitab—mutlaqə aq qəqləqda qara hərflər bilən vaxəqləq volış tegiş. jollar mymkin qadar həməsi həm bir uzunləqda volub jolnı, uzunləq 75—90 millimetir, jollərnı ortasə en kəmidə 2¹/₂ millimetr volış tegiş.

ta'crisə beriş işleri (praktikəmlər)

ta'crisə beriş işleri tə'lim-tərbiyə ta'crisə-ləri kəm bolqan və əzi işləs turqan şarajbt-larda (məktəbdə jalqız əzi oqutadı, iki kişi bəraq ikəvi həm jaş) unı (ta'crisəsini) kenəjtə həm cuqurlaştırma almajturqan jaş oqutqueylar yeyn təşkil qılınadı. una, sirinei nəvbətdə, faqat qısqqa myddətli tə'lim-tərbiyə kyrslerini etken və iş ta'crisələri kəm bolqanlar jıvarı-lış bə lazıym.

ta'crisə işləri, ta'crisəli oqutqueyların məş-quləyatlarıq davam etışdən və ta'crisəli oqut-queylar jolbaşçılıq astıda ularqı balalar bilən mustaqıl ravisdə işləskə yardım kərgəzilişdən həmdə ta'crisəci işinin ta'crisəli oqtuvec təmanı-dan dəqqat bilən tekşiriv cıqılışından bəarat boladı.

ammaıvıj metədikə işdən fajdalanış

quıj metədikə işlərindən (kənferensijələrdən), u jaki bu rajonda əz-əziden oquş işlərini təşkil qılış və eşandaq əz-əziden oquş pı-rəgırəmməsini kəlliktif (kəbeilik) bilən işləs etkərilışləri jaxşəraq bolqan məs'ələlerini işləs etkəriş yeyn fajdalanıladı.

şunı yeyn:

a) bəctımaıvıj tərbiyə işciləri kənfirinsijəsi-nin rəznaməsige əz-əziden oquş işlərinin təşkil etilişi, usul, texnikəsi və pı-rəgırəmməsi məs'-ələləri kirgizilədi

b) kənferensijədə, eñ kicik pı-rəgırəmmədən alınoqan məvzylərdə məryzələr qojıladı.

mələkəni kətəriş jolıdaqı işləni hısbəqı aıbış

bəctımaıvıj işciləri mələkəsini kət riş işlərini hısbəqı aıbış—əkryglərdə—əkryg metədikə şora-sıda və rajonlarda esə—tajane məktəblərində toplanadı.

bu—hısbəqı aıbış işləri quıjdaqıca aıbış parıladı:

1) kytın oqutqueylar və başqa bəctımaıvıj tərbiyə işciləri, minimum pı-rəgırəmməni u iş-nin u jaki bu jılıqqa muvafıqlar kətəgəriyə-lərgə: 1-inci, 2-inci və 3-inci jıllarqı bəlinədi.

2) əkryg metədikə şoraları və tajane mək-təbləri, bəctımaıvıj tərbiyə işcilərindən kimlərin əlbəttə kyrsdə bolış bə kerəkligini, kimlərin u jaki bu kyrslərgə davam etməsdən turıv minimum pı-rəgırəmməni işləs etkərə alınoq bilgiləşləri lazıym.

3) əkryg metədikə şoraları əkrygi kyrslə-rinin işlərigə jolbaşçılıq qıladılar və kyrs-lərdən kyrsəntlərinin baharın bə (kyrs pı-rəgırəmməsini işləs etkəriş dərəçəsi və aldınoq əz-əziden oquş işləri ahval bə toqırışdaqı baharı) aladılar. şular mərkəzi qurslar və tə'lim-tərbiyə məs'ələlərində kənəş beriş bujurlarıdan həm, oşandaj ma'lumatlar aıbış turadılar. şun-daj qılıv, əkryg metədikə bujuraları qanca işcilərin (və oqtuyların) eñ kicik pı-rəgi-rəmmə bojnıca işləgənliklərini bilədiər.

4) əkryg metədikə şorası tə'lim-tərbiyə işləri ta'crisəsi (praktikəm) nətiçələrini, tajane məktəbləri esə əz-əziden oquvec işciləni hısbəqı aladılar.

mələkəni kətəriş işlərində maarıf işciləri saıuzınlıq rəli

maarıf işciləri saıuzınlıq, oqtuylar fikirini bu məs'ələ tevərəgigə toplan, bəctımaıvıj tərbiyə işciləri mələkəsini kətərişkə hər tamandan yardımlaşıadı. undan taşqarı, oqtuyların əz mələkələri toqırışda bolub eñ kicik pı-rəgi-rəmmə dajbrasıdan cıqaduroqan bəctımaıvıj qanqatları bə işlərini təşkil qıladı.

balalar ortasıda axlaq, entızam məs'ələsi ¹⁾.

axlaqıj tərbiyə, balaların axlaq, məktəbdə tər-tiv və entızam... məs'ələləri həmməsi bir-birigə jaqıv bolub, kəvdən tekşiriliv kelgən məs'ələlərdir.

balaların axlaq tərbiyə (vıjalagıcıkıj) və bəctımaıvıj cıyda kəv fəktirlərinin tə'sirinin nətiçəsidir. bular-ın myhimraqları quıjdaqılardı.

a — balanın cısmanı tyuzılışı (uruş və kygəş jılla-gınlıq və hısbəvıvı kəv favqıladı vıqbaların təsiri).

b — balanın myhiti—ajılə, kəsə, kına, qulub qısb-qas məktəvdən taşqarı balanın myhitidəgi həmmə nərsələr.

c — balanın məktəvdəgi myhiti

ç — oqutqueylar.

d — oquş işləri umuman məktəv rıçımı.

l — məktəvin maddıj təmanı...

balanın məktəvdəgi myhiti kəlliktifdir. kəlliktif balalarqı əlbəttə başqaca tə'sir qıladı və əzgərtə-dir. jalqız bolqanda səvirlik bolqan balalar, kəlliktif icidə cıyda şox bolıv kətədilər. kəcədəgi myhit həm balada şundaj tə'sir qılıv, balanın axlaqda əzgəriş bəqıbradı. şu səvəvdən ata, analar vəzən myəllimge keliv, „bu qandaj gəp, siznin balamız yjimizdə vınaıv, məktəvkə kelsə şoxlıq qıladı, bu nımə ucun şun-daj?“ de v şıkajət qıladılar.

madamiki kəlliktif balanı jaman tərəfkə əzgərtə alar ekən, endi kəlliktifni şundaj ujuşdırlıv kerək, kim u balanın axlaqınlıv jaxşə qılıv tyzətışkə yardım qılıv (məsələn kəlliktif bilən vıqımsız balalarqı yardım və hər xıl kəmpənijələrgə iştirak...).

bunda oqutqueyların özini axlaqıj cıhəti kətə əhəmiyətkə egədir. lekin myəllim həli əz-özini şun-daj ərək volarıq dərəçədə qoja bilməjdi. bunı səvəvləri var:

undan təşqar, minimum pirəgirəmmə 1, 2, 3-inci oquş jıllarıqə bəlinədi, minimum pirəgirəmməni işləv ötkərişniñ üdrinci jılı 1929/30-inci oquş jılı hısaulanıa bu əaqda kырslərdəgi işləv 1929-inci jılda başlanadı, ikinci 1930/31-inci oquş jılı hısaulanıa bu əaqda kырslərdəgi işləv 1930-inci jılda başlanadı, və yeineci jılı—1931/32-nci jıl hısaulanıa kырslərdəgi işləv 1931-inci jılda başlanadı.

qajıadan təcjarlaş işləri 1932-nci jılda oq kырslər bilən tamam boləqan hısaulanadı.

asasan, bətləməlj tərbijə işciləriniñ həmmələri minimum pirəgirəmməni tamaman işləv ötkərişləri lazımlı, kырslər jəki öz-özidən oquş jılı bilən 1-inci jıl məs'ələlərini işləv ötkərişən işcilər esə 2-nci jıldan iş baştajdılar.

mələkəni kətərişniñ asasıj şəkil və formaları

bətləməlj tərbijə işcileri mələkəsini kətərişniñ asasıj şəkil və formaları mənə şular:

1. kырslər,
2. öz-özidən oquş,
3. təcrübə əajları (prəktikəmlər),
4. bətləməlj tərbijə işcileri mələkəsini kətəriş məqsədində ularniñ qujı metodikə işcileridən fəjdalanış.

minimum pirəgirəmmələr asasan kырslərdə və öz-özidən oquş işləri arqalı işləv ötkəzilədi. bu kырslər şundaj tədbir, ki ul kelgyzidə öz-özidən oquş işi yeyn zəmin hazırlajdı, bu kejingi işniñ jəkynini əqaradı və oqtueylərə —jaləqız işləv ötkəziş mymkin bolmaqan jəki qıjın məs'ələləri mutaxasssələr qol astında işləv ötkəriş imkanini bərədi.

təcrübə və (eñ jaxş) təcjarə məktəbləri və başqa bətləməlj tərbijə myəssəsələri qəşdə oq təcrübə alış (pirəktikəm), ularniñ mələkəli işcileri qol astında bu məktəblərdəgi (və başqa bətləməlj tərbijə myəssəsələrindəgi) balalar bilən bevəsəta iş alıv barış arqalı balalar bilən işləş təlim-tərbijə mələkəsini mystəhkəmləş-tirişkə imkən bərədi.

qujı metodikə işləri, işcilerinə öz-özidən oquş işlərigə kəlliktif jəlbəşəlyəly bətləş qılyş və jaləqız rəvişdə işləv ötkəriş qıjın boləqan öz-özidən oquş məs'ələlərini kəferensijələrdə işləv ötkəziş yeyn mymkinlik bərədi.

mələkəni kətəriş kырsləri

birinci basqə məktəv işcileri mələkəsini kətəriş kырsləri, bu işcilər mələkəsiniñ pəstligi və ularəqə əncə kəv bilim və mələkə bəriş zəryrligi səvəbli eñ kəmidə 1½ aj davam qılyş lazımlı. başqa işcilər yeyn boləqan kырslər eñ kəmidə bir aj davam etişi kerək.

tamam qıləduroqan tətinci kырsləri cymhyrijjət məcjasında ötişləri lazımlı.

başqa bətləməlj tərbijə işləri kəprək cymhyrijjət kырslərini ətədilər və ular yeyn hər jıl kырslər təşkil qılıv məqyriş eməs.

işcilər jətərlik dərəçədə kəv boləqan şəhərlərdəgi şəhər bətləməlj tərbijə myəssəsələriniñ işcileri dəjama, minimum pirəgirəmmə və oşandan juqarılaştırləqanraq pirəgirəmmələr bəjineci iş qılda və qıvş dəvidə davam ətəduroqan kырslərgə ege bəla aladırlar. juqarılaştırləqan pirəgirəmmə bəjineci işləjturoqan mənə şundaj kырslər bir qatar jıllar alıv barıladı. oqtueylər darılfynynigə əjləntirilədi.

hər bir kырslərdə, ularniñ başlarında, ötkəriş vaxtı yeyn myhim boləqan məs'ələlər toqırısda kырslətlər bilən kəferensijə ötkəziş yeyn vaxt əqrətıladı. undan təşqar hər bir kырslərdə oqtueylərinə kырslərdən aldınoy öz-özidən oquş məs'ələləri toqırısda kəvəş ötkəziş (işcilerə pirəgirəmməniñ tısynilməgən əajlarıniñ tısynitiriş, həmdə kelgyşi öz-özidən oquş işlərini təşkil qılıv) yeyn vaxt əqrətıladı.

öz-özidən oquş işləri

öz-özidən oquş işləri minimum pirəgirəmmə və ularniñ icigə kirməgən məs'ələləri öz icigə alaturəqan başqa pirəgirəmmələr bəjineci alıv barılyş mymkin.

bu işlərdən birincisi maaryf xalq kəmisərliyi jılı bəjineci, ikincisi esə maaryf xalq kəmisərliyi bədaralarıniñ jərdəmləşəş bilən maaryf işcileri sajuz jılı bəjineci baradı.

bu iki öz-özidən oquş işləriniñ ikəvi həmmə, jaləqız və kəlliktif jılı bilən minimum pirəgirəmmə və, mymkin boləqan əqlarda esə, başqa pirəgirəmmələr bəjineci baradı; təlim-tərbijə texnikəmləri, metodikə bujurasə və başqalar qəşdə təlim-tərbijə məs'ələlərində kəvəş bəriş bujurasə təşkil qılynadı. bu bujura öz-özidən oqtueylər, jaləqız kişilər və təcərəklər bilən əlaqə bəqləv, ularəqə təşkilət və metodikə məs'ələlərində kəvəşlər bərədi. öz-özidən oquş işləri məşqulbjjat prətəkəlləri bilən təcşirilədilər, ular toqırısda fikir bərilədi.

bətləməlj tərbijə işcilerinə öz-özidən oquş işlərigə təşkilirək jəlbəşəlyəly qılyş məqsədində, cymhyrijjət məcjasında bətləməlj tərbijəniñ ajrım kətəgorijə işcileri yeyn əajıbbənə (zəvənlj—arqadan) oqtuş kырsləri və maaryf işcilerinə öz-özidən oquş məs'ələləri toqırısda məxsus çornal əqarıladı. u jəki bu işi öziniñ öz-özidən oquş pirəgirəmməsini tyzgən əaqda pirəgirəmmədən öziniñ işləv ötkərməgən məs'ələlərini aladı və ularniñ özini məktəv, balalar yji və balalar bəqcasında işləşkə təcjar-

İctimai təbii işçilərinin mələkələrini kətarış

"İlmi şərəf materiallarından"

asası jollar:

İctimai təbii məktəbləri və müəssisələrini tamamilən ictimai quruluş vəzifələri əməlgə aşırılışı və proletarijat aldiada turopan sinfi vəzifə—ösi kelməkdə bolqan bolqunni kommunizim roluada təbiişələ işni noqəriləş, İctimai təbii işçiləri aldiada hazırolə qaraqanda onə juqarı tələmlər qojadı və bu işçilər mələkəsinə kətarışni şundaj bir usulni tyzişə ala kelədi, ki bu usul hazırolə onqda İctimai təbii müəssisələrini aldiada turopan vəzifələrni yaxşıraq təmin qilsin.

«öz. İ.Ş.Ş.Ş. dəgi şərə məktəbləri öz işlərini, əgər əzəkistanın xalq oqutmaş, özini mələkəsi, məfkyrəsi, şərə hakimijətigə sadəqatı, mədəniş turmuşni, idarə qıla və un tyzə alış bilən öz. İ.Ş.Ş.Ş. şərə məktəbi aldiada turaduropan vəzifələrə çavan bərə alarlıq bolqanbədaqlə, təgişlik şərətdə təşkil qıla aladı (öz. İ.Ş.Ş.Ş. məhəməktəbi ustafədan). İctimai təbiişəni başqa gryh işçiləri—məktəvgə təbiişə və balalar yji işçiləri aldiada həm, oşandaj tələmlər qojılışı lazımlı.

İctimai təbii işçilərinin işə təjjarlıqlarını şundaj halə keltiriş kerək, ki ular İctimai təbiişə müəssisələrində işləşlərə imkanı lərəduropan en kəm dərəçədəgi bilimə egə vola alsınlar. bu en kəm bilim (minimum) dərəçəşigə asasan işçilər özlərini kelgysidə jənə ilğərilətə aladırlar.

şundaj qılıb, İctimai təbiişə işçiləri mələkəsinə kətarış usulı:

- a) işçilərin İctimai—slyasly təbiişə alışlarə,ə,
- b) umumiy bilim dərəçələrini kətarilişigə,
- v) təlim-təbiişə və metədikədəgi mələkələrini juqarılaşşə qə həmdə,
- g) öz—özidən oquş işləri mələkəsi bilən qurallarışlarə səvəv bolqusıdır.

1926-nə jylın 28-inci nəjəbridə və 1927-nə jylın 6-nə əprelidə-jaq maary xalq kəmişərligini kəlləgişə İctimai təbiişə, işçilərin mələkəsinə kətarış lazımlı dəv tapqan edı. bu qarar kelgysi vaqt yeyn həm təgişlik kyckə egə volış kerək.

mələkəni kətarış pəgirişməsi

Birinci başqə məktəblər, balalar yjləri və məktəvgə təbiişə müəssisələrini işçiləri 3 jylıq müddət icidə öz mələkələrini umumiy bilim toqrişə asasan jetti jylıq məktəv (və özlərinin təlim-təbiişə tamənədan təjjarlıqlarını toqrişədə) təlim—təbiişə texnikyidə almaduropan bilim dərəçəşigə kətarışları kerək.

İctimai təbiişə texnikyidə almaduropan bilim dərəçəşigə kətarışları kerək.

Jetti jylıq məktəv həm texnikyim pəgirişməsidən (təgişlik volışə qarav) juqarıda kərsətilgən müəssisələrini u jəki bu tipdəgiləridə en yaxşı şərətdə işləşni təmin qıla-turopan bilimni alışları lazımlı.

juqarı tipdəgi delqan jəşlər məktəbinin işçiləri oşə 3 jylıq müddət icidə öz mələkələrini asasan təlim-təbiişə texnikyləri bərə turopan bilim dərəçəşigə kətarışları kerək.

2-nə başqə məktəbləri və juqarılaşşə bolqan delqan jəşlər məktəblərinin işçiləri oşə 3 jylıq müddət icidə ləxtisəşlərə təjjarlıqlarını məxsus tyzilgən aladiada pəgirişmələr bolşə kyəşitirişləri lazımlı. mənə bu asaslar—İctimai təbiişə işçilərinin mələkəsinə kətarış pəgirişmələri tyzilədi və bu pəgirişmələr İctimai təbiişə işçilərinin həmmələri yeyn məşyriş boladı.

ma'lumatlı en kəm mişdar kətarış pəgirişməşigə təjjarlanə işçilər, öz mələkələrini kətarışni davam etdirədilər, bunı yeyn məşyrd bolqan ədənişətdən fajdalanadırlar həmdə özləri yeyn özlərinin öz-özidən oquş işləri pəgirişməsinə tyzədilər.

Jetərlik dərəçədə umumiy bilimə egə bolqan jayrolə işçilər, r. s. f. s. r. İctimai təbiişə işçilərinin mələkələrini kətarış en kicik mişdar pəgirişməşigə muvafıqlav öz mələkələrini kətarədilər.

öz. İ.Ş.Ş.Ş. niş jərli xalqlarından bolqan azərliq millət işçiləri öz. İ.Ş.Ş.Ş. pəgirişməsinə işləv ötkədilər.

bytyn İctimai təbiişə işçiləri iş vaqtda və en kəm mişdar (minimum) pəgirişmələr bolşə öz—özidən oquş jolı bilən özləri qlyzqan məş'ələlər toqrişədəqlə bxtəjəşlərə qanaatlandıra aladırlar və qanaatlandırlar lazımlı.

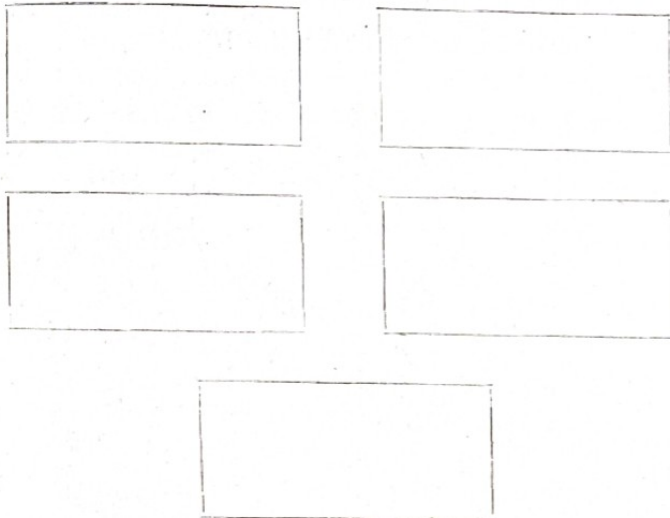
mələkəni kətarış en kicik pəgirişməsi iki bəlimə bəlinədi: umumiy bilim (bunı icidə İctimai—slyasly məş'ələlər həm kirədi) və məxsus bilim. işləş asan volşən yeyn pəgirişmənin bu iki bəlimi bir qatar tapşırışlar (zədənijələr) oşə bəlinədi və ular (tapşırışlar) bolşə ularni metədikə işləv ötkərişləri kərsətilədi. bu tapşırışlar (zədənijələr), məktəv və balalar yjləridəgi məşyuləşlərlə təjjarlıqlar əqlədə oqutmaqlə jənilik bərə alarlıq qılıb tyzilədi.

minimum pəgirişmədə, tapşırışların işçilər mələkəsinə kətarış jolədəqlə ajrım şəkil və fərmələrə (kəryslər, öz-özidən oquş işləri və başqalarə) taqşım qılıbış həm kərsətilədi.

9) 5 sanın başqa sanlar bilən əqəbşdr-
rış. məsələn: qandaj san 5—dən kəm 3—dən
artıq və başqalar.

10) 5 tijnlik aqca bilən işləş: benim qolımda
5 tijnlik aqca var. bu nimədən jasalıqan. şun-
daqa 5 tijnlik jənə niməni kərgəniz var?
(pəctə mərkəsi).

11) 5 sannın şəklini qəqəzəyə cəzə: məsələn:

balaların sifirlər bilən tanışdırış məsələsi-
də cüdə myhim bir məsələdir. bunda en ilgəri
balaların sifirlər bilən tanışdırıqanda, qajış
vaqtdan şun başlaş məs'ələsi keliv cəqad. bu
məs'ələ haqıqda mitədistlər ortasında tyrlı fikirlər
bardır: ularnıq qajış birləri birinci on icidəgi
sanların ərğətildəndən kejin sifirləni tanış-
dırış kerək dijilədir. ikinciləri esə başdanaq
sifirləni tanışdırış ketişni lazıy kərdilər.

Birinci fikir tərəfdarları, balaların başda
san bilən sifirni qarış qojışlarından qorqad-
lar. lekin balalar sanlar toqrışda jaxış ty-
şynsələr bu qorqış orunsız volıv qalad. neqə,
kim sanlar bilən jaxış tanışqac, san bilən
sifir arasədaq ajırma, tavuş bilən hərf orta-
sədaq farq kəvi bolıqanlıq acıq kəringysidir.
bundan başqa əməlij jaqdan qaraqanda həm
sifirləni ertəraq ərğətış əncə myhimdir. biz-
nin başlanıq məktəblərdə ajnıqsa qışlaq
məktəbləridə, kəv vaqt bir oqutucusıya iki
hatta uc tədə bilən maşqul volış toqrı kelədi.
şundaj bolıqan taqırdı, tədələniq bittəsige
sabaqın bir qışmın veriv, öz başlarəya işləş
yeyn vəzifə beriş toqrı kelədi. şunıq yeyn
sifirləni ertəraq ərğətış, balaların öz ald-
larəya işləşləri yeyn kerəklik caraların bit-
təsidir. şunıq bilən birgə bunda sanlar bilən
sifirlər ortasındaq farq haqıqda balalarəya gə-
piriv turuşnıq hec bir kerəgi joq. cunki, unı
balalar anlamajdırlar. balalar sanların jaxış
özleşdirə alsalar, şundan soq tekisli sifirlər
bilən tanışdırışqa mymkindir.

sifirlər bilən tanışdırıqanda qajış bir usul-
lar birinci dəfədə rom sifirləni jazdırışnıq undan
soq ərəv sifirlərigə kəcişkə məsləhət berədilər.

bə'zi bittələri esə bunıq əksini jaqlajdırlar.
lekin bizniqə en toqrı jol ikinci fikir jə'ni
başdanaq ərəv sifirləri bilən tanışdırış ketişdir.
ərəv sifirləri bilən tanışdırıqanda ustalaq bilən
hərəkət qıloqanda baləya qışnıq keləjdi.

ərəv sifirlərinin birdən 9-ıqaca bolıqan
raqamlarəya hər qajışəya bir xyl əlamət
qojıloqan rom raqamlarında esə tyrlıcadır. mə-
sələn: 8 raqaməya (VIII) beş bşarat qojıloqan-
dır. bu esə balaların cüdə qışnıqda qaldı-
rad. başda sifirləni gözəl volıv jazılaşəya
unca dıqqat qılmasdan, faqat acıq və toqrı
jazdırışəya ərğətış lazımdır. buların jazıqanda,
qajış cəjdan bolsada kəciriv jazdırış, əjiv
jazdırış jəki kəniləndən jazdırış kəttə orun
ışıqal qılad. balalar yeyn en qolaj və mu-
vafıq usul kəciriv jazdırışdır. bu tarıq jaz-
dırıqanda balalar jazuv əlamətləniq tez özleş-
dirə aladırlar. şunə kərə sifirləni jazdırıqanda
bu usul birinci orunda volış lazıy. balalar
sifirləni jazışəya ərğəngəc, əjiv jazışəya və
jaddan jazışəya kəciş mymkindir.

sifirləni jazışəya kərişkəndə, oqutucusu en
ilgəri özi, sifirlənin ajırma vələkləniq sinif
taxtasıya jazıv, hər sifirniq qandaj ylyşlərdən
tyzylgəniq kərişətkə, undan soq şu sifirləni
oqucılar jaxışəya özleşdiriv alıqandan kejin
ularnıq taxtada jazdırış lazıy. bunıq ketidən
şu sifirləni, balalarəya, qara bilən dəftərlərigə
jazışəya bujruq və ularnıq jaqlışların tyzətə
barış kerəkdir.

balalarəya sifirləni oquş və jazışnıq bir
qatarında ərğətış lazıy. şu tarıq işləgəndə
balalar oquqanın jazışəya və jazıqanın oquşəya
ərğənədilər. sifirləni jaxışraq özleştiriv yeyn
hər bir sabaq bilən bittə jəni sifir kərişətkə və
şunıq bilən birgə ətken sifirləni təkrarlaş
kerəkdir. birinci on icidəgi sanlar bilən bal-
ların tanışdırış yeyn həmməsi 10 saatdan
artıq vaqt kerək volmas. (bitmədi).

n. rəşəvzadə.

sanaat və bəqəsad texniqumında vıxqalterlıq cənfənlıq kəpiratıf
malıya belimədə oquşnıq tygətgyci bstudentlar təşriva işidə.

tə'lim-tərbiyə

başlanğıc rəjazyjat sabaqlarının usul tə'limi

Birinci basqı məktəbdə başlanğıc rəjazyjat sabaqları iki nərsə üstidə jyrədi. bunı biri—san ikincisi həndəsij şəkillərdir pidağoglərin qıllıv kərgən təcrübələrigə qaraqanda. bala sanlar bilən, həndəsij şəkillərgə qaraqanda tezraq tanışadı. mə'lym rəjazyjatçıların təcrübələrigə tajanıv şunı əjtə alamyz, hısav işləri balaqı 2 jaşdan təsəvvır qıllıvna başlanadı. həndəsij şəkillər bolsa 4 jaşdan kejin təsəvvırlənə başlanadı. şunı kərə rəjazyjat sabaqlarındaqı birinci qadamlarda həndəsə şəkilləridən eməs, vəlki sanlardan başlanış lazıv. lekin bundan balaların həndəsij şəkillər bilən tanışdırış kejingə qaldırış degən fikir tyşynməsin. əksincə oquta başlanış birinci ayardanaq, balaların mysəlləs myrəvvə' kəvi həndəsij şəkillər bilən tanışdırış, jalqıv usul tə'lim nuqtajıv nəzəridən eməs, vəlki təcrübə çihətidən həm əhəmiyyətlikdir.

bala hər kyn bir qanca addıv həndəsij şəkillərgə ucraşadı və şuların örgənışkə qıvıv qadı. həndəsij şəkillərin örgətiş sanlar bilən alaqaqıv bolqanıv taqdırda, sanların çanıv syrətdə örgətişkə kəttə jardam bergysidir məsələn: balaqı 4 sanın örgətilgəndə myrəvvə'ni həm örgətiş, mymkin bolqan halda myrəvvə'niñ zili və 4 byrəkniñdə addıv təhlil bilən örgətiş lazıv. sanların həndəsij şəkillər bilən baqlav, alıv barqanda, hısav işlərinin turmuş yeyn əməlij kerəkligi kəvraq bolqanıv dan, həndəsəgə qaraqanda, unı kəvraq əhəmiyyət beriş kerəkdir.

birinci jılda balaların rəjazyjatdan qancalıv mə'lumatlar varlıqlıv, uların sanaşda qandaj məharətləri varlıqlıv bilgiləş kerək. bu esə birinci kynlərdə,—musahabalar arqalıv mymkin voladı. balaların jaşlar, ajilələrin kimlərdən ıvarat volış, tyrlı ajilələrin san jaqlıv dan salışdırış kəriş və şunı oxşas so-raqlar, balaların sanlar bilən qancalıv tanış bolqanlıqların acıv kərsətişkə imkanjət verədi. balaların mexanikij rəvişdə sanaşlar hec nərsəgə ərziməjdi. umuman alqanda balaların acıv sanaj aladıvlar dev şaşlıvş kerək eməs. uların sanaş quvvaların taraqqıj

etdiriş yeyn başlanğıc mysahəvələrgə kəvraq əhəmiyyət beriş lazıv.

balaların sanlar bilən tanışdırıqanda, en əvvəl nimədən başlaş kerək degən bir saval kelədi. kəriş təcrübələrə qaraqanda balaların əksərijəti birinci on icidəgi vəzi bir sanların acıv tyşynməslikləri kərinədi. şundaj bolqanda təbi'ij, balaların san bilən tanışdırış birinci ondan başlanıladı. lekin acıv etiv qajış sandan başlav jubarıvıvşın əjtış qıvıv dır. bu hər bir orındaqıv balaların aqlıv əsişlərigə qarav bilgilənədi. əgər biz balaların «5» san bilən tanışdırışdan başlasaq janlıv maqan volamyz. bunda biz, 5 san bilən tanışdırış örnəginı kərsətiş etəviz:

1) san kərişini tyzyv kərsətiş bunı yeyn sınıf isətində oqutoqıv tyrlı jollar bilən balaların 5 san bilən tanışdıradı.

2) eşitiş quvvasınıv qatnaşdırış yeyn: balalar kəzlərinzi jayıv tıqlanıv ystıv üstidə men çədvəl taxta bilən necə dəf'ə uraman. oqutoqıv ystıvgə necə dəf'ə yrgənini balardan sorajdı.

3) kəriş quvvasınıv qatnaşdırış yeyn: mənim qolımda necə dəftər var? necə qalam var? sınıf taxtasıqıv men necə cıvıv cıvıv?...

4) nərsələrin sanların təkrərləş men hazır qarındaş bilən ystıvgə necə mərtəvə cıvıv siz həm şunca cıvıv. men necə dəf'ə cıvıv?... siz necə dəf'ə cıvıvıv?

5) xatıra quvvasınıv qatnaşdırış yeyn: əziñizgə mə'lym bolqan 5 balanın 5 qıvıv 5 adamın atların əjtıv? yjiniñdəgi 5 nərsəni sana?

6) tyrlı tapışmaqalar əjtiv balardan tapdırış. məsələn: balalar men tapışmaq əjtəmən siz tapıv iki ananın beştdən balası var həm bərəs bir isimdə. şu nimə? (iki qol).

7) bir sannıv başqa sanlar arasıdaqıv orıv. məsələn: tertiñ arqasıv dan qandaj sanlar kelədi? 3 bilən 5 arasıda qandaj san var? 4 qandaj sanlar ortasıda turadıv?

8) bilgisiz sanlar: birdən 5—gəcə sanaş? 5—dən birgəcə sanaş?

bu s anda bolganlar:

eski alifbada:

naqshqala ozjon. to'g'ri ma'na'si	1 — jallaq tashqin, jakynlaq ishi	ʃ sulajman
	2 — melani tyzylygimzda milli mamuntlar	vəlidif.
	3 — melanal va melanal ixtilari tajjarlaq	jysifi.
	4 — dinlar va islom dini	h. keldibek.
dohirilik kashoncilik	5 — taqoqruqda jay kashoncilar	kuzəlinkə.
	6 — iqlon taqarib oqoqlarida	k k.

joni alifbada:

to'lim — toraija	7 — 1—nci nasqada torajijat usul ta'limi	rəʃəvzada
	8 — to'g'ri ma'na's toraija ixtilariniq malakolarini ketarib	(ilmi ʃura)
	9 — nalalar ortasida kəbzam mas'əli	v. sultan
	10 — ʃanb. tanat nyrəgi	ʃəmilə
	11 — 1—nci nasqada oqur texnikasi	ramul
	12 — maktan ham saqhaq	mərgəmə
odəbijat	13 — 1—nci nasqalarda paraqutram mas'əli	serəvəf.
	14 — famikoda (ʃin'at)	ajvək.
	15 — komək et "	zəja.
	16 — notiqat "	ergəʃ.
	17 — adət (hikəja)	əmələ xanətm.
til — to'g'ri ma'na's fan texnika	18 — saraj q.ʃin'at, ʃevəsi	s. vgrahətm.
	19 — isitma kəsəli	vahauddən.
mahellardan	20 — fan — texnika xanarlari	z. o.
	21 — 5—nci jaldan illogimiz	ə. davəvəf.
	22 — kaməlliklarimiz ystida	qarqajəf.
	23 — ora tepəda maarif ixtilari	m. ʃərif.
	24 — aləj maktanlar xaqida	muratəf.
rasmi	25 — joni alifba toqruqasida nasqardəstan	—
	26 — kəlligtija xanarlari	—

ʃurnalimizda bu sanəda ortaq **musa səjidʃan** ning

„gəri əmir“ degən kitabə ylava qəlynoqandyr

uʃunda ylava qəlynoqan ənkətəni tezirək toloqazəv jyvəriniz.

vaq. mas'yl muhərrir: **qurban əljəvəf.**

təhrir həjəti: **q. əljəvəf, kəməljəlzada, nəjim so'id, vəjʃanəf, nyrmyhəmmədzada.**

nəʃrə: **uzbekistan xalq maarif komiserligi.**